

ISSN 0868—4537

ქართული
გეოგრაფიკა

178

1994/3

გეოგრაფიკა

• მეცნიერება • კულტურისტიკა

5-6
1994

GEORGIA

სამართალი

სამეცნიერო-პრაქტიკული ჟურნალი

№ 5-6

1994

მაისი - ივნისი

ბათუმის 1926 წლიდან

პრაქტიკა ● მეცნიერება ● კულტისტიკა

მთავარი რედაქტორი
ზურაბ რატიანი

სარედაქციო კოლეგია:

ჯამალთ ბაბილაშვილი
ბელა ბერძენიშვილი
(მთ. რედაქტორის მოადგილე)
ვლადიმერ ბარათაშვილი
ოთარ ბაშჩალიძე
ჯემალ ბახოკია
გივი ინჯიკიძე
მზია ლეკვიშვილი
თენგიზ ლილუაშვილი
ჯემალ შიქელაძე
ზალვა ნათელაშვილი
თევდორე ნინია
ნოდარ ნეზირიძე
იური ტაბუცაძე
გიორგი ტაყაიანი
იაკობ ფუტყაძე
მინდია უგრეხელიძე
ჯონი ჯალაღანი

ჩვენი ჟურნალის დამფუძნებ-
ლები არიან: ჟურნალ „სამართ-
ლის“ რედაქცია, საქართველოს
რესპუბლიკის იურისტთა კავშირი,
საქართველოს რესპუბლიკის უზე-
ნაენი სასამართლო, საქართვე-
ლოს რესპუბლიკის იუსტიციის
სამინისტრო, საქართველოს რეს-
პუბლიკის პროკურატურა, საქარ-
თველოს რესპუბლიკის უზენაესი
საარბიტრაჟო სასამართლო.

გაერთიანებული საქურაღებო:

სტატიების ავტორთა თვალსაზრისი შესაძლოა
არ ემთხვეოდეს რედაქციისას. მასალები, რომე-
ლთა მოცულობა არ უნდა აღემატებოდეს 12
გვერდს, მოგვარდეთ მისამართით: 380046, თბი-
ლისი, რუსთაველის 30.

ტელ: 99-02-45, 98-41-50, 99-51-01.

ჟურნალი რეგისტრირებულია საქართველოს
რესპუბლიკის იუსტიციის სამინისტროში. რეგის-
ტრაციის ნომერია: 0830. ინდექსი 76185.

ფასი 1200 კუპ.
შპს 7000 რუსული

ს ა კ ი ე ბ ე ლ ი

პარლამენტარის ტრიბუნა	
ბადრი ნაკაშიძე — ადგილობრივი თვითმმართველობის თანამედროვე კონცეფციის ზოგიერთი ასპექტი	3
სახელმწიფო ორგანოები	
იური გაბისონია — საკონტროლო-საზედამხედველო სტრუქტურებს კონსტიტუციური სტატუსის ზოგიერთი საკითხი	11
ზაურ ჯინჯოლავა — ხელისუფლების დანაწილების თეორია და საქართველოს რესპუბლიკის 1991 წლის კონსტიტუციის ახალი რედაქცია	20
კანონის კოდექსი	
არჩილ ლორია — უცხოეთში არსებული	25
დოკუმენტები	
გაეროს ლტოლვილთა უმაღლესი კომისარიატის მეორე სასწავლო სემინარის მასალები	32
კონტაქტები უცხოეთთან	
რალფ ღრაიერი — სამართლის ცნება	44
პირველი ნაბიჯები ვენეციისკენ	
კახა ჟორჯოლიანი — ავტონომია და „ეროვნული საკითხი“	52
✓ ლელა ნაღბაძე — შვილად აყვანის ზოგიერთი სამართლებრივი პრობლემა	57
პრაქტიკა, ვინაიდან ვინაიდან, ვინაიდან	
გია ბახტაძე, რობერტ ბაბახანიანი, ივანე კატკოვი — გაზის იარაღით მიყენებულ დაზიანებათა კვლევის ზოგიერთი ასპექტი	64
ქართული სამართლის ისტორია	
ვახტანგ აბაშაძე — ქართული რენესანსი და შუა საუკუნეების საქართველოს კუმანისტური იურისპუდენცია	66
ინფორმაცია	
1993 წელს საქართველოს რესპუბლიკაში ნასამართლობის მდგომარეობა	72
თინათინ წერეთელი — 90	73
ალიარება	75
უმაღლესი ხარისხი იურიდიულ მეცნიერებაში	77
პოეზია	
ვახტანგ კერესელიძე — ოცნება და სინამდვილე	79

გადაეცა წარმოებას 21.06.91 წ., ხელმოწერილია დასაბეჭდად 9.11.94 წ.,
ფორმატი 70x108^{1/16}, ფიზიკური ნაბეჭდი ფურცელი, 5, პირობითი ნაბეჭდი ფურცელი 7.
სააღრიცხვო-საგამომცემლო თაბახი ნ.წ. შეკვ. 676. ტირაჟი 1500.

ბაღრი ნაპაშვიძე

208/11

ადგილობრივი თვითმმართველობის თანამედროვე კონსტრუქციის ზოგიერთი ასპექტი

საქართველოს რესპუბლიკის გარდაქმნა დემოკრატიულ სამართლებრივ სახელმწიფოდ გულისხმობს სამოქალაქო საზოგადოების მართვაში სახელმწიფოს რაც შეიძლება ნაკლებ ჩარევას. ამ გარემოების გათვალისწინებით, დღეს ფრიად აქტუალურად დგას საზოგადოებაში თვითმმართველობის საწყისების განვითარების, კერძოდ, ადგილობრივი თვითმმართველობის სისტემისა და მისი სამართლებრივი რეგულირების საკითხი.

ადგილობრივი თვითმმართველობის ორგანიზაციისა და სამართლებრივი რეგულირების თაობაზე ჩვენი და უცხოელი მეცნიერების შეხედულებათა შედარებითი ანალიზი საფუძველს გვაძლევს უკუუვადლო განსახილველი საკითხისადმი ზედმეტად იდეოლოგიზირებული მიდგომა, რაც ესოდენ დამახასიათებელი იყო უახლოესი წარსულისათვის. ეს მით უფრო საჭიროა, რადგან სახელმწიფო სისტემისა და პოლიტიკური რეჟიმის რეფორმამ ახალი ამოცანები დაუსახა სამართლებრივ მეცნიერებას, რამაც ყველა მისი ინსტიტუტის შინაარსის განსაზღვრისადმი ახლებური მიდგომა მოითხოვა.

თვითმმართველობაში ჩვენი სახელმწიფო სამართლის მეცნიერება გულისხმობს რამდენიმე დამოუკიდებელ ინსტიტუტს.

სამართლებრივი და ფილოსოფიური მეცნიერების შესაყარზე განზოგადოების უმაღლეს დონეზე, თვითმმართველობა ესმით, როგორც სოციალური მართვის სახეობა. როგორც ჩანს, ამ შემთხვევაში ლაპარაკია მართვისა და თვითმმართველობის თანაფარდობაზე. ცნობილია, რომ „მართვა“, როგორც ასეთი, ნიშნავს სამართავ სისტემაზე მართვის სისტემის ყოველგვარ გამიზნულ ზემოქმედებას. მაგრამ თუ ლაპარაკია თვითმმართველობაზე, მაშასადამე, სახეზეა მმართველი სისტემის ზემოქმედება საკუთარ თავზე. ამრიგად, ვღებულობთ ორ სისტემას — მართვისა და სამართავ სისტემას და კიდევ ერთს — თვითმმართველს.

თვითმმართველობის განვითარების დონე პირდაპირაა დამოკიდებული საზოგადოებაში დემოკრატიის განვითარების დონეზე, რაც უფრო დემოკრატიულია იგი, მით უფრო ფართოდაა მასში განვითარებული თვითმმართველობის საწყისები. თუმცა დემოკრატიის გარდა, თვითმმართველობის განვითარება მოითხოვს ფრიად ხანგრძლივ პერიოდსაც. როგორც ყველა სხვა სოციალური ინსტიტუტი, ისიც მოითხოვს ჩვევების, ჩვეულებების ჩამოყალიბებას და ცხოვრებისეულ გამოცდილებას, რასაც, როგორც პრაქტიკა გვიჩვენებს, რამდენიმე თაობა აგროვებს.

თუ თვითმმართველობას განვიხილავთ, როგორც ადამიანთა ნებისმიერი საზოგადოებისა და მოქალაქეთა გაერთიანებების ნებისმიერი ფორმის საყოველთაო

საპარლამენტო-
მეცნიერული
ბიბლიოთეკა

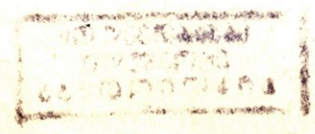
თვისებას შევნიშნავთ, რომ იგი ყველა შემთხვევაში გულისხმობს მხოლოდ ერთი სისტემის არსებობას, რომელიც გამოირიცხავს ან მაქსიმალურად ზღუდავს მასზე სხვა მმართველი სისტემის ზემოქმედებას. თუ ამ მსჯელობას ადგილობრივი თვითმმართველობის სიბრტყეში განვიხილავთ, უნდა შევნიშნოთ, რომ ეს ნიშნავს ადგილობრივი თვითმმართველობის საქმეებში სახელმწიფო ხელისუფლების ჩარევის შეზღუდვას. ამ შეზღუდვის ფორმა და დონე, თავის მხრივ, კონკრეტულ საზოგადოებასა და სახელმწიფოში დემოკრატიის განვითარების დონით განისაზღვრება.

თვითმმართველობის ცნების არსის ამხსნელი მომდევნო ინსტიტუტია ხალხის თვითმმართველობის ინსტიტუტი. ამ ინსტიტუტის შინაარსი ბევრი მეცნიერი იურისტის ყურადღების საგანია კერძოდ, თვითმმართველობა განისაზღვრება, როგორც „ხალხისა და სხვა სოციალურ გაერთიანებათა თვისება, მათი უნარი მართონ თავიანთი საკუთარი საქმეები“. ამრიგად, ხალხის თვითმმართველობა არის ისეთი ინსტიტუტი, რომელშიც მართვის სუბიექტად გვევლინება მთელი ხალხი, ანუ ქვეყნის მთელი მოსახლეობა, რაშიც იგულისხმება სრულწლოვან მოქალაქეთა ერთობლიობა, რომლებსაც აქტიური საარჩევნო უფლება აქვთ. მაგრამ, როგორც ზემოთ აღინიშნა, რამდენადაც ნებისმიერი თვითმმართველობის სისტემის თავისებურებაა მეორე სისტემის არსებობა, რომელსაც სამმართველო უფლებამოსილებანი ექნება ან მართვის ობიექტია, შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ ხალხის თვითმმართველობის ინსტიტუტში ხალხი ერთდროულად მართვის სუბიექტიც არის და ობიექტიც.

ამ დასკვნას დიდი მნიშვნელობა აქვს, რამდენადაც ხალხის თვითმმართველობის ზემოთ მოყვანილ ცნებას, უნივერსალური ხასიათი აქვს. მასში ლაპარაკია თვითმმართველობაზე, როგორც ხალხისა და სოციალურ გაერთიანებათა თვისებაზე. ამ გაერთიანებებად გვევლინება მოქალაქეთა ერთობლიობაც, რომლებიც გაერთიანებული არიან ტერიტორიული პრინციპით (ადგილობრივი საზოგადოებანი). მაშასადამე, თვითმმართველობის ისეთი თვისება, როგორიცაა მმართველი და სამართავი სუბიექტის დამთხვევა, დამახასიათებელია არა მარტო ხალხის თვითმმართველობის ინსტიტუტისთვის, არამედ სხვა თვითმმართველი სისტემებისთვისაც, მათ შორის ადგილობრივი თვითმმართველობისთვისაც. რამდენადაც ხალხის თვითმმართველობის სუბიექტად თვით ხალხი გვევლინება, თვითმმართველობის ეს ინსტიტუტი შეიძლება განვიხილოთ, როგორც ხალხის მიერ თავისი კუთვნილი ძალაუფლების განხორციელების საშუალება, რაც შეესაბამება „სახელმწიფო ხელისუფლების შესახებ“ საქართველოს რესპუბლიკის კანონის პირველი მუხლის პირველი ნაწილის აზრს.

სანამ თვითმმართველობის შემდეგი ინსტიტუტის ანალიზზე გადავიდოდეთ შევეცდებით „ხალხის თვითმმართველობის“ ცნება გავმიჯნოთ „დემოკრატიის“ ცნებისაგან. „თვითმმართველობა“ დემოკრატიის განვითარებისა და ორგანიზაციის უზენაესი მიზანი და ამავე დროს, მისი განვითარებისა და ორგანიზაციის განსაკუთრებული ფორმაა, რომელიც აერთიანებს მის უმთავრეს ინსტიტუტებს და გულისხმობს:

- სოციალურ გაერთიანებათა გადაქცევას მართვის „მონაწილეებისაგან“ მის პირველად „სუბიექტებად“;
- მასების მიერ სამმართველო საკითხების საბოლოო გადაწყვეტის ფუნქციების წინა პლანზე წამოწევას;
- სოციალური სუბიექტების მიერ სამმართველო ამოცანების კვალიფიციური გადაწყვეტის უზრუნველყოფას მაღალი სამმართველო და პოლიტიკური კულტურის ბაზაზე;

– ისეთი ინსტიტუტების საყოველთაოდ მისაწვდომი სისტემების შექმნას, რომლებიც უზრუნველყოფენ სამართველო საქმიანობაში მოქალაქეთა არა ეპი-ზოდურ, არამედ ყოველდღიურ მონაწილეობას:

– სამართველო გადაწყვეტილებათა შემუშავებაში მოქალაქეთა მონაწი-ლეობის უფრო მჭიდრო დაკავშირებას ამ გადაწყვეტილებების შესრულებასთან და კონტროლთან.

ჩამოთვლილი ნიშან-თვისებების ანალიზის საფუძველზე შეგვიძლია დავას-კვნათ: დემოკრატია თვითმმართველობისგან იმით განსხვავდება, რომ ეს უკა-ნასკნელი უფრო სრულად და უშუალოდ ასახიერებს საზოგადოების მართვას ძირითად პრინციპებს.

მაგრამ ასეთი დასკვნა როდი ამოწურავს აღნიშნული ცნებების სხვაობა-თა მთელ სიღრმეს. თუ დემოკრატის ფართო სოციალურ-ფილოსოფიურ შე-ნაარსზე ვილაპარაკებთ, იგი ამ ბერძნული ტერმინის მარტოოდენ მექანიკურა თარგმნით ვერ ამოიწურება. თანამედროვე წარმოდგენით, დემოკრატია, უწინა-რეს ყოვლისა, სახელმწიფო წყობილებისა და ყველა იმ სუბიექტის ხელისუფ-ლების განხორციელების ფორმაა, რომლებიც მას ფლობენ, და არა მარტო ხალ-ხისა. მაშასადამე, შეიძლება ითქვას, რომ დემოკრატია ფართო ცნებაა, ხელი-სუფლების ნებისმიერი სისტემის უნივერსალური ნიშან-თვისებაა. თვითმმარ-ველობა კი, თუნდაც ლაპარაკი იყოს ისეთ ფართო ცნებაზე, როგორცაა ხალხის თვითმმართველობა, დემოკრატის კერძო გამოვლინებაა კონკრეტული ინსტი-ტუტის, მისი რეალიზაციის მექანიზმის სახით. მაგრამ სწორედ ეს კონკრეტუ-ლობაა მეორე განმასხვავებელი ნიშანი, რომელიც მიჯნავს ამ ორ ცნებას. დე-მოკრატია, ჩვენი აზრით, მარტოოდენ სამართლებრივი ცნება არ არის და ერთ-საზოგანი ფორმით ვერ გამოიხატება. რაც შეეხება ხალხის თვითმმართველო-ბას, მან შეიძლება სრულიად კონკრეტულად შეისხას ხორცი სამართლით დამ-კვიდრებული ფორმით. ხალხის თვითმმართველობის განვითარების დონე შეიძ-ლება შეზღუდული იყოს ტოტალიტარული სახელმწიფოსგან იმ თვალსაზრისით, რომ ასეთი სახელმწიფოს მიზნები და ფუნქციები არ ემთხვევა და ეწინააღმდე-გება კიდევ ხალხის ინტერესებს. ამასთანავე, უნდა აღინიშნოს, რომ ამ შემთ-ხვევაში სახელმწიფოს და ხალხის ურთიერთობის ხასიათი გვიჩვენებს კონკრე-ტულ ქვეყანაში დემოკრატის განვითარების დონეს.

თუ ცნების დაკონკრეტების გზით ვივლით, შეგვიძლია გადავიდეთ თვით-მმართველობის, როგორც მოქალაქეთა ნებისმიერი გაერთიანების – საზოგადო-ებრივი გაერთიანების, დროებითი ფორმირებას, სახელმწიფო და არასახელმწი-ფო ორგანოს და სხვათა თვისების ანალიზზე. თუმცა, უნდა შევნიშნოთ, რომ განსახილველი გაერთიანების ხასიათის მიხედვით, მისი თვითმმართველობის ორგანიზაციის ფორმა სხვადასხვაგვარი იქნება. უფრო დაწვრილებით გავააზ-რიზოთ თვითმმართველობის ეს ინსტიტუტი.

დავიწყოთ საზოგადოებრივი გაერთიანების თვითმმართველობით. საზოგა-დოებრივი გაერთიანება გვეხმის, როგორც „ნებაყოფლობითი ფორმირება, რო-მელიც იქმნება საერთო ინტერესების საფუძველზე გაერთიანებული მოქალაქე-ების თავისუფალი ნების გამოვლინების შედეგად“. მოყვანილი განმარტების მიხედვით გამოდის, რომ ასეთი გაერთიანების თვით შექმნის ფაქტი თვითმმარ-თველობაზე მოქალაქეთა უფლების რეალიზაციის შედეგია. საზოგადოებრივი გაერთიანების საქმიანობის მომდევნო ეტაპია მისი წევრების მიერ წესდებას, საქმიანობის პროგრამის შემუშავება და ხელმძღვანელი ორგანოების არჩევა. ეს აქტებიც შეგვიძლია განვიხილოთ, როგორც თვითმმართველობაზე მოქალაქეთა უფლების რეალიზაციის მექანიზმის გამოვლინება. ნებისმიერი საზოგადოებრი-

ვი გაერთიანების მთელი შემდგომი საქმიანობა შეიძლება წარმოვადგინოთ გაერთიანების ხელმძღვანელი ორგანოების მოქმედებისა და საერთო კრებებზე მისი წევრების მიერ მიღებული გადაწყვეტილებების სახით. ეს უკანასკნელი აღნიშნული უფლების რეალიზაციის მექანიზმის გაგრძელებაა. თუ გაერთიანების წესდება ითვალისწინებს, რომ მისი ხელმძღვანელი ორგანოების მუშაობას ქმედით კონტროლს უწევნ და არსებობს მათი ვალდებულება შეცვლის მექანიზმი, როცა ისინი არღვევენ წესდებას, პროგრამას ან სხადიან სხვა ქმედობას, რომელიც ეწინააღმდეგება მოცემული გაერთიანების წევრთა უმრავლესობის ინტერესებსა და მიზნებს, არჩევითი ორგანოების ფუნქციონირება შეიძლება მისი წევრების, თვითმმართველობის მექანიზმის გამოვლინებას მივაკუთვნოთ. ამრიგად, სახი. გადობრივი გაერთიანების მთელი საქმიანობა შეგვიძლია განვიხილოთ, როგორც თვითმმართველობაზე მოქალაქეთა უფლების რეალიზაციის მექანიზმი, რომელიც ლოკალური ფორმით ისხამს ხორცს.

გადავიდეთ მოქალაქეთა დროებით გაერთიანებაში თვითმმართველობის საწყისების გამოვლენის ანალიზზე. როგორც სახელწოდებიდან ჩანს, ზემოთ განხილული საზოგადობრივი გაერთიანებებისგან ისინი დროებითი საქმიანობის ხასიათით და კონკრეტულ ამოცანის გადაწყვეტისადმი დაქვემდებარებით გამოირჩევიან და ისტორიულად შეზღუდული ხასიათი აქვთ. იგულისხმება გაფიცვები, საჯარო ღონისძიებანი — კრებები, მიტინგები, დემონსტრაციები, კოლექტიური პიკეტები და კოლექტიური შიმშილობანი და ა. შ. ასეთი გაერთიანებების, ისევე როგორც საზოგადობრივი ორგანიზაციების შექმნის ფაქტი, მასების ნების ნებაყოფლობითი გამოვლინების შედეგია, ანუ თვითმმართველობაზე მოქალაქეთა უფლებების კერძო გამოვლინებაა. რაც შეეხება შემდგომ პროცესებს, მათი ხასიათი სხვადასხვაგვარი შეიძლება იყოს. ცხადია, საგაფიცო კომიტეტის ან საჯარო ღონისძიების ორგანიზატორების შეცვლა თვით გაფიცვისა და ღონისძიების პროცესში თეორიულად შესაძლებელია, მაგრამ პრაქტიკულად ძნელი განსაზოციელებელია. მაშასადამე, საგაფიცო კომიტეტს თუ საჯარო ღონისძიების საორგანიზაციო ორგანოს შეუძლიათ მოიმოქმედონ ისეთი რამ, რომელიც ყოველთვის არ შეესაბამება აქციის „რიგითი“ მონაწილეების ინტერესებს. შემდგომში, ცხადია, ისინი აღარ გაიმეორებენ მცდარ არჩევანს — საგაფიცო კომიტეტის ახალ შემადგენლობას ჩამოაყალიბებენ, მონაწილეობას არ მიიღებენ საჯარო ღონისძიებებში, რომლებსაც არასასურველი ორგანიზატორები მოაწყობენ. მაგრამ ფაქტი ფაქტად რჩება: მოქალაქეთა დროებით გაერთიანებებში თვითმმართველობის საწყისების გამოვლენის დონე მაღალია, თუმცა მაინც ნაკლებად, ვიდრე საზოგადობრივ გაერთიანებებში.

მოქალაქეთა გაერთიანების განსაკუთრებული ფორმაა ხელისუფლების (სახელმწიფო და არასახელმწიფო) ორგანოები. როცა ლაპარაკია მოსახლეობის მიერ არჩეულ ორგანოებზე, უნდა ითქვას, რომ მათი შექმნის თვით ფაქტი თვითმმართველობაზე მოქალაქეთა უფლების გამოვლენაა. მაგრამ ამ გამოვლენის დონე სხვადასხვაგვარი შეიძლება იყოს იმ გარემოებათა მიხედვით, რომლებშიც ირჩევენ ამა თუ იმ ორგანოს და, იმის მიხედვით, თუ რამდენად დემოკრატიულია საარჩევნო სისტემა. ეს აზრი განმარტებას მოითხოვს. თუ არჩევნები კანონით დადგენილ ვადაში, წინათ არჩეული ხელმძღვანელი ორგანოს შემადგენლობის უფლებამოსილების გასვლის შემდეგ ეწყობა, თვითმმართველობითი საწყისების გამოვლენა მხოლოდ თვით არჩევნების პროცესით შემოიფარგლება. მაგრამ თუ არჩევითი ორგანოს უფლებამოსილების ვადადმე შეწყვეტასთან გვაქვს საქმე, პრინციპულ მნიშვნელობას იძენს ის გარემოება, თუ ვისაინიციატივით დაითხოვეს აღნიშნული ორგანო. თუ დათხოვის ინიციატივა ამ

უფლების მქონე ხელისუფლების ორგანოს ეკუთვნის, ამ პროცესში ადგილობრივ გაერთიანებათა როლი ქვეითდება. მაგრამ თუ ხელისუფლების ორგანო დაითხოვეს ან თანამდებობის პირი შეცვალეს მოქალაქეთა მოთხოვნით, რაც კანონით დადგენილი ფორმით გამოიხატა, მაშინ შეგვიძლია ვთქვათ, რომ ამ კონკრეტულ საზოგადოებაში თვითმმართველობის საწყისების მნიშვნელობა იზრდება.

თვითმმართველობის განვითარების დონე დამოკიდებულია აგრეთვე საარჩევნო სისტემის განვითარების დონესა და ტიპზე. ჯერ ერთი, რაც უფრო ნაკლები შეზღუდვაა დაწესებული მოქალაქეთა აქტიური საარჩევნო უფლების რეალიზაციის მხრივ (ქონებრივი და ასაკობრივი ცენზი, ბინადრობის ცენზი და სხვა), მით უფრო ეფექტიანად ვლინდება არჩევნების დროს თვითმმართველობის პრინციპი, მეორე, თვითმმართველობის განვითარების დონეზე გავლენას ახდენს საარჩევნო სისტემის ტიპიც. მაჟორიტარული საარჩევნო სისტემა ნაკლებად შეესაბამება თვითმმართველობის მოთხოვნებს, ვიდრე პროპორციული. ამასთანავე, პროპორციული სისტემა ზღუდავს ტერიტორიული პრინციპით დამოუკიდებელ კანდიდატთა დასახელების შესაძლებლობებს, ამიტომ იდეალურად გვესახება ამ ორი სისტემის ელემენტების გონივრული შეხამება.

თუ ვილაპარაკებთ თვითმმართველობაზე, როგორც მოქალაქეთა მიერ საკუთარი საქმეების მართვაზე, ამ პრინციპის რეალიზაციის მექანიზმი ხელისუფლების ორგანოების საქმიანობაში მნიშვნელოვნად არის დამოკიდებული მოქალაქეებთან მათი უკუკავშირის ხასიათსა და ფორმებზე. სხვაგვარად რომ ვთქვათ, იმაზე, თუ რამდენად შეუძლიათ მოქალაქეებს გავლენა მოახდინონ მათს გადაწყვეტილებაზე. იგულისხმება განაწესები, პეტიციები, ზეპირი და წერილობითი მიმართვები, რეფერენდუმები, საერთო-სახალხო და სახალხო განხილვები და ა. შ. ამ ურთიერთობათა განვითარებული სისტემის არქონამ შეიძლება ეს ორგანოები თავისი დანიშნულების საწინააღმდეგო მივლენად გადააქციოს, როგორც ეს მოხდა, კერძოდ, საბჭოების მიმართ.

თუ განვაგრძობთ ხელისუფლების ორგანოების საქმიანობაში თვითმმართველობის პრინციპის რეალიზაციის ანალიზს, უნდა აღვნიშნავთ, რომ ამ საკითხში პრინციპულ მნიშვნელობას იძენს მოცემული ორგანოების საქმიანობა. როგორც ვიცით, ტიპებად ხელისუფლების ორგანოების დაყოფას საფუძვლად უდევს ხელისუფლების დანაწილების პრინციპი. ხელისუფლების წარმომადგენლობითი ორგანოები თვითმმართველია თავისი ბუნებითა და დანიშნულებით, ამიტომ ყველაზე მეტად შეესაბამება თვითმმართველობის, როგორც მთელი ხალხის, ისე ადგილობრივ გაერთიანებათა თვითმმართველობის მოთხოვნებს. საერთო კომპეტენციის აღმასრულებელი ხელისუფლების ორგანოებში თვითმმართველობის საწყისების განვითარების დონე, უწინარეს ყოვლისა, დამოკიდებულია ამ ორგანოების შექმნის წესზე. როგორც ცნობილია, ადგილობრივ დონეზე ორ წესს იყენებენ: არჩევნებს და დანიშვნას. ცხადია, რომ მოსახლეობის მიერ არჩეული აღმასრულებელი ხელისუფლების ორგანოები უფრო მეტად არიან ორიენტირებული მოსახლეობის მოთხოვნებთან დაკავშირებაზე და ადგილობრივი ცხოვრების საკითხების გადაწყვეტაზე, ვიდრე შემადგომი ორგანოების მიერ დანიშნული. მაგრამ ეს სრულიადაც არ ნიშნავს, თითქოს დანიშნა ყოველთვის ცუდი იყოს, არჩევნები კი — კარგი. აქ რამდენადმე უფრო რთული ურთიერთდამოკიდებულებაა. ნუ დაგვავიწყდება, რომ საერთო კომპეტენციის აღმასრულებელი ხელისუფლების ადგილობრივ ორგანოებს ორმაგი დანიშნულება აქვთ. ერთი მხრივ, მათი ამოცანაა ადგილობრივი მნიშვნელობის საკითხების გადაწყვეტა, მათ შორის წარმომადგენლობითი ხელისუფლების ადგილობ-

რევი ორგანოების გადაწყვეტილებათა შესრულება, მეორე მხრივ — კანონებისა და ხელისუფლების ზემდგომი ორგანოების სხვა გადაწყვეტილებათა აღსრულება. ამრიგად, თუ ეს ორგანოები მთლიანად იქნება დამოკიდებული მოქალაქეების ნებაზე როგორც მათი არჩევის, ისე გადაყენების საკითხებში, გაწყდება აღმასრულებელი ხელისუფლების ვერტიკალი, რაც გარდაუვალად გამოიწვევს ადგილობრივ დონეზე საერთო-სახელმწიფო ამოცანების არადაამაყყოფილებელ გადაწყვეტას. ამრიგად, ჩვენ გონივრულად გვეჩვენება ადგილობრივი თვითმმართველობის დონეზე ამ ორგანოების შექმნის ორი წესის შეხამება. კერძოდ, ლაპარაკია საფრანგეთის გამოცდილებაზე, რომელშიც შერწყმულია აღმასრულებელი ხელისუფლების ადგილობრივი ორგანოების არჩევითობა მოცემული ტერიტორიის მოსახლეობის მიერ, როცა აღმასრულებელი ხელისუფლების ზემდგომ ორგანოს უფლება აქვს გაანთავისუფლოს არჩევითი თანამდებობის პირი, თუ იგი დამაკმაყოფილებლად ვერ ასრულებს თავის მოვალეობებს. საერთოდ სახელმწიფოს წინაშე, ან იმ შემთხვევაში, როცა იგი არღვევს კანონს ან მის განთავისუფლებას მოსახლეობა მოითხოვს. ასეთ ვითარებაში, ჩვენი აზრით, შეხამებული იქნება ადგილობრივი და საერთო-სახელმწიფო ინტერესები. მაგრამ, ობიექტურობა მოითხოვს ითქვას, რომ აღმასრულებელი ხელისუფლების ორგანოების საქმიანობაში თვითმმართველობის საწყისები, მათი სპეციფიკური ბუნების გამო, ნაკლებად ვლინდება, ვიდრე წარმომადგენლობითი ხელისუფლების ორგანოების მუშაობაში.

საბჭოთა სოციალისტური წყობილების ერთ-ერთ მიღწევად ითვლებოდა მოსამართლეთა არჩევითობა. ამ პერიოდის გადმონაშთი ამ ცოტა ხნის წინათ მოქმედი საქართველოს რესპუბლიკის 1978 წლის კონსტიტუციაშიც შემორჩა, თუმცა შემდგომში რამდენადმე შეიცვალა. საქართველოს 1921 წლის კონსტიტუცია, ისევე როგორც „სახელმწიფო ხელისუფლების შესახებ“ კანონი, სამწუხაროდ, არ წყვეტენ ამ საკითხს. მაგრამ, თუ ხელისუფლების ამ ორგანოების დანიშნულებით (მართლმსაჯულების განხორციელებით) ვიხელმძღვანელებთ, სრული პასუხისმგებლობით შეიძლება ითქვას, რომ ორგანოების საქმიანობა ვერ იქნება (და არც უნდა იყოს) დაკავშირებული ადგილობრივ საზოგადოებათა ინტერესებთან, პირიქით, მოსამართლეთა დამოუკიდებლობის უზრუნველყოფის ერთ-ერთი რეალური ღონისძიება შეიძლება გახდეს მათი დაცვა მოსახლეობის გავლენისაგან და კერძო, მათ შორის ადგილობრივი ინტერესების დაცვის საჭიროებისაგან. ყოველივე ზემოთქმულის საფუძველზე შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ რაც უფრო ნაკლებ გავლენას ახდენს სასამართლოს საქმიანობაზე ადგილობრივი თვითმმართველობის პრინციპი, მით უფრო ეფექტიანი და მიუკერძოებელია მისი მუშაობა.

თვითმმართველობის პრინციპის რეალიზაციის დონე დამოკიდებულია ორგანოს სახეობაზე, მის ფუნქციებზე, ფორმირების წესზე და მოსახლეობასთან ურთიერთდამოკიდებულებაზე.

უცხოურ ლიტერატურაში ადგილობრივი თვითმმართველობის სისტემის ფუნქციონირებას განიხილავენ როგორც ხელისუფლების დეცენტრალიზაციას და დეკონცენტრაციას. ამასთან, დეცენტრალიზაცია ნიშნავს, რომ ცენტრი ცალკეულ უფლებამოსილებებს გადასცემს ადგილობრივ არჩევით ორგანოს, ხოლო დეკონცენტრაცია ესმით როგორც უფლებამოსილებათა დელეგირება ცენტრიდან ადგილობრივი ადმინისტრაციის დანიშნული ორგანოებისთვის. ასეთი მოქმედების საჭიროებას ხ. ფ. ალდერფერი (პენსილვანიის უნივერსიტეტი, აშშ) იმ გარემოებით ხსნის, რომ „ვერც ერთი ქვეყანა ვერ შეძლებს მართლოდენ

ცენტრიდან მართვას“. ასეთი მდგომარეობის მიზეზი, სპეციალისტთა აზრით, ის არის, რომ ცენტრალური სახელმწიფო ხელისუფლება მეტისმეტად დაშორებულია სამართავ ტერიტორიას და მის მოსახლეობასაც, და ადეკვატურად ვერ გამოხატავს მათ ინტერესებს. გ. ლეიტანის (კოლომბოს უნივერსიტეტი, შრი-ლანკა) აზრით, ადგილობრივი თვითმმართველობა ადეკვატურად გამოხატავს ადგილობრივ ინტერესებს, აგრეთვე ეროვნულ უმცირესობათა ინტერესებს. თანაც მას მჭიდრო კონტაქტები აქვს დამყარებული მთავრობასა და სამართავ ტერიტორიებს შორის, ქვემო დონეზე ამზადებს პოლიტიკურ მოღვაწეებს, რომლებიც მომავალში შეძლებენ სახელმწიფო სარბიელზე საქმიანობას.

ამრიგად, მაღალგანვითარებული დემოკრატიის ქვეყნებში ადგილობრივი თვითმმართველობა ესმით არა იმდენად როგორც ადგილობრივი მოსახლეობის ინიციატივა, რამდენადაც ხელისუფლების დაყოფის ობიექტური განხორციელება ვერტიკალურად, რაც უზრუნველყოფს ყველა დონეზე ხელისუფლების ორგანოების ძალისხმევის გონივრულ განაწილებას. ასეთი მიდგომა საშუალებას იძლევა ახალი წახნაგი გამოიყოს ადგილობრივი თვითმმართველობის არსში, რომელიც ტრადიციული მიდგომის ფარგლებს სცილდება. ამ მიდგომის ადგილობრივი თვითმმართველობა მართოდენ ფაკულტატიური სტრუქტურა იყო, რომელიც მხოლოდ და მხოლოდ მოქალაქეთა სუბიექტური ნების წყალობით და ხელისუფლების ზემდგომი ორგანოს გადაწყვეტილებით არსებობდა. უცხოელი მეცნიერების ზემოხსენებული პოზიცია საშუალებას გვაძლევს განვიხილოთ ადგილობრივი თვითმმართველობა, როგორც ხელისუფლების განხორციელების მექანიზმის კანონზომიერი, ობიექტურად არსებული ნაწილი, ურამლისოდაც, ისევე როგორც ცენტრალური სახელმწიფო ხელისუფლების გარეშე, შეუძლებელია ქვეყნის მართვა. მაშასადამე, ადგილობრივი თვითმმართველობის სტრუქტურის, კომპეტენციის და სისტემის ფორმირების განსაზღვრაში ყველა დემოკრატიული საწყისის შენარჩუნების პირობებში, ცივილიზებული სახელმწიფო ცენტრალური ხელისუფლების სახით დაინტერესებული უნდა იყოს ადგილობრივი თვითმმართველობის სისტემის არსებობით და ყოველნაირად უნდა წაახალისოს მისი განვითარება.

ადგილობრივი თვითმმართველობის თანამედროვე კონცეფციის ზოგიერთი ასპექტის განხილვისას შეგვიძლია გამოვყოთ ამ ინსტიტუტის ზოგიერთი ატრიბუტულად დამახასიათებელი ნიშან-თვისება:

1. ადგილობრივ თვითმმართველობას ზუსტად განსაზღვრული ტერიტორიის ფარგლებში ახორციელებს მოსახლეობა, რომელიც ამ ტერიტორიაზე ცხოვრობს და შემდგომში „ადგილობრივ საზოგადოებად“ იწოდება;

2. ადგილობრივი თვითმმართველობა, საერთაშორისო სამართლის ნორმების შესაბამისად, ნიშნავს ადგილობრივ საზოგადოებათა უფლებასა და ქმედით უნარს კანონის ფარგლებში კონტროლი გაუწიოს და თავისი პასუხისმგებლობით და მოსახლეობის საკეთილდღეოდ მართოს საზოგადოებრივ საქმეთა მნიშვნელოვანი ნაწილი;

3. ზემოთ მოყვანილი განსაზღვრების ბოლო ნაწილის შესაბამისად, ადგილობრივი მნიშვნელობის საკითხთა ნაწილი (როგორც ჩანს, არცთუ დიდი) მაინც ცენტრალური ხელისუფლების პრეროგატივაა, რაც ნიშნავს, რომ სახელმწიფო ხელისუფლების ცენტრალურ ორგანოებს უფლება უნდა ჰქონდეთ კანონით დადგენილი ფორმით ჩაერიონ ადგილობრივი თვითმმართველობისა და მისი ორგანოების საქმიანობაში;

4. ადგილობრივი თვითმმართველობის განხორციელება მოცემულ ტერიტორიაზე მცხოვრებ მოქალაქეთა უთუო უფლებაა, მაგრამ სახელმწიფომ, ხელისუფლების ცენტრალური ორგანოების სახით, მაქსიმალურად ხელსაყრელი პირობები უნდა შექმნას, რომლებიც სტიმულს მისცემენ ადგილობრივი თვითმმართველობის სისტემის შექმნას, რამდენადაც სახელმწიფოს არა აქვს და არც უნდა ჰქონდეს სტრუქტურები, რომლებიც შეცვლიან მმართველობის ამ დონეს;

5. ადგილობრივი თვითმმართველობის დონეზე სახელმწიფო და ადგილობრივი ინტერესების წონასწორობას კანონი უზრუნველყოფს. ამ წონასწორობის უზრუნველყოფის ყველაზე ქმედითი ბერკეტებია ადგილობრივი თვითმმართველობის ნორმატიული და არანორმატიული კომპეტენციის დამკვიდრება, უშუალო და წარმომადგენლობითი დემოკრატიის ფორმების გონივრული შეხამება, აგრეთვე აღმასრულებელი ხელისუფლების მეთაურის დანიშვნისა და გადაყენების განსაკუთრებული წესის დამკვიდრება;

6. ადგილობრივ თვითმმართველობას, თვითმმართველობის სხვა ინსტიტუტებისაგან – ხალხის თვითმმართველობისაგან, მოქალაქეთა მუდმივი და დროებითი გაერთიანებებისაგან, ხელისუფლების ყველა ორგანოს საქმიანობაში თვითმმართველობის პრინციპისგან მნიშვნელოვანი განსხვავების მიუხედავად, მათთან მთელი რიგი საერთო ნიშანთვისებები აქვს. ამიტომ შეგვიძლია ადგილობრივ თვითმმართველობაზე ვილაპარაკოთ, როგორც ცივილიზებული საზოგადოების დემოკრატიული ორგანიზაციის ნაწილზე და როგორც ქვეყანაში ხელისუფლებისა და მმართველობის ორგანიზაციის ერთიანი სტრუქტურის ნაწილზე.

საკონსტიტუციო-სახელმწიფო სტრუქტურის კონსტიტუციური სტატუსის ზოგიერთი საკითხი

სახელმწიფო საკონსტიტუციო კომისიის მიერ 1921 წლის კონსტიტუციის ახალი რედაქციის შემუშავების ძირითადი ეტაპის დასრულებაზე, კომისიის სხდომის ანგარიშების გარდა, მეტყველებს ის გარემოებაც, რომ მას წარედგინა რამდენიმე ალტერნატიული პროექტი, რომელთა ნაწილი გამოქვეყნდა კიდეც. ამ პროექტთა დებულებების განხილვა-შეჯერების და საბოლოო პროექტის შედგენის პროცესი, როგორც ჩანს, კიდევ რამდენიმე ხანს გასტანს. ამდენად, ჯერჯერობით ძნელია რაიმე ითქვას იმის თაობაზე, თუ რა სახით იქნება გამოტანილი კონსტიტუციის პროექტი საზოგადოებრიობის სამსჯელოდ, მაგრამ არსებული პროექტებიდან და სამეცნიერო თუ სხვა პუბლიკაციებიდან აშკარად გამოიკვეთა ტენდენცია — კონსტიტუციაში სახელმწიფო ხელისუფლების დანაწილების საკითხი გადაწყვეტილი იქნეს ხელისუფლების შტოთა კლასიკური (მონტესკიესეული) მოდელის მიხედვით (საკანონმდებლო, აღმასრულებელი, სასამართლო), ამასთან, ამ კონცეფციითა ავტორები არათუ ჯეროვან ანგარიშს უწევენ, არამედ ხშირად ელემენტარული ანალიზისა და არგუმენტირების გარეშე უარყოფენ არსებულ რეალიებს, თუმცა, როგორც ცნობილია, პრობლემის იგნორირება მისი გადაწყვეტის საშუალება სულაც არ გახლავთ.

საქართველოს კონსტიტუციური წყობის საფუძვლად სამართლებრივი სახელმწიფოს აღიარებული, მსოფლიო სახელმწიფოთმშენებლობის პრაქტიკაში ფართოდ აპრობირებული პრინციპის აღებას დღეს სხვა გონივრული ალტერნატივა არ გააჩნია. უდავოა ისიც, რომ „სამართლებრივი სახელმწიფო აუცილებლობით გულისხმობს რამდენიმე კომპონენტს. ესენია: ხელისუფლების დანაწილება, კანონის უზენაესობა და, შესაბამისად, კონსტიტუციური კონტროლი, ადამიანის უფლებების პრიორიტეტული დაცვა“¹.

1. მცირე ისტორიული ექსკურსი. სამართლებრივი სახელმწიფოს იდეა, რომელმაც კლასიკური ფორმით ჩამოყალიბება ჯონ ლოკისა და შარლ მონტესკიეს შრომებში პოვა, საუკუნეთა სიღრმეებიდან მომდინარეობს. ანტიკური ეპოქის მოაზროვნეები (სოკრატე, პლატონი, არისტოტელე, ციცერონი, სიფისტები და სხვ.) კანონს მოიაზრებდნენ სხვადასხვა პოზიციებიდან, რომელთა შორის დომინირებდა უმთავრესი პროგრესული იდეა (დიდხანს „იდეა — ფიქსადა“ რომ რჩებოდა კაცობრიობის ისტორიაში) — საზოგადოებასა და სახელმ-

¹ მ. უგრეხელიძე, სასამართლო ხელისუფლება, „მართლმსაჯულების მაცნე“, 1993, № 3, გვ. 5.

წიფოს უნდა მართავდნენ არა ადამიანები, არამედ კანონები? აქ ცნაურდება სა-
მართლებრივი სახელმწიფოს მიზანიც: „სახელმწიფო თავისთვის კი არ უნდა
იყოს სამართლებრივი, არამედ იმისთვის, რომ უზრუნველყოს პიროვნებისა და
საზოგადოების — სწორედ ასეთი თანმიმდევრობით — კეთილდღეობა და დოვ-
ლათიანობა“³. მაგრამ კაცობრიობამ ტანჯვით აღსავეს საუკუნეები განვლო.
ვიდრე ბრძოლის, კომპრომისებისა⁴ და ცდების გზით მიაღწევდა ამ იდეის რე-
ალიზაციას (თუმცა იდეალური სამართლებრივი სახელმწიფო, ცხადია, დღესაც
არ არსებობს და, ალბათ, პრაქტიკულად არც შეიძლება არსებობდეს)⁵.

სამართლებრივი სახელმწიფოს, როგორც მიზნის მიღწევის გზების ძიე-
ბის შედეგია **სახელმწიფო ხელისუფლების დანაწილების კონცეფცია**, რომე-
ლაც ასევე ანტიკური და შუა საუკუნეების აზროვნების პროდუქტია და მისი
ელემენტები ქართულ სინამდვილეშიც ადრიდანვე შეინიშნება⁶, თუმცა, სამწუ-
ხაროდ, ამ იდეის 1921 წლის კონსტიტუციაში დეკლარირების იქით საქმე არ
წასულა. ასე რომ, სამართლებრივი, პლურალური დემოკრატიის სახელმწიფოს,
სამოქალაქო საზოგადოების ჩამოყალიბება საქართველოს უახლოესი მომავლის
სასიცოცხლო ამოცანად რჩება.

2. საკითხისადმი მიდგომის ზოგადმეთოლოლოგიური წანამდგერები. 1921
წლის კონსტიტუციის ახალი რედაქციის შემუშავებისას, როგორც სავსებით
სწორად შენიშნავს ი. ფუტყარაძე, „სახელმწიფო ხელისუფლების დანაწილების
თეორიას გვერდს ვერ აუვლის საქართველოს რესპუბლიკაც“. ამიტომ ლოგი-
კურია მის მიერ აქვე დასმული კითხვაც, თუ როგორი უნდა იყოს კონკრეტუ-
ლად საქართველოს მიმართება ამ თეორიისადმი. ამ კითხვის პასუხად ავტორი,
ზაზს უსვამს რა იმას, რომ ეს თეორია „გამოირჩევა მოქნილობით, ამათუ იმ
ქვეყანაში შექმნილ კონკრეტულ ვითარებასთან შეგუებით“ და, ამასთან, იგი
„თავისი წმინდა კლასიკური ფორმით არც ერთ სახელმწიფოში არ არის დამ-
კვიდრებული“, მიუთითებს, რომ „საქართველოსათვის საჭიროა ხელისუფლების
დანაწილების თეორიის მოდიფიკაცია, მისი ქართული ნაირსახეობის შემუშა-
ვება, ამასთან, გათვალისწინებული უნდა იქნეს საქართველოს ისტორიული წარ-
სული და თანამედროვე მდგომარეობა, ქართული სახელმწიფოებრიობის ძირითა-
დი მიზან-დანიშნულება ეროვნული ასპექტით, ქართველი კაცის ბუნება, შიდა-
პოლიტიკური ვითარება, მეზობელ ქვეყნებთან, და, საერთოდ, უცხოეთთან ურ-
თიერთობა“ (ზაზგასმა ჩემია. — ი. გ.).

სადაოდ არ ვხდი ხელისუფლების დანაწილების ვითარებაში **სამი ძირი-**
თადი, ფუნდამენტური ხელისუფლების — საკანონმდებლო აღმასრულებელ და
სასამართლო ხელისუფლებათა — **პრიმატულობას** და მიზნად ვისახავ საკითხის
დაყენების წესით დავასაბუთო, რომ პოსტსოციალისტურ სახელმწიფოებში, მათ

² См. И. Козлихин. У истоков концепции правового государства: Идея правления законов, а не людей. Вестник С.-Петербургского у-та. 1993. Серия 6, вып. I (№ 6):

ვ. ნერსესიანცი, სამართლებრივი სახელმწიფო. ისტორია და თანამედროვეობა, ევრნ.
„სახელმწიფო და სამართალი“, 1990, № 4. და სხვ.

³ ალექსანდრე ბლანკენაგელი, სამართლებრივი სახელმწიფოს ცნებისათვის, ეურნ. „სა-
მართალი“, 1991, № 2.

⁴ ი. ტაბუცაძე, სასამართლო ხელისუფლების ფუნქციის შესახებ, „მართლმსაჯულების
მაცნე“, 1993, № 1.

⁵ ნოზანდობლივი ფაქტია: საფრანგეთის იუსტიციის მინისტრი (შემდგომში საკონსტიტუციო
საბჭოს თავმჯდომარე) რ. ბადინტერი 1981 წელს წერდა: „მე ვოცნებობ იმაზე, რომ საფ-
რანგეთი განდეს სამართლებრივი სახელმწიფო“.

⁶ იხ. ი. ფუტყარაძე, ხელისუფლების დანაწილების პრინციპი და საქართველოს სახელ-
მწიფო წყობილება, ეურნ. „სამართალი“, 1991, № 5.

შორის საქართველოშიც, ახლო წარსულის ტრადიციებიდან და დღევანდელ ვითარებიდან გამომდინარე, არსებობდა, არსებობს და უახლოეს წლებში შენარჩუნებული იქნება კიდევ (სათანადოდ მოდერნიზებული, დღევანდელობასთან მისადაგებელი სახით) დამოუკიდებელი საკონტროლო-საზედამხედველო სისტემები (რომლებიც, გარკვეული აზრით, შეიძლება განვიხილოთ ერთიან სახელისუფლებო სისტემად) სპეციალური სტრუქტურების სახით. ეს არათუ ხელყოფს ხელისუფლების ტრიალის წვერთა შორის დანაწილების პრინციპს, არამედ პირაქით, ხელს შეუწყობს მათს „შეკავება-გაწონასწორებას“ (კლასიკური თეორია მას განსაზღვრავს როგორც „კონტროლისა და წონასწორობის“ სისტემას).

ამ პოსტულატებზე დაყრდნობით საკონტროლო-საზედამხედველო სტრუქტურათა კონსტიტუციური სტატუსის (რაც, უპირველეს ყოვლისა, სახელმწიფო მექანიზმში მათი როლისა და ადგილის დადგენას გულისხმობს) ოპტიმალურად, ქართული სახელმწიფოს დღევანდელი და უახლოესი თვალსაწიერის სასიცოცხლო ინტერესთა შესაბამისად, არსებული რეალიების გათვალისწინებით განსაზღვრის ძირითადი კრიტერიუმების შემუშავების მიზნით აქ შეძლებისდაგვარად გავაანალიზებ: ა) საზღვარგარეთის ზოგიერთი ქვეყნის შესაბამის პრაქტიკას; ბ) 1921 წლის კონსტიტუციას; გ) საქართველოსა და ზოგიერთ სხვა პოსტსოციალისტურ სახელმწიფოში სახელისუფლებო სტრუქტურების ფუნქციონის ტრადიციებს ტოტალიტარული რეჟიმის პირობებში და მისი რღვევის შემდეგ ხელისუფლების (სახელმწიფოს მექანიზმის) მოწესრიგების (მოწყობის) ტენდენციებს გარდამავალ პერიოდში (ცხადია, საყურნალო წერილის მოცულობის შეზღუდულობის გამო სქემატურობას ვერ ავცდები).

3. საზღვარგარეთის ქვეყნების პრაქტიკა (მოკლე მიმოხილვა). ლოკისა და მონტესკიეს მიერ მონარქებისათვის გათვალისწინებულმა „აღმასრულებელმა ხელისუფლებამ“, ცხადია, განვლილ ასწლეულებში თვისობრივად იცვალა სახე. ამიტომ „აღმასრულებელი ხელისუფლების“ ნაცვლად დასავლეთის მკვლევარები სულ უფრო ხშირად ხმარობენ ტერმინს „სამთავრობო ხელისუფლება“. ხელისუფლების ტრადიციული ტრიალისაგან განსხვავებულ ცალკე ხელისუფლებათა არსებობაზე ხშირად მიუთითებენ არა მარტო დოქტრინულ განმარტებებში, არამედ ამგვარ ხელისუფლებათა არსებობა საკანონმდებლო ფაქტია. მაგალითად, ნიკარაგუას 1987 წლის და კოლუმბიის 1991 წლის ძირითადი კანონები დაპარაკობენ საგანგებო საარჩევნო ხელისუფლებაზე. ალჟირის, გვინეის, კონგოს, ზაირის კონსტიტუციები თუ ოფიციალური დოქტრინები მოიხსენიებენ პოლიტიკურ ხელისუფლებას, რომელიც მმართველ პარტიას ეკუთვნის. მიმოქცევაშია ტერმინი „დამფუძნებელი ხელისუფლება“.

საკონტროლო ხელისუფლების ჩანასახები მომდინარეობს ჯერ კიდევ გასული საუკუნეების სკანდინავიის ქვეყნებში არსებული ომბუდსმანების ინსტიტუტიდან. უნივერსალური კონტროლის ფუნქციის მქონე ამგვარ ორგანოს ახლაც ითვალისწინებს, მაგალითად, ნამიბიის 1990 წლის კონსტიტუცია. ანალოგიურ ორგანოებს თუ თანამდებობის პირებს ელვდორის (1984 წ.), კოლუმბიის (1991 წ.) და პერუს (1979 წ.) კონსტიტუციები უწოდებენ „გენერალურ კონტროლიორს“, ესპანეთის კონსტიტუციური კანონმდებლობა — „სახალხო დამცველს“, ბანგლადეშის 1972 წლის კონსტიტუცია — „გენერალურ აუდიტორს“, საფრანგეთის 1958 წლის კონსტიტუცია — „სანაგარიშო პალატას“ (მიუთითებენ აგრეთვე ამ სახელმწიფოში არსებულ საკონსტიტუციო ზედამხედველობის არასასამართლო საგანგებო ორგანოზე — საკონსტიტუციო საბჭოზე) და ა. შ.⁷

7 უფრო დეტალურად ამ საკითხის განხილვის ცდა მოცემულია ვ. ჩირკინის სტატიაში. (ეურნ. „გოსუდარსტვო ი პრაოა“, 1993, № 4). სამწუხაროდ, ავტორი მეტად აფართოებს რა

რაც შეეხება კანონიერების დაცვა-შესრულებაზე, კანონების ერთგვაროვნად გამოყენებაზე უნივერსალური ზედამხედველობის საგანგებო ორგანოს — პროკურატურას⁸, იგი ამგვარი სახით (ცხადია, მეტ-ნაკლები მასშტაბის უფლებამოსილებით) ფუნქციობს არა მარტო ყოფილი სსრკ-ს და დასავლეთ ევროპის პოსტ-სოციალისტურ სახელმწიფოებში (რუსეთი, უკრაინა, შუა აზიის სახელმწიფოები, სლოვაკეთი, ჩეხეთი და სხვ.), არამედ ჩინეთში, ვიეტნამში და სხვა., ხოლო ზოგიერთ სახელმწიფოში (საფრანგეთი, ესპანეთი, კოლუმბია და სხვ.) პროკურატურას აქვს **საჯარო სამინისტროს** ფორმა. მაგალითად, კოლუმბიის კონსტიტუციით (მუხ. 287-ე) საჯარო სამინისტროს ხელმძღვანელობს სენატის მიერ 4 წლით არჩეული გენერალური პროკურორი, რომელიც ახორციელებს ზედამხედველობას კონსტიტუციის, კანონების, სასამართლო გადაწყვეტილებათა და ადმინისტრაციის აქტების შესრულებაზე, აგრეთვე ადმინისტრაციულ ფუნქციათა შესრულების ეფექტიანობაზე (საჯარო სამინისტროში შედის აგრეთვე ე. წ. „სახალხო დამცველი“), რომელიც ექვემდებარება გენერალურ პროკურორს).

ამ ქვეყნების (რომელთა უმრავლესობა სახელმწიფოებრიობის განვითარების დონით, ეჭვს გარეშეა, საქართველოზე მაღლა დგას) გამოცდილების იგნორირება და მექანიკურად ორიენტირება მხოლოდ ელიტარული კაპიტალისტურა ქვეყნების კონსტიტუციური კანონმდებლობებით გათვალისწინებულ ინსტიტუტებზე, ტრადიციული ტრიადის გაფეცამება, ჩემი აზრით, თავისებური „იურიდიული ვოლუნტარიზმის“ გამოვლინება უფრო იქნებოდა, რაც ამ ეტაპზე სასიკეთოდ სულაც ვერ წაადგება უძძიმეს პირობებში მყოფ ქვეყანას, სადაც კანონის დარღვევა-იგნორირება ლამის ცხოვრების ნორმად არის ქცეული. ამ დებულების ჭეშმარიტებაზე მეტყველებს საქართველოს ბოლოდროინდელი გამოცდილებაც — სამართალდამცავი და საკონტროლო სტრუქტურების მოშლა-ნიველირებამ, მათი ფუნქციების შეზღუდვამ აშკარად შეუწყო ხელი დამნაშავეობისა და სხვა სამართალდარღვევების ბუმს, ხოლო ამ სტრუქტურათა განმტკიცებისაკენ მიმართულ ღონისძიებებს გარკვეული დადებითი ძვრები მოჰყვა⁹.

საკონტროლო ხელისუფლების ცნებას. მასში გულისხმობს აგრეთვე საპროკურორო ზედამხედველობასაც (რომელიც კანონიერებაზე ზედამხედველობის საგანგებო ორგანოს — პროკურორის ფუნქციაა და არა საკონტროლოსი) და კონსტიტუციურ სასამართლოსაც, რომელიც, სერთო აღიარებით, სასამართლო ხელისუფლების სპეციფიკური შემადგენელი ნაწილია. „კონტროლის“ და „ზედამხედველობის“ ცნებათა გამიჯვნა ცალკე მსჯელობას მოითხოვს და მასზე აქ ვერ შევჩერდებით.

⁸ არასასამართლო ორგანოები — კონსტიტუციური ზედამხედველობის კომიტეტები (საბჭოები) იქმნებოდა სწორედ კონსტიტუციური კანონმდებლობის დაცვაზე ზედამხედველობის განსახორციელებლად და იგი, ცხადია, ვერ განახორციელებდა ზედამხედველობას მთელ კანონმდებლობაზე, რომელიც მოიცავს აგრეთვე არაკონსტიტუციურ კანონებს და კანონქვემდებარე ნორმატიულ აქტებს. მითუმეტეს, ზედამხედველობის გარეშე რჩებოდა არანორმატიული (ინდივიდუალური) სამართლებრივი აქტების უზარმაზარი მასა. კონსტიტუციური ზედამხედველობის კომიტეტები პოსტკომუნისტურ სახელმწიფოებში (რუსეთის ფედერაციაში იგი ფუნქციობდა 1990-1991 წლებში) თანდათან შეიცვალა სასამართლო ორგანოებით — კონსტიტუციური სასამართლოებით, ხოლო პროკურატურა დარჩა კანონიერებაზე ზედამხედველობის საგანგებო ორგანოდ.

⁹ ბოლო წლებში კონტროლის ორგანოები (კონტროლის პალატა, საგადასახადო ინსპექცია და სხვ.), განიცდიდნენ რა გამუდმებულ რეორგანიზაციებს, ფაქტობრივად უკანასკნელ პერიოდში ჩამოყალიბდნენ ორგანიზაციულ-სამართლებრივად; გაუქმდა და შემდგომში კვლავ აღსადგენი გახდა შსს სახელმწიფო საკუთრების დატაცებასთან ბრძოლის სამსახური (ეკონომიკურ დანაშაულებთან ბრძოლის სამსახურის სახელწოდებით), არალეგიტიმური ორგანოს — სახელმწიფო საბჭოს მიერ ჟერ კიდევ 1992 წლის 11 ივნისს მიღებული, მაგრამ დღემდე მოქმედი „დროებითი“ საკანონმდებლო აქტის — „საქართველოს რესპუბლიკის პროკურატურის დროებითი დებულების“ — მე-14 მუხლი პროკურორებს შემოწმების ჩატარების უფლებას აძ-

4. საკონტროლო-სახელმწიფო სისტემა 1921 წლის კონსტიტუციის მიხედვით. აღნიშნული კონსტიტუცია კანონიერებაზე ზედამხედველ საგანგებო ორგანოს (როგორც 1922 წელს დაფუძნებული პროკურატურა გახდა თანდათანობით) არ იცნობდა. ამ გარემოებას, სხვა ხელოვნურ არგუმენტებთან ერთად, ხშირად იყენებენ იმის დასასაბუთებლად, რომ პროკურატურა, როგორც „ტოტალიტარიზმის ერთ-ერთი საყრდენი“ (თითქოს ხელისუფლების ნებისმიერია შტო მაშინ ამგვარი არ იყო!) კონსტიტუციის ახალ რედაქციაში ან საერთოდ არ უნდა იყოს გათვალისწინებული, ან იგი უნდა აყოს სასამართლო ხელისუფლების შემადგენელი ნაწილი (ასეა, მაგალითად, გადაწყვეტილი ეს საკითხი „რესპუბლიკელთა“ მიერ საკონსტიტუციო კომისიაში წარდგენილ ზემოხსენებულ პროექტში, კერძოდ, 153–155-ე მუხლებში), ან კიდევ ფუნქციობდეს მმართველობის ორგანოს – იუსტიციის სამინისტროს შემადგენლობაში¹⁰. ამგვარი არგუმენტი, ვფიქრობ, სერიოზულ ყურადღებას არ იმსახურებს, რადგან ამ ლოგიკით „კანონგარეშე“ აღმოჩნდება დღეს რეალურად არსებული მრავალი სახელმწიფო-სამართლებრივი ინსტიტუტი, დაწყებული სახელმწიფოს მეთაურის თანამდებობიდან. ცნობილია, რომ კონსტიტუცია მისი მიღებისას არსებულ რეალიებს ასახავს და, ამდენად, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის 1921 წლის კონსტიტუციის (სამწუხაროდ, ისტორიული უკუღმართობის გამო მკვდრადშობილის) „პროკურატურის სარეგულზე“ მისი ახალი რედაქცია კერანაირად ვერ დაეტივა.

კონსტიტუციის 72-ე მუხლის თანახმად, კონსტიტუციისა და კანონების დაცვისადმი „თვალ-ყურის დევნა“ (ე. ი. ზედამხედველობა) ევალებოდა რესპუბლიკის მთავრობას, ისევე როგორც მათი აღსრულება, ამასთან, ამ საქმიანობაზე „საერთო კონტროლს“ ახორციელებდა პარლამენტი (მუხ. 54). კანონის დაცვისადმი (კონსტიტუცია აქ უკვე არ ფიგურირებს) თვალ-ყურის დევნება დავალებული ჰქონდა აგრეთვე უმაღლეს სასამართლოს – სენატს (მუხ. 76). 103-ე მუხლში მითითებულია, რომ „მთავრობის ცენტრალურ ორგანოებს უფლება აქვთ შეაჩერონ ადგილობრივი თვითმმართველობის დადგენილება და განკარგულება, თუ იგი ეწინააღმდეგება კანონს, ხოლო ვალდებულნი არიან საქმე დაუყოვნებლივ სასამართლოს გადასცენ“.

სხვადასხვა თავებში გაბნეული ამ ნორმების გარდა, კონსტიტუციაში ცალკეა შეტანილი, ჩემი აზრით, ფრიად საინტერესო მე-8 თავი, რომელსაც ეწოდება „სახელმწიფო კონტროლი“. მასში მითითებულია, რომ „სახელმწიფო კონტროლს ექვემდებარება: ა) სახელმწიფო ბიუჯეტის სისწორით ასრულება; ბ) სახელმწიფოს ყოველნაირი შემოსავალი და გასავალი; გ) მთავრობის და სხვა უწყებების ხარჯთაღრიცხვა და ანგარიში და დ) ადგილობრივი თვითმმართველობის ფინანსები კანონის თანახმად“ (მუხ. 91). შემდეგ წერია, რომ „სახელმწიფო კონტროლიორს ირჩევს პარლამენტი. იგი არ ითვლება მინისტრთა კაბინეტის წევრად, მაგრამ აღჭურვილია მინისტრის უფლებით და პასუხისმგებელია მხოლოდ პარლამენტის წინაშე. იგი ყოველწლიურად ანგარიშს უდგენს

ლევდა მხოლოდ სამართალდარღვევათა შესახებ შეტყობინების მიღების შემთხვევაში, რაც ვერ უზრუნველყოფდა საპროკურორო ზედამხედველობის აქტიურობასა და ეფექტიანობას. ამ საკითხზე დაწერილებით საუბარია პუბლიკაციაში: „როგორი პროკურორი გვჭირდება: კანონიერებისათვის აქტიური მებრძოლი თუ პასიური მეთვალყურე?“ — (იხ. გაზ. „უწყებანი“, 20.03.1993 წ.). ნიშანდობლივია, რომ სახელმწიფოს მეთაურის ამსწინანდელმა ბრძანებულებამ „დამნაშავეობასთან ბრძოლის გადაუღებელი ღონისძიებების შესახებ“ მნიშვნელოვნად გააფართოვა როგორც პროკურატურის მიერ შემოწმებების ჩატარების საფუძველთა წრე, ისე მისი საკორდინაციო და სხვა ფუნქციები (გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 14.07.1994 წ.).

¹⁰ იხ., მაგალითად, ვ. ჭაოშვილი, რამდენი ხელისუფლება გვჭირდება? ყურნ. „სახელმწიფო და სამართალი“, 1990, № 11.

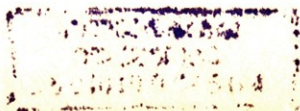
პარლამენტს“ (მუხ. 92). ამ თავის ბოლო (93-ე) მუხლი კი შეიცავს მითითებით ნორმ.ს იმის თაობაზე, რომ „კონტროლის ორგანიზაცია და მოქმედების წესი განსაზღვრულია კანონით“, სამწუხაროდ, კონსტიტუციის მიღებიდან (1921 წ. - 1 იანვარი) 5 დღეში საბჭოთა რუსეთის მიერ საქართველოს ანექსიის გამო ამგვარი კანონი მიღებული არ ყოფილა, ამიტომ ამ საგანგებო საკონტროლო ორგანოს შიშვართ მხილოდ ის შეიძლება ითქვას, რომ იგი ხელისუფლების ფუნდამენტურ (ძირითად) შტოთაგან არცერთში არ შედის, ე. ი. წარმოადგენს ცოთხე („არაფუნდამენტურ“, „არაძირითად“) შტოს — საკონტროლო ხელისუფლებას, რომელიც, როგორც ზემოთ დავინახეთ, მსოფლიოს მრავალ სახელმწიფოში არსებობდა და არსებობს ამგვარი დამოუკიდებელი სისტემის სახით (ის გარემოება, რომ მას კონსტიტუცია „ხელისუფლებას“ არ უწოდებს, საქმის არსს არ ცვლის — ამგვარ დეფინიციას იგი არც პარლამენტის მიმართ იყენებს და არც სასამართლოსი)¹¹.

5. საკონტროლო-სახელმძღვანელო სტრუქტურები ტოტალიტარული რეჟიმის სახელმწიფოებში (მოკლე დახასიათება). ე. წ. „სოციალისტური ბანაკის“ ქვეყნების კონსტიტუციური კანონმდებლობა და სახელმწიფოს მექანიზმის მოწყობა-ფუნქციონების პრაქტიკა პრინციპულ განსხვავებებს არ შეიცავდა, რადგან აგებული იყო არსებითად ერთიდაიმავე კონცეფტუალურ საფუძველზე, რომელიც ხელისუფლების დანაწილების თეორიას ბურჟუაზიულად (ე. ი. მიუღებლად) მიიჩნევდა და იცავდა ერთიანი, განუყოფელი „სახალხო“ (არსებითად კი პარტიულ-სამეურნეო ბიუროკრატიის) ხელისუფლების პრინციპს. საბჭოურ სინამდვილეში, განსაკუთრებით მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ, თანდათან ჩამოყალიბდა კონტროლის („პარტიულ-სახელმწიფო“, „სახალხო“, „სახელმწიფო“) და კანონიერებაზე უმაღლესი ზედამხედველობის (ერთიანი, ცენტრალიზებული საკავშირო პროკურატურის სახით) საგანგებო სტრუქტურები, რომელთაც უკვე ცალკე სისტემად (სამ ტრადიციულთან ერთად) გამოჰყოფდნენ სახელმძღვანელო ან საკონტროლო-სახელმძღვანელო ორგანოების სახელწოდებით, რომელთა შორის პროკურატურა პირველ რიგში მოიხსენიებოდა. მაგალითად, 1982 წელს გამოცემულ სახელმძღვანელოში მითითებულია, რომ „სახელმწიფოს ფუნქციების განხორციელების ფორმის მიხედვით ყველა სახელმწიფო ორგანო შეიძლება დაიყოს სამართალშემოქმედებით, აღმასრულებელ-განმკარგულებელ, სახელმძღვანელო და სასამართლო ორგანოებად“¹². როგორც ვხედავთ, აქ სახელმძღვანელო ორგანოები მოხსენიებულია სასამართლო ორგანოების წინ (რაც, ცხადია, არსებითად იმდროინდელი მეტალიტეტის გამოძახილია, დღევანდელი პოზიციებიდან კი — მიუღებელი). ცოტა ქვემოთ კი, სახელმძღვანელო ორგანოების ნაცვლად უკვე ლაპარაკია საკონტროლო-სახელმძღვანელო ორგანოებზე, რომელთაც ავტორი მიაკუთვნებს „პროკურატურის, საუწყებო და სახალხო კონტროლის ტიპის ორგანოებს“, რომლებიც ახორციელებენ კონტროლსა და ზედამხედველობას სამართლის ნორმების სწორად რეალიზაციაზე“¹³. საუწყე-

¹¹ ამ საკითხთან დაკავშირებით ფრიად საინტერესოა კონსტიტუციის შემუშავების პერიოდში მოღვაწე ნეცნიერ-იურისტის კონსტანტინე მიქელაძის მონოგრაფია „დემოკრატიული სახელმწიფოს კონსტიტუცია და პარლამენტარული რესპუბლიკა“, რომლის მე-4 თავში „კონსტიტუცია და მისი გარანტიები“, ავტორი კონსტიტუციურ უფლებათა დაცვის უპირველეს საშუალებად მიიჩნევს „დამოუკიდებელი და განკერძოებული“ სახელმწიფო კონტროლის (კონტროლიორის) მოღვაწეობას, კერძოდ, საკანონმდებლო ორგანოს მიერ მისი არჩევა და მთავრობისაგან დამოუკიდებლობა უზრუნველყოფს მის ამგვარ სტატუსს (იხ. ყურნ. „სამართალი“, 1991, № 3—4).

¹² «Теория государства и права» (коллектив авторов). Ленинград, 1982. стр. 191.

¹³ იქვე. გვ. 191—192.

11/206

ბო კონტროლი და ზედამხედველობა აქ, როგორც ვხედავთ, ერთ სიბრტყეშია განხილული ზეუწყებრივ (არასაუწყებო, საუწყებოათაშორისო) კონტროლისა და ზედამხედველობის ორგანოებთან, რაც, ჩემი აზრით, მრავალმხრივ უსწორო და მიუღებელია, რადგან ამ წერილში მითითებულ საკონტროლო-საზედამხედველო სტრუქტურებში, რომელთა კონსტიტუციურ სტატუსზეც არის საუბარი, იგულისხმება არა შიდასაუწყებო, ან კიდევ საუწყებოათაშორისო (არასაუწყებო) კონტროლის ფუნქციის მქონე ორგანოები, თუნდაც ისინი ე. წ. ფუნქციურ საკონტროლო ორგანოებს (ე. ი. ორგანოებს, რომელთათვისაც კონტროლის განხორციელება არხებითად ერთადერთი ფუნქციაა) წარმოადგენდნენ, არამედ მხედველობაშია მმართველობის სისტემისგან დამოუკიდებელი, სახელმწიფოს მექანიზმში განკერძოებული ადგილის მქონე (თავიანთი შექმნის წესის, დაქვემდებარების, უფლებამოსილების, მისი განხორციელების მექანიზმისა და სხვა ფუნდამენტური პრინციპების მიხედვით) საკონტროლო-საზედამხედველო სტრუქტურები. ამგვარ სტრუქტურებს სსრკ-ს ბოლო კონსტიტუციით (რესპუბლიკათა კონსტიტუციები ფაქტობრივად მხოლოდ იმეორებდნენ მის ძირითად დებულებებს) მიეკუთვნებოდა პროკურატურა — კანონების ზუსტად და ერთგვაროვნად შესრულებაზე უმაღლესი ზედამხედველობის საგანგებო, ცენტრალიზებული ორგანო, რომელსაც დათმობილი ჰქონდა ცალკე (21-ე) თავი. რაც შეეხება კონსტიტუციური ზედამხედველობის კომიტეტს და სახალხო კონტროლის კომიტეტს ორგანოებს, ისინი შეტანილი იყო მე-15 თავში „სსრკ-ს სახალხო დეპუტატთა ყრილობა და სსრკ-ს უმაღლესი საბჭო“ (125-ე და 126-ე მუხლები) და მოიაზრებოდა როგორც სახელმწიფო ხელისუფლების უმაღლესი ორგანოების საზედამხედველო-საკონტროლო უფლებამოსილებათა განმახორციელებელი საგანგებო ორგანოები (შემდგომში, როგორც აღინიშნა, კონსტიტუციური ზედამხედველობის ფუნქცია სსრკ-ს ყოფილ რესპუბლიკებში დაეკისრა საგანგებო სასამართლო ორგანოს — კონსტიტუციურ სასამართლოს. ამგვარი პოზიციის მართებულობაზე და ქართულ სინამდვილეში მისი დანერგვის მიზანშეწონილობაზე საკმაოდ არგუმენტირებულად მიუთითებენ ქართველი მეცნიერები¹⁴).

6. საკონტროლო-საზედამხედველო სტრუქტურები პოსტსოციალისტურ სახელმწიფოებში (მოკლე მიმოხილვა). ტოტალიტარული რეჟიმის დამხობისა და საბჭოთა იმპერიის დაშლის შედეგად წარმოშობილ, „დე-იურე“ დამოუკიდებელ სახელმწიფოთა პირველ ნაბიჯებს თან სდევდა არსებული სახელისუფლებო (მათ შორის სამართალდამცავი და საკონტროლო) სტრუქტურების სწრაფი, „რევოლუციური“ რღვევის პროცესი, რამაც ისინი ჩქარა მიიყვანა სავალალო შედეგებამდე, ეკონომიკის სტაგნაციიდან დაწყებული, სამართალდარღვევათა ტოტალურად გავრცელებითა და საყოველთაო სამართლებრივი ნიჰილიზმით დამთავრებული. ამ პროცესმა აიძულა ეს სახელმწიფოები — ზღვარგადასული უკონტროლობის აღკვეთის მიზნით სასწრაფოდ მიეღოთ რადიკალური ზომები, მათ შორის საკონტროლო-საზედამხედველო სტრუქტურების რეანიმაცია-მოდერნიზაციის მიზნით. განსაკუთრებული ყურადღება მიექცა საპროკურორო სისტემის განმტკიცებას. მაგალითად, უკრაინისა და ყაზახეთის კონსტიტუციებმა და სპეციალურმა კანონებმა პროკურატურის შესახებ არათუ აღუდგინეს მას „სსრ კავშირის პროკურატურის შესახებ“ 1977 წლის კანონით გათვალისწინებული სტატუსი, როგორც კანონიერებაზე უმაღლესი ზედამხედველობის ორგა-

¹⁴ იხ., მაგალითად, თ. ლილუაშვილი. სასამართლო რეფორმის კონცეფცია. ყურნ. „სამართალი“, 1993, № 1—2; ლ. ჭანტურია, ადამიანის ძირითადი უფლებები და საქართველოს მომავალი კონსტიტუცია, ყურნ. „სამართალი“, 1993, № 5—6.

სამართალი
მინისტრო
ბიბლიოთეკა

ნოს, არამედ გენერალური პროკურორები მინისტრთა კაბინეტის აქტებისა და კმედებების კანონიერებაზე ზედამხედველობის უფლებითაც კი აღჭურვეს. და ეს მაშინ, როცა ამ სახელმწიფოებში ფუნქციონებენ კონსტიტუციური სასამართლოები.

უფრო რთულად წარიმართა ანალგოური პროცესები საქართველოში, სადაც პროკურატურა, როგორც ზემოთ აღინიშნა, დღემდე ფუნქციონებს კონსტიტუციური სტატუსის და შესაბამისი კანონის გარეშე — მეტად არასრულყოფილი „დროებითი დებულების“ საფუძველზე.

მართალია, „სახელმწიფო ხელისუფლების შესახებ“ 1992 წლის 6 ნოემბრის კანონში, რომელსაც ახალი კონსტიტუციის მიღებამდე კონსტიტუციურ კანონმდებლობის ფუნქციის შესრულება ეკისრება (იხ. პრეამბულა), კერძოდ, მის VIII თავში („სასამართლო ხელისუფლება“) პროკურატურას მოიხსენიებს 33-ე მუხლი, მაგრამ იგი მხოლოდ მითითებით ნორმას შეიცავს იმის შესახებ, რომ „რესპუბლიკის პროკურატურისა და სხვა სამართალდამცავი ორგანოების მოწყობისა და საქმიანობის წესი განისაზღვრება მოქმედი კანონმდებლობით“.

რაც შეეხება კონტროლის პალატას, მიუხედავად იმისა, რომ ზემოხსენებული კანონი მას არ ითვალისწინებს (მასში ლაპარაკია პარლამენტის, სახელმწიფოს მეთაურისა და მთავრობის საერთო-საკონტროლო ფუნქციებზე). მისი უფლებამოსილებანი სადღესოდ საკმაოდ დეტალურად არის რეგლამენტირებული 1993 წლის 13 აპრილის კანონში „საქართველოს რესპუბლიკის კონტროლის პალატის შესახებ“. ამ კანონმა კონტროლის პალატა გამოაცხადა პარლამენტის წინაშე ანგარიშვალდებულ „საფინანსო-ეკონომიკური და სამეურნეო კონტროლის უმაღლეს დამოუკიდებელ ორგანოდ“, რომელიც, აღიარებს რა უმაღლესი საკონტროლო ორგანოების საერთაშორისო ორგანიზაციის წესდებისა და სხვა ფუძემდებლური დოკუმენტების ძირითად პრინციპებს, ემსახურება „ეროვნული სიმდიდრისა და სახელმწიფო ქონების დაცვას, აკონტროლებს, შეისწავლის და აანალიზებს სახელმწიფო მატერიალური და ფულადი რესურსების გამოყენების კანონიერებასა და ეფექტურობას“ (მუხ. 1). იგი აღჭურვილია უფლებით — გააკონტროლოს სახელმწიფო ბიუჯეტის ხარჯვის მიზნობრიობა, კანონიერება და ეფექტიანობა არათუ მმართველობის სისტემაში (მინისტრთა კაბინეტის ჩათვლით), არამედ პარლამენტისა და სახელმწიფოს მეთაურის აპარატებშიც კი (მუხ. 2).

კანონის ამ დებულებებიდან აშკარაა, რომ, საქმე გვაქვს დამოუკიდებელ საკონტროლო ხელისუფლებასთან. ამ შემთხვევაში, როგორც ჩანს, გარკვეულწილად რეალიზებულია 1921 წლის კონსტიტუციის მემკვიდრეობითობა, მაგრამ, ამასთან, ყურადსაღებია იურიდიულ პერიოდიკაში გამოთქმული აზრი, რომ კონტროლი უფრო ფართო ცნებაა, რის გამოც უახლოეს ხანებში მისაღებია კანონი სახელმწიფო კონტროლის შესახებ, რომელიც შეაკავშირებს სახელმწიფო კონტროლის სუბიექტებს და უზრუნველყოფს მათს სისტემურ ჩამოყალიბებას¹⁵. აქვე ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ სისტემური მიდგომის მეთოდი ახლებურად უნდა იქნეს გამოყენებული საპროკურორო სისტემის მიმართაც. სისტემური მიდგომის, შედარებითი კვლევის მეთოდიკის გამოყენებით უნდა იქნეს შესწავ-

¹⁵ იხ. ო. მელქაძე, კონტროლის თემა საქართველოს კონსტიტუციონალიზმში, ყურნ. „სამართალი“, 1993 № 11—12.

ლილი საკონტროლო-საზედამხედველო სტრუქტურები (სისტემები), მათი ფუნქციების (კომპეტენციათა) მკვეთრად გამიჯვნის კრიტერიუმების, სხვა სახელისუფლებო სტრუქტურებთან ძალისხმევის გაერთიანების (გონივრული კოორდინაციის) ეფექტიანი ფორმების დადგენის, სისტემათა შიგნით ურთიერთქმედების ოპტიმალური მეთოდების შემუშავების მიზნით. საკითხისადმი ამგვარი მიდგომის საჭიროება განპირობებულია ამჟამად მეტად გამძაფრებული ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი ინტერესებით, რომელთა შორის ერთ-ერთი უპირველესთაგანია მოშლილი მართლწესრიგის აღდგენა და კანონიერების რეჟიმის დამყარება. ამ გამაერთიანებელი, სასიცოცხლოდ მნიშვნელოვანი, ამასთან, ურთულესი ამოცანების დაძლევა კი საკონტროლო-საზედამხედველო სტრუქტურებს შეეძლება მხოლოდ მაშინ, თუ ახალი კონსტიტუციით მათ მიენიჭებათ ჯეროვანი სტატუსი, რაც დეტალიზებული იქნება მიმდინარე კანონმდებლობით.

იური გაბისონიძე,

საქართველოს რესპუბლიკის პროკურატურის საერთო ზედამხედველობის სამმართველოს უფროსი პროკურორი, იუსტიციის უფროსის მრჩეველი, ადმინისტრაციული კანონმდებლობის რეფორმის სახელმწიფო კომისიის წევრი.

ზაურ ჯინჯოლაძე

სხელმწიფოს დანაწილების თეორია და სამართლებლო რეგულირების 1921 წლის კონსტიტუციის ახალი რედაქცია

სახელმწიფო მექანიზმისა და სამართლებრივი, დემოკრატიული სახელმწიფოს მოწყობის ძირეული საკითხების პრაქტიკული გადაწყვეტა და მისი სამართლებრივი რეგულირება ბევრადაა დამოკიდებული იმაზე, თუ როგორ მიუღწევით ხელისუფლების დანაწილების თეორიას.

ხელისუფლების დანაწილების თეორია საუკუნეთა სიღრმიდან იღებს სათავეს, იგი თანდათან მწყობრ თეორიად ყალიბდება და კონსტიტუციონალიზმის ერთ-ერთ ძირითად პრინციპად ცხადდება, რაც აისახა კიდეც საფრანგეთის დიდი რევოლუციის კონსტიტუციურ და სხვა აქტებში.

ხელისუფლების დანაწილების, კერძოდ, სახელმწიფო ორგანოთა და მათი ფუნქციების გამიჯვნის იდეა ჯერ კიდევ ანტიკური ხანის მოაზროვნეებმა (პლატონი, არისტოტელე, პოლიბიუსი და სხვ.) გამოთქვეს, თუმცა, გაზვიადებული იქნება იმის თქმა, რომ ისინი უკვე დეტალურად ამუშავებდნენ მეცნიერებას ხელისუფლების დანაწილების შესახებ. იმ დროისათვის მსჯელობდნენ მონათმფლობელთა გარკვეულ ფენებში შრომის დანაწილების, განსხვავებული სახელმწიფო ორგანოების არსებობის აუცილებლობაზე, მათ შემადგენლობაზე, ამოცანებზე, ფუნქციებზე და მათი უფლებების განსაზღვრაზე.

პლატონის აზრით, საზოგადოებაში სახელმწიფო ხელისუფლების წარმატებით განხორციელებისათვის აუცილებელია, რომ სახელმწიფო მექანიზმის საქმიანობა ემყარებოდეს შრომის დანაწილების პრინციპს. ის ამტკიცებდა, რომ საზოგადოებაში სახელმწიფო ხელისუფლების განხორციელებისათვის აუცილებელია სახელმწიფო საქმიანობის დანაწილება ძირითადი მიმართულებების მიხედვით. იგი განიხილავს სახელმწიფო ხელისუფლების საქმიანობის სხვადასხვა მხარეებს და ერთმანეთისაგან აშკარად გამოყოფს საკანონმდებლო, აღმასრულებელ და სასამართლო ხელისუფლებას. ამასთანავე, საჭიროდ მიაჩნია ზემოთ ჩამოთვლილი თითოეული ხელისუფლების გამგებლობაში შემავალ საკითხთა ზუსტი განსაზღვრა.

პლატონის ეს მოძღვრება განავითარა არისტოტელემ, რომელიც სახელმწიფოს საქმიანობაში გადამწყვეტ მნიშვნელობას ანიჭებდა შრომის დანაწილებას. შრომის დანაწილების პრინციპის სახელმწიფო საქმიანობაზე გავრცელებით და მათ წინაშე მდგომი ამოცანების მიხედვით არისტოტელე გამოყოფს სახელმწიფო წყობილების სამ ძირითად ელემენტს, რომელთა გათვალისწინებითაც ყოველი ქვეყნის კონსტიტუციამ პასუხი უნდა გასცეს სამ კითხვას: 1. რომელმა ორგანოებმა უნდა ითათბირონ საკანონმდებლო საქმიანობის განსახორციელებლად; 2. რომელმა ორგანოებმა უნდა განახორციელონ სამთავრობო (ადმინისტრაციული) საქმიანობა; 3. რომელ ორგანოებს შეეძლება მივანდოთ მართლმსაჯულების განხორციელება. ამგვარად, არისტოტელეს აზრით, საზოგადოებაში

სახელმწიფო ხელისუფლების წარმატებით განხორციელებისათვის აუცილებელია შემდეგი ორგანოები: საკანონმდებლო, სამთავრობო (ადმინისტრაციული) და სასამართლო. იგულისხმება, რომ თითოეული ორგანო ახორციელებს ცალკეულ ხელისუფლებას, სახელდობრ, საკანონმდებლო, აღმასრულებელ და სასამართლო ხელისუფლებას.

ხელისუფლების დანაწილების პრინციპის შემდგომ განვითარებაში გარკვეული წვლილი მიუძღვის ჯონ ლოკს. ლოკის აზრით, ხალხი ხელშეკრულების საფუძველზე გაერთიანდა და ამ გაერთიანების ძირითადი მიზანი საკუთრების და უფლებების დაცვა იყო. ამიტომ ხალხი, სახელმწიფოს შექმნასთან ერთად, უმაღლესი ხელისუფლების სახით ქმნის საკანონმდებლო ხელისუფლებას, რომელიც ხორციელდება მხოლოდ ხალხის მიერ და მის მიერ მიღებული კანონი არის წმიდათაწმიდა, ხელშეუხებელი და მარადიული. მისი აზრით, სახელმწიფოში არსებობს ერთი ხელისუფლება — საკანონმდებლო ხელისუფლება, მაგრამ გასათვალისწინებელია ის გარემოება, რომ მოქმედ კანონს აუცილებლად სჭირდება აღსრულება ან აღსრულებაზე სისტემატური თვალყურის დევნება. ამიტომ, სახელმწიფოში უნდა არსებობდეს ხელისუფლება, რომლის მიზანიც იქნება კანონების აღსრულება, ე. ი. აღმასრულებელი ხელისუფლება. ამგვარად, ხდება საკანონმდებლო და აღმასრულებელი ხელისუფლების დანაწილება. ჯ. ლოკი უპირატესობას ანიჭებდა საკანონმდებლო ხელისუფლებას, მაგრამ საჭიროდ მიიჩნევდა მის თანამშრომლობას და მჭიდრო ურთიერთობას აღმასრულებელ ხელისუფლებასთან. რაც შეეხება სასამართლო ხელისუფლებას, ჯ. ლოკი მას დამოუკიდებელ ხელისუფლებად არ ცნობდა.

ფრანგმა ისტორიკოსმა და ფილოსოფოსმა მ. მონტესკიემ, წინამორბედთა იდეებზე დაყრდნობით, შექმნა ხელისუფლების დანაწილების თეორიის კლასიკური ვარიანტი. მას მმართველობის საუკეთესო ფორმად მიაჩნია მონარქია, ხოლო მონარქიის დესპოტიზმში გადაზრდის თავიდან აცილებისა და პოლიტიკური თავისუფლების უზრუნველყოფის საუკეთესო საშუალებად — ხელისუფლების დანაწილება. ხელისუფლების დანაწილებამ ხალხს პოლიტიკური თავისუფლება უნდა მოუტანოს. მონტესკიე აღნიშნავს, რომ ყოველ სახელმწიფოში არის სამი სახის ხელისუფლება: საკანონმდებლო ხელისუფლება, საერთაშორისო სამართლის საკითხების გამგებელი აღმასრულებელი ხელისუფლება და სასამართლო სამართლის საკითხების გამგებელი აღმასრულებელი ხელისუფლება.

პირველი ხელისუფლების ძალით ხელმწიფე ან დაწესებულება ქმნის დროებით ან მუდმივ კანონებს და ცვლილებები შეაქვს ან აუქმებს მოქმედ კანონებს. მეორე ხელისუფლების ძალით ის აცხადებს ომს ან დებს ზავს; აგზავნის ან დებულობს ელჩებს, უზრუნველყოფს უსაფრთხოებას, თავიდან იცილებს შემოსევებს. მესამე ხელისუფლების ძალით ის გმობს დანაშაულს და წყვეტს კერძო პირთა შეჯახებებს. უკანასკნელ ხელისუფლებას შეიძლება ვუწოდოთ სასამართლო, მეორეს კი, უბრალოდ, სახელმწიფოს აღმასრულებელი ხელისუფლება.

მონტესკიეს აზრით, პიროვნების პოლიტიკური თავისუფლების დასამკვიდრებლად სწორად მოწყობილ სახელმწიფოში უნდა არსებობდეს სამი ერთმანეთისაგან დამოუკიდებელი ხელისუფლება: საკანონმდებლო, აღმასრულებელი და სასამართლო. სწავლული ხაზს უსვამდა, რომ მათი ნებისმიერი გაერთიანება ერთი ორგანოს ან პირის ხელში აუცილებლად მიგვიყვანს საერთო ინტერესების დაზიანებამდე, ხელისუფლების ბოროტად გამოყენებამდე და ეს შეუთავსებელია პიროვნების თავისუფლებასთან.

მონტესკიეს აზრით, ნორმალურ სახელმწიფოში არ უნდა ჰქონდეს ადგილი ხელისუფლების ბოროტად გამოყენებას. ამ მიზნის მისაღწევად არის საკ-

მარისი მარტო ხელისუფლების დანაწილება: ხელისუფლების ბოროტად გამოყენების შესაძლებლობა რომ არ იყოს, საჭიროა წყობა, რომლის დროსაც სხვადასხვა ხელისუფლება მოახერხებს ურთიერთ შეკავებას. შესაძლებელია ხელისუფლების ისეთი წყობა, რომლის დროსაც არავის დააძალებენ აკეთოს ის, რასაც არ ავალეს კანონი და არ გააკეთოს ის, რის ნებასაც აძლევს კანონი.

მონტესკიე გვთავაზობს სხვადასხვა ხელისუფლების ურთიერთშეკავების განხორციელების შემდეგ გზებს:

ა) საკანონმდებლო ხელისუფლება უნდა ეკუთვნოდეს მთელ ხალხს. მაგრამ რამდენადაც მთელ ხალხს უშუალოდ არ შეუძლია ხელისუფლების განხორციელება, იგი უნდა შესრულდეს ხალხის წარმომადგენლების მეშვეობით. დეპუტატები, რამდენადაც ისინი არჩეულია ხალხის მიერ, უნდა ემორჩილებოდნენ და ანგარიშვალდებული უნდა იყვნენ მათ წინაშე.

ბ) აღმასრულებელი ხელისუფლება უნდა ეკუთვნოდეს მონარქს, რადგან მმართველობის ეს ფორმა ხშირად ითხოვს სწრაფ მოქმედებას და ამიტომ ერთისათვის უფრო ადვილი შესაძლებელია, ვიდრე ბევრისათვის. ამასთანავე, აღმასრულებელი ხელისუფლების კომპეტენციაში უნდა შედიოდეს საკანონმდებლო კრების მოწვევის ვადების და მისი მუშაობის ხანგრძლივობის განსაზღვრა. ე. ი. აღმასრულებელ ხელისუფლებას უნდა ჰქონდეს უფლება შეწყვიტოს საკანონმდებლო კრების საქმიანობა. წინააღმდეგ შემთხვევაში, საკანონმდებლო ხელისუფლებას ეძლევა შესაძლებლობა მიითვისოს ნებისმიერი ხელისუფლება, რომელსაც იგი მოისურვებს. სამაგიეროდ, საკანონმდებლო ხელისუფლებას უფლება აქვს დასვას საკითხი, თუ როგორ სრულდება მათ მიერ მიღებული კანონები აღმასრულებელი ხელისუფლების მიერ, ეს კი იძლევა ამ ორი ხელისუფლების ურთიერთ „შეკავება-გაწინასწორების“ პრინციპის განხორციელების საშუალებას.

გ) მონტესკიეს აზრით, სასამართლო ხელისუფლება „გარკვეული გაგებით სულაც არ არის ხელისუფლება“. ამით მონტესკიეს იმის თქმა უნდა, რომ სასამართლო ხელისუფლება თავისი ხასიათით მიეკუთვნება აღმასრულებელ ხელისუფლებას და ბუნებრივია ორივე ხელისუფლება უნდა განახორციელოს ერთმა და იმავე პირმა, კერძოდ, მონარქმა, მაგრამ არა თვითონ უშუალოდ, არამედ მისმა დანიშნულმა პირმა.

როგორც პროფ. ვ. აბაშმაძე აღნიშნავს, მონტესკიემ ხელისუფლების დანაწილება გამოაცხადა სახელმწიფო წყობილების პრინციპად, რომელსაც უნდა უზრუნველყო ხალხის პოლიტიკური თავისუფლება საზოგადოებაში. მან, მისი წინამორბედისაგან განსხვავებით, პირველმა მიიჩნია, რომ ხელისუფლების დანაწილების პრინციპი არ ნიშნავს მის უბრალო დანაწილებას საკანონმდებლო აღმასრულებელ და სასამართლო ხელისუფლებად, არამედ ხელისუფლების დანაწილებას, ურთიერთ შეკავებას და გაერთიანებას.

XVIII–XIX საუკუნეების რუსული პოლიტიკური აზრისათვის დამახასიათებელი იყო ძალიან ფრთხილი ან კრიტიკული დამოკიდებულება ხელისუფლების დანაწილების დოქტრინისადმი. ეს რუსული ბურჟუაზიის სისუსტით აიხსნებოდა, რომელსაც ჯერ არ შეეძლო აზნაურობასთან ერთად ხელისუფლების დანაწილების პრეტენზია ჰქონოდა და მეფის ხელისუფლების წინააღმდეგ ორგანიზებულად გამოსულიყო.

რაც შეეხება საქართველოს, ძნელია იმის თქმა, რომ ხელისუფლების დანაწილების პრინციპი მოქმედებდა, მაგრამ გარკვეულწილად ასეთი რამ მაინც არსებობდა. მეფის ფუნქციაში ძირითადად სახელმწიფოს მმართველობა შედიოდა, ხოლო რაც შეეხება საკანონმდებლო და სასამართლო ფუნქციებს, მის გან-

ხორციელებაში მეფის დამოუკიდებელი მოქმედება სხვადასხვა ხასიათის ინსტიტუტებით იყო შეზღუდული. მხედველობაში კვაქკს, მაგალითად, დავით აღმაშენებლის მიერ დაარსებული სასამართლო დაწესებულება — სააჯო კარი XIII საუკუნეში ჩამოყალიბებული „სავაზირო“, რომელიც ფაქტობრივად აღმასრულებელი ორგანო იყო და სხვ. პროფ. ვ. აბაშმაძე ავითარებს აზრს იმის შესახებ, რომ ხელისუფლების დანაწილების იდეა, არისტოტელეს ზეგავლენით გავრცელებული იყო შუა საუკუნეების საქართველოში. ამის დამადასტურებლად, ჩვენი აზრით, სრულიად სამართლიანად მოჰყავს თამარ მეფის მეჭურჭლეთუხუცესის ანუ ფინანსთა მინისტრის ყუთლუ-არსლანის მეთაურობით შექმნილი პოლიტიკური დასის მოთხოვნა პარლამენტის მსგავსი დაწესებულების — „კარავის“ დაარსების შესახებ, რომელსაც უნდა მიკუთვნებოდა მთელი საკანონმდებლო ხელისუფლება. მართალია, პოლიტიკური დასის დამარცხებით „კარავის“ შექმნის საქმე ჩაიშალა, მაგრამ მისი დაარსების მოთხოვნა მიგვაჩნია წინ გადადგმულ ნაბიჯად ხელისუფლების დანაწილების თეორიის განვითარების საქმეში.

უნდა აღინიშნოს, რომ ხელისუფლების დანაწილების იდეას, როგორც ბურჟუაზიულ-პოლიტიკურ დოქტრინას, საბჭოთა იურისტები ნაკლებად ეხებოდნენ. ჩვენი აზრით, იმიტომ, რომ ამ საკითხზე ობიექტური აზრის გამოთქმა აკრძალული იყო, შეიძლებოდა მხოლოდ მისი კრიტიკა. ბოლო დროს ამ საკითხს შეეხნენ ბ. ლაზარევი და ა. ბარნაშოვი. მართალია, ისინი გარკვეულწილად მიმოიხილავენ და აღნიშნავენ ამ იდეის დადებით მხარეებს, მაგრამ მთლიანად თავი ვერ დაუღწევათ ადრე გაბატონებული შეხედულებებისაგან და მაინც აკრიტიკებენ მას. ამასთანავე, უდიდობენ დაგვარწმუნონ, რომ საბჭოთა ხელისუფლების პერიოდში და განსაკუთრებით სსრ კავშირის 1977 წლის კონსტიტუციის მიღებით გარკვეული ნაბიჯები იყო გადადგმული ხელისუფლების დანაწილების პრინციპის „დადებითი“ მხარეების დასანერგავად. როგორც ვხედავთ, ისინი ხაზს უსვამენ, რომ ამ იდეას, უარყოფით მხარეებთან ერთად, ჰქონდა გარკვეული დადებითი მომენტებიც, რაც გადმოჰქონდა კიდევ საბჭოთა ხელისუფლებას.

ხელისუფლების დანაწილების პრინციპი, მისი წმინდა კლასიკური გაგებით, თითქმის არცერთ ქვეყანაში არ დამკვიდრებულა. ბუნებრივია იბადება კითხვა, რა ფორმით უნდა აისახოს იგი საქართველოს 1921 წლის კონსტიტუციის ახალ რედაქციაში? დავეკრდეთ იმას, რაც არის ასახული ამ კონსტიტუციაში თუ გადავხსინჯოთ ეს საკითხი ქვეყანაში შექმნილ კონკრეტულ ვითარებასთან დაკავშირებით. ხელისუფლების დანაწილების თეორია გამოირჩევა მოქნილობით, რაც საშუალებას იძლევა შევეფარდოთ იგი ქვეყანაში არსებულ კონკრეტულ პირობებს. სწორედ ასე მოიქცა თითქმის ყველა ქვეყანა. მაგალითად, აშშ გამოყენებული იქნა ამ პრინციპის ნაირსახეობა „შეკავება-გაწონასწორების“ სახელწოდებით. აქვე უნდა ითქვას, რომ აშშ კონსტიტუციის 200-წლიანი ისტორიის მანძილზე ხელისუფლების დანაწილების თეორიამ და „შეკავება-გაწონასწორების“ ამერიკულმა სქემამ განიცადეს ცვლილება, კერძოდ, აღმასრულებელი ხელისუფლების უფლებების გაზრდით.

ბუნებრივია, რომ ჩვენც აუცილებლად უნდა გამოვიყენოთ ხელისუფლების დანაწილების თეორია და იგი უნდა შევუსაბამოთ კონკრეტულ, სპეციფიკურ ვითარებას. ამ საკითხზე მსჯელობისას არ შეიძლება არ დავეთანხმოთ დოც. ი. ფუტკარაძეს, რომელიც აღნიშნავს, რომ „...საქართველოსთვის საჭიროა ხელისუფლების დანაწილების თეორიის მოდიფიკაცია, მისი ქართული ნაირსახეობის შემუშავება. ამასთან, გათვალისწინებული უნდა იქნეს საქართველოს ისტორიული წარსული და თანამედროვე მდგომარეობა, ქართული სახელმწიფო-

ებრიობის ძირითადი მიზანდანიშნულება ეროვნული ასპექტით, ქართველი ეკლესიის ბუნება, შიდაოლიტიკური ვითარება, მეზობელ ქვეყნებთან და საერთოდ, უცხოეთთან ურთიერთობა... ხელისუფლების დანაწილების კონცეფციის ქართული ვარიანტის მიზანი უნდა იყოს ძლიერი ეროვნული მათვრობის შექმნა, რომელიც უზრუნველყოფს რესპუბლიკის ერთიანობას, მის უსაფრთხოებას, მოქალაქეთა უფლებებსა და მათ მშვიდობიან ცხოვრებას“¹.

საქართველოს რესპუბლიკის 1921 წლის კონსტიტუციამ გაითვალისწინა ხელისუფლების დანაწილების თეორია. კონსტიტუციით ერთიანი სახელმწიფო ხელისუფლება იყოფა საკანონმდებლო, აღმასრულებელ და სასამართლო ხელისუფლებად. საკანონმდებლო ორგანოა პარლამენტი, რომელიც ახორციელებს ერის ხელმწიფებას. „ხელმწიფება ეკუთვნის მთელს ერს, პარლამენტი ამ კონსტიტუციის ფარგლებში ახორციელებს ერის ხელმწიფებას“. — ნათქვამია კონსტიტუციის 52-ე მუხლში. ამასთანავე, ზუსტად არის განსაზღვრული პარლამენტის კომპეტენცია, რაც მას საშუალებას არ აძლევს მიითვისოს აღმასრულებელი ხელისუფლების ფუნქციები. პარლამენტის მიმართ ერის უზენაესობის მაჩვენებელია ის ფაქტი, რომ „თუ ოცდათი ათასმა ამომრჩეველმა წერილობით მოითხოვა, პარლამენტი ვალდებულია ახლად მიღებული კანონი სარეფერენდუმოდ ხალხს წარუდგინოს“ (მუხლი 64). აღმასრულებელი ხელისუფლება ეკუთვნის მთავრობას, რომელიც ექვემდებარება პარლამენტის კონტროლს. სასამართლო ხელისუფლება ეკუთვნის სასამართლოს, რომლის „არც ერთი განაჩენი არ შეიძლება გაუქმებულ, შეცვლილ ან შეჩერებულ იქნეს კანონმდებელი, აღმასრულებელი ან ადმინისტრაციული ორგანოს მიერ“, (მუხლი 79).

1921 წლის კონსტიტუციის ახალ რედაქციაში უფრო მკვეთრად უნდა აისახოს ხელისუფლების დანაწილების თეორია, ჩვენი აზრით, ეს თეორია უნდა აისახოს ასეთი სისტემით: ა) სახელმწიფო ხელისუფლება იყოს ერთიანი, ბ) ერთიანი ხელისუფლება დაიყოს საკანონმდებლო, აღმასრულებელ და სასამართლო ხელისუფლებად; გ) ეს სამი ხელისუფლება განსაზღვროს სხვადასხვა სახელმწიფო ორგანო; დ) ამ ორგანოებს უნდა ჰქონდეთ ზუსტად განსაზღვრული თავიანთი კომპეტენციები; ე) ამ ორგანოების გავლენის სფეროების მკაცრი გამიჯვნა ემსახურებოდეს ამ სამი ხელისუფლების ერთმანეთისაგან დამოუკიდებლობას და ამავე დროს ერთმანეთის გათანასწორებას, რათა არ მოხდეს ხელისუფლების ბოროტად გამოყენება; ვ) ხელისუფლების დანაწილების პრინციპი უნდა ემსახურებოდეს ადამიანთა უფლებების დაცვას; ზ) ამ ორგანოთა შორის კომპეტენციის თაობაზე წამოჭრილი საკითხების გადასაწყვეტად აუცილებელია კონსტიტუციური ზედამხედველობის ორგანოს შექმნა.

დღეს, როცა გავთავისუფლდით მარქსიზმ-ლენინიზმის იდეოლოგიისაგან, შეიძლება თამამად ითქვას, რომ ხელისუფლების დანაწილების პრინციპი არ გამოირცხავს სხვადასხვა სფეროს ორგანოების ერთობლივ მონაწილეობას სახელმწიფოებრივი მნიშვნელობის საკითხების გადაწყვეტაში, მაგრამ ამან არ უნდა გამოიწვიოს საკანონმდებლო აღმასრულებელ და სასამართლო ხელისუფლების აღრევა ისე, რომ რომელიმე მათგანი გასცდეს კანონით მისთვის მინიჭებულ უფლებებს და შეიჭრას დანარჩენის კომპეტენციაში.

¹ ი. ფუტყარაძე, ხელისუფლების დანაწილების პრინციპი და საქართველოს სახელმწიფო წყობილება, ყურ. „სამართალი“, 1991, № 5, გვ. 15.

არჩილ ლორია

უცხოელი საქართველოში

საქართველოს რესპუბლიკის პარლამენტმა მიიღო უმნიშვნელოვანესი საკანონმდებლო აქტები — კანონი „უცხოელთა სამართლებრივი მდგომარეობის შესახებ“¹ და „საქართველოს რესპუბლიკის იმიგრაციის კანონი“². დასახელებული კანონების მნიშვნელობა უადრესად დიდია, რადგან ისინი შეიცავენ ამოსავალ დებულებებს საქართველოში უცხოელთა სამართლებრივი მდგომარეობის, მათი უფლება-მოვალეობების, იმიგრანტის სტატუსის მინიჭების, საქართველოს რესპუბლიკაში ნულმივად საცხოვრებლად შემოსვლისა და გაძევების, ასევე სხვა საკითხების შესახებ. შეიძლება ითქვას, რომ ორივე კანონი სათანადო დონეზეა შესრულებული, თუმცა ამჟამად მათ დადებით მხარეებზე აღარ შევჩერდებით და ყურადღებას გავამახვილებთ მხოლოდ ნაკლოვანებებზე, ნიშნულზე, რომ ზოგიერთი ხარვეზი საკმაოდ სერიოზულია და საჭიროებს დროულ გამოსწორებას. ამასთან, აღნიშნული კანონება, განსაზღვრავენ რა უცხოელთა სამართლებრივ რეჟიმს საქართველოში, იმავდროულად. საინტერესოა არიან საქართველოს მოქალაქეობის კუთხითაც, რადგან „საქართველოს მოქალაქეობის შესახებ“ კანონის 26-ე მუხლით დადგენილია, რომ საქართველოს მოქალაქედ შეიძლება მიღებული იქნეს სრულწლოვანი უცხოელი, რომელიც უკანასკნელი 10 წლის მანძილზე მუდმივად ცხოვრობს საქართველოში, გარკვეულ ფარგლებში იცის ქართული ან აფხაზური ენა, საქართველოს ისტორია და კანონმდებლობა. ამასთან, საქართველოში გააჩნია სამუშაო ადგილი ან რაიმე უძრავი ქონება³. ამდენად, ნებისმიერი უცხოელი, რომელიც მოიპოვებს საქართველოს რესპუბლიკაში იმიგრანტის სტატუსს, შეიძლება ჩაითვალოს ჩვენი ქვეყნის პოტენციურ მოქალაქედ, ვინაიდან საქართველოში 10 წლის ცხოვრების შემდეგ მას ექნება ყველა პირობა საქართველოს მოქალაქეობის მისაღებად. აქედან გამომდინარე, დიდ მნიშვნელობას იქნეს საკითხი თუ ვის უნდა მიენიჭოს იმიგრანტის სტატუსი და როგორი უნდა იყოს საამისოდ გათვალისწინებული პროცედურა.

მე-5 მუხლის მეორე ნაწილის „ა“ პუნქტით: დადგენილია, რომ საქართველოში მუდმივად ცხოვრების ნებართვა შეიძლება მიეცეს იმ უცხოელს, რომელიც „წარმოშობით ქართველია“. მოგვიანებით „საქართველოს რესპუბლიკის იმიგრაციის კანონმა“ განმარტა სიტყვები „წარმოშობით ქართველი“, კერძოდ, მე-3 მუხლის მე-2 ნაწილას პირველი პუნქტის მიხედვით წარმოშობით ქართულად ჩაითვლება უცხოელი, რომლის მამაც ქართველია. საინტერესოა, რა დააშავეს პირებმა, რომელთაც მხოლოდ დედა ჰყავთ ქართველი? რა საფუძველით შეიძლება სადაო გავხადოთ მათი ქართული წარმომავლობა, მაშინ როცა

¹ იხ. გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1993 წლის 8 ივნისი.

² იხ. იქვე, 1993 წლის 6 აგვისტო.

³ იხ. იქვე, 1993 წლის 27 მარტი.

მხოლოდ მამით ქართველ უცხოელებს წარმოშობით ქართველებად მივიჩნევთ გამოდის, რომ უცხოელი, რომელსაც მხოლოდ დედა ჰყავს ქართველი, ფაქტობრივად მოკლებულია საქართველოში მუდმივად ცხოვრების ნებართვის მიღების შესაძლებლობას, თუ, რა თქმა უნდა, იგი იმადეროულად არ აკმაყოფილებს მე-3 მუხლის მეორე ნაწილის 2-6 პუნქტების მოთხოვნებს. ამდენად, უმჯობესი იქნებოდა საერთოდ ამოგვეღო ის პუნქტები, სადაც საუბარია წარმოშობით ქართველ უცხოელზე ან „საქართველოს რესპუბლიკის იმიგრაციის კანონში“ თავი შეგვეკავებინა სიტყვების „წარმოშობით ქართველი“-ს განმარტებაზე და მე-3 მუხლის მე-2 ნაწილის პირველი პუნქტი ჩამოყალიბებულიყო „უცხოელთა სამართლებრივი მდგომარეობის შესახებ“ კანონის მე-5 მუხლის მე-2 ნაწილის „ა“ პუნქტის ანალოგიურად.

ამ საკითხთან დაკავშირებით შეიძლებოდა პარალელი გავველო ბალტიის პირეთის რესპუბლიკების კანონმდებლობასთან, რომელიც საკმაოდ მკაცრია როგორც მოქალაქეობის, ისე იმიგრაციის საკითხთა გადაწყვეტისას და ადგენს უცხოელთა უადრესად ვიწრო წრეს, რომელთაც შეუძლიათ აღძრან შუამდგომლობა მოქალაქეობის მიღების ან იმიგრანტის სტატუსის მოპოვების თაობაზე. მაგალითად, ლიტვის რესპუბლიკის კანონები „იმიგრაციის შესახებ“ და „ლიტვის რესპუბლიკაში უცხოელთა სამართლებრივი მდგომარეობის შესახებ“ საერთოდ არ იცნობს ტერმინს – „წარმოშობით ლიტველი“. ასევე საინტერესოა ესტონეთის რესპუბლიკის კანონი „იმიგრაციის შესახებ“, რომლის მე-2 მუხლის მე-3 ნაწილის მე-4 პუნქტში ნახმარია ტერმინი „ესტონელი“, ხოლო მე-10 მუხლის მე-4 ნაწილში – ტერმინი „ეთნიკური ესტონელები“, რომელთა მიმართაც დაწესებულია ერთგვარი შეღავათები ესტონეთში იმიგრაციასთან დაკავშირებით. ამასთან, კანონი შემდგომში არ განმარტავს თუ ვინ შეიძლება ჩაითვალოს „ეთნიკურ ესტონელად“ და რითი განსხვავდება იგი „ესტონელისაგან“. აქედან გამომდინარე, შეიძლება მხოლოდ ვივარაუდოთ, რომ „ეთნიკურ ესტონელად“ მიიჩნევიან ის პირები, რომელთა ერთ-ერთი მშობელი მაინც ესტონელია.

„უცხოელთა სამართლებრივი მდგომარეობის შესახებ“ საქართველოს რესპუბლიკის კანონის მე-5 მუხლის მე-2 ნაწილის „ვ“ პუნქტში მითითებულია, რომ საქართველოში მუდმივად ცხოვრების ნებართვა უცხოელზე შეიძლება გაიცეს იმ შემთხვევაშიც, თუ ეს გამომდინარეობს საქართველოს სახელმწიფო ინტერესებიდან, რის შესახებაც უნდა არსებობდეს საქართველოს რესპუბლიკის მინისტრთა კაბინეტის პრეზიდიუმის გადაწყვეტილება. ამავე საკითხთან დაკავშირებით „საქართველოს რესპუბლიკის იმიგრაციის კანონის“ მე-3 მუხლის მე-2 ნაწილის მე-6 პუნქტი განმარტავს, რომ იმიგრანტის სტატუსი შეიძლება მიენიჭოს „მეცნიერების დარგის მაღალკვალიფიციურ სპეციალისტებს და ხელოვნების მოღვაწეებს, რომელთა ჩამოსვლა შეესაბამება საქართველოს ინტერესებს, აგრეთვე მაღალკვალიფიციურ სპეციალისტ-ტექნიკოსებს და მუშებს, რომლებიც ესაჭიროებიან საქართველოს მეურნეობას“. როგორც ვხედავთ, აღნიშნული ორი პუნქტის შინაარსი რამდენადმე განსხვავდება ერთმანეთისაგან, თანაც მე-6 პუნქტში არ არის მითითება მინისტრთა კაბინეტის პრეზიდიუმის გადაწყვეტილების არსებობის აუცილებლობაზე, რამაც შეიძლება წარმოშვას მცდარი მოსაზრება, თითქოს ასეთი გადაწყვეტილება საჭირო არ არის. რა თქმა უნდა, შესაძლებელია რომელიმე სახელმწიფო ორგანოს აღჭურვა კომპეტენტით, შეაფასოს ესაჭიროება თუ არა რაიმე სპეციალისტის ან კვალიფიკაციის მქონე კონკრეტული უცხოელის მუდმივსაცხოვრებლად შემოსვლა ქვეყნის სახელმწიფო ინტერესებს ან მეურნეობას. თუმცა, არსებობს პრობლემის გადაჭრის

სხვა გზაც, კერძოდ, „საქართველოს რესპუბლიკის იმიგრაციის კანონის“ მე-12 მუხლით დადგენილია, რომ საიმიგრაციო პოლიტიკის შემუშავებაში მონაწილეობენ სხვადასხვა სამინისტროების, უწყებებისა და სამსახურების წარმომადგენლები. ამ მუხლის მოთხოვნიდან გამომდინარე, საქართველოს რესპუბლიკის იუსტიციის სამინისტროსთან უნდა შეიქმნას იმიგრაციის საკითხთა მუდმივმოქმედი კომისია მათითებული სამინისტროების, უწყებებისა და სამსახურების პასუხისმგებელ თანამდებობის პირთა მონაწილეობით. ამდენად, შეიძლება ამ კომისიას ემსჯელა და გადაეწყვიტა, შეესაბამება თუ არა საქართველოს სახელმწიფო ინტერესებს ან მეურნეობას ამათუიმ სპეციალობის ან კვალიფიკაციის მქონე კონკრეტული უცხოელის ჩვენს ქვეყანაში მუდმივსაცხოვრებლად შემოსვლა. ვფიქრობ, საკითხის გადაწყვეტის ეს გზა უფრო სწორი უნდა იყოს, მით უმეტეს, რომ მინისტრთა კაბინეტის პრეზიდიუმში დღეისათვის აღარ ფუნქციონირებს და რაიმე გადაწყვეტილების მიღება მას არ შეუძლია⁴.

„საქართველოს რესპუბლიკის იმიგრაციის კანონის“ მე-14 მუხლის მე-3 ნაწილის მე-4 პუნქტის ბოლო აბზაცის თანახმად, საქართველოს მოქალაქის მეურვის ან მზრუნველის, ასევე საქართველოს მოქალაქის მეურვეობის ან მზრუნველობის ქვეშ მყოფი პირის საქართველოს რესპუბლიკაში იმიგრაციის თაობაზე შუამდგომლობის აღძვრის უფლება აქვს მხოლოდ საქართველოს რესპუბლიკაში მუდმივად მცხოვრებ პირებს. ეს აბზაცი თავისი შინაარსით აშკარად ეწინააღმდეგება ამავე მუხლის პირველ ნაწილს, რომლის თანახმადაც იმიგრაციის შესახებ შუამდგომლობის შეტანის უფლება აქვს ქმედუნარიან და სრულწლოვან უცხოელს. აქ მხედველობაში მისაღებია ის, რომ ჯერ ერთი, იმიგრაციის თაობაზე შუამდგომლობა უნდა აღძვრას უცხოელმა, რომელიც მუდმივად არ ცხოვრობს საქართველოში და არა საქართველოში მუდმივად მცხოვრებმა პირმა, და მეორეც, თუ საქართველოში მუდმივად ცხოვრების სურვილი აქვს საქართველოს მოქალაქის მეურვეს, მის ნაცვლად შუამდგომლობას როგორ აღძვრავს მისი სამეურვეო ანუ არაქმედუნარიანი პირი, თუნდაც იგი მუდმივად ცხოვრობდეს ჩვენს ქვეყანაში. აღნიშნულიდან გამომდინარე, მითითებულ აბზაცი მთლიანად უნდა იქნეს ამოღებული ტექსტიდან.

ამავე კანონის მე-17 მუხლში ნათქვამია, რომ იმიგრაციის ნებართვაზე უარის თქმის შესახებ გადაწყვეტილება შეიძლება გასაჩივრდეს სასამართლოში. სამწუხაროდ, კანონმდებელი აღარ განმარტავს, თუ რომელ სასამართლოში შეიძლება გადაწყვეტილების გასაჩივრება. საქმე იმაშია, რომ საზღვარგარეთ მყოფი უცხოელის საჩივარს ქვემდებარეობის მახედვით წარმოებაში ვერ მიიღებს ვერც რაიონის და ვერც ქალაქის სასამართლო. ალბათ, ამ შემთხვევაში, საქმე პირველი ინსტანციის წესით უნდა განიხილოს საქართველოს რესპუბლიკის უზენაესმა სასამართლომ, რისთვისაც საჭირო იქნება სათანადო ცვლილებების შეტანა მოქმედ საპროცესო კანონმდებლობაში. საერთოდ კი კანონმდებელი უფრო ზუსტად უნდა განმარტავდეს ასეთ მნიშვნელოვან და სადაო საკითხებს, რათა თავიდან იქნეს აცილებული მოსალოდნელი გაუგებრობები და დარღვევები.

„საქართველოს რესპუბლიკის იმიგრაციის კანონის“ მე-19 მუხლის შესაბამისად, იმიგრაციის სტატისტიკის წარმოება ევალება იუსტიციის სამინისტროს. კანონის ასეთი მოთხოვნა ართულებს იმიგრაციის ერთიანი სტატისტიკის წარმოების მექანიზმს. საქმე იმაშია, რომ ყოველი იმიგრანტი სავალდებულო რეგისტრაციას გადის შინაგან საქმეთა ორგანოებში საცხოვრებელი ადგილის

⁴ იხ. იქვე, 1994 წლის 24 მარტი.

მიხედვით და არა იუსტიციის სამინისტროში. ამასთან შინაგან საქმეთა სამინისტროს საპასპორტო სამსახური ცალ-ცალკე აწარმოებს საქართველოს მოქალაქეთა, საქართველოს რესპუბლიკაში მუდმივად მცხოვრებ უცხო ქვეყნის მოქალაქეთა და მოქალაქეობის არმქონე პირთა რეგისტრაციას, რომლის შესახებ ინფორმაციას მიაწვდის საქართველოს რესპუბლიკის სოციალურ-ეკონომიკური ინფორმაციის კომიტეტს (ყოფილი სტატისტიკის სახელმწიფო კომიტეტი), რომელიც აანალიზებს მიწოდებულ ინფორმაციას და აწარმოებს ერთიან სტატისტიკას. საქართველოში პარალელურად იწარმოება ემიგრაციის, თავშესაფრის მიცემის საფუძველზე შემოსულ უცხოელთა, ლტოლვილთა და იძულებით გადაადგილებულ პირთა სტატისტიკაც, რომელსაც შესაბამისი ორგანოების მიერ მიწოდებული ინფორმაციის საფუძველზე ახორციელებს სწორედ სოციალურ-ეკონომიკური ინფორმაციის კომიტეტი, რომლის უშუალო ფუნქციაც არის სტატისტიკის წარმოება, რისთვისაც მას გააჩნია როგორც სათანადო გამოცდილება, ისე აუცილებელი მატერიალურ-ტექნიკური ბაზაც. მხედველობაში მისაღებაა ის გარემოებაც, რომ იუსტიციის სამინისტროში არსებული ინფორმაცია არასაკმარისია ემიგრაციის ერთიანი სტატისტიკის საწარმოებლად. ვინაიდან სამინისტროში თავს მოიყრის ცნობები მხოლოდ იმის შესახებ, თუ რამდენ უცხოელზე გაიცა საქართველოს რესპუბლიკაში მუდმივად ცხოვრების ნებართვა. მაშინ, როცა სხვადასხვა ინფორმაცია იმის თაობაზე, თუ რამდენი იმიგრანტი შემოვიდა ქვეყანაში, როგორია მათი განსახლების სურათი, დასაქმების პრაქტიკა და სხვა, შესაბამისი უწყებებისა და სამსახურების მიერ სისტემატურად მიწოდება სოციალურ-ეკონომიკური ინფორმაციის კომიტეტს, რაც ქმნის ემიგრაციის ერთიანი სტატისტიკის წარმოების ყველა პირობას. ამდენად, ემიგრაციის სტატისტიკის წარმოებაც უნდა დაეკისროს არა იუსტიციის სამინისტროს, არამედ დასახელებულ კომიტეტს.

განხილული კანონების დახასიათებისას გვერდს ვერ ავუვლით ისეთ რთულ პრობლემასაც, როგორცაა უცხოელთა საქართველოს რესპუბლიკიდან გაძევება. უცხოელის ქვეყნიდან გაძევების ინსტიტუტი უცხო არ არის საერთაშორისო პრაქტიკაში და მას ითვალისწინებს ყველა ქვეყნის კანონმდებლობა. სხვათა შორის, ასეთი ინსტიტუტი ყოფილ საბჭოთა კავშირშიც ფუნქციონირებდა, კერძოდ, უცხოელის საბჭოთა კავშირიდან გაძევების შესახებ გადაწყვეტილებას, როგორც წესი, ღებულობდა საკავშირო შინაგან საქმეთა სამინისტრო სახელმწიფო უშიშროების კომიტეტთან სავალდებულო შეთანხმების შემდეგ. გამონაკლის შემთხვევებში, როცა უცხოელი ეწეოდა ანტისაბჭოთა საქმიანობას ან პროპაგანდას, სავალუტო ან სასაზღვრო წესების დარღვევას, ან სხვაგვარ, საბჭოთა სახელმწიფოსათვის შეურაცხმყოფელ საქმიანობას, მისი გაძევების თაობაზე გადაწყვეტილებას ერთპიროვნულად ღებულობდა სახელმწიფო უშიშროების კომიტეტი. რა თქმა უნდა, ეჭვგარეშეა, რომ როგორც უკანასკნელ, ისე პირველ შემთხვევაშიც გადაწყვეტილების მიღებას განაპირობებდა უშიშროების კომიტეტის პოზიცია, ხოლო სავარეო საქმეთა სამინისტროსათვის მასალების გაცნობა და საკითხის შეთანხმება ფიქცია იყო და სხვა არაფერი.

თანამედროვე ეტაპზე ზოგიერთმა ყოფილმა მოკავშირე რესპუბლიკამ უცხოელის თავისი ტერიტორიიდან გაძევების საკითხის გადაწყვეტა ისევ შინაგან საქმეთა სამინისტროს კომპეტენციაში დატოვა. მაგალითად, „ლიტვის რესპუბლიკაში უცხოელთა სამართლებრივი მდგომარეობის შესახებ“ კანონის 36-ე მუხლის მე-2 ნაწილის თანახმად, გადაწყვეტილებას უცხოელის ქვეყნიდან გასახლების შესახებ იღებს შინაგან საქმეთა მინისტრი. ხოლო ამავე მუხლის მე-3 ნაწილის მიხედვით, ლიტვის რესპუბლიკაში უკანონოდ შემოსული ან უკანონ-

ნოდ მცხოვრები უცხოელები შეიძლება გასახლებულ იქნენ შინაგან საქმეთა სამინისტროს გადაწყვეტილებით. მაშასადამე, ამ შემთხვევაში საკითხი შეიძლება გადაწყდეს არა უშუალოდ მინისტრის, არამედ უფრო დაბალი რანგის თანამდებობის პირის დონეზეც. ამასთან, ლიტვის კანონმდებლობა საერთოდ არ ითვალისწინებს გასახლების თაობაზე მიღებული გადაწყვეტილების სასამართლო წესით გასაჩივრებას შესაძლებლობას. „იმიგრაციის საკითხთა გადაწყვეტის შესახებ“ დებულების 26-ე პუნქტის შესაბამისად, არასასურველი გადაწყვეტილების გასაჩივრება უცხოელს შეუძლია ზემდგომ ინსტანციაში.

სხვაგვარად წყვეტს უცხოელთა გაძევების საკითხს საქართველოს კანონმდებლობა. „უცხოელთა სამართლებრივი მდგომარეობის შესახებ“ კანონის 29-ე და „საქართველოს რესპუბლიკის იმიგრაციის კანონის“ მე-7 მუხლის თანახმად, გადაწყვეტილებას უცხოელთა, მათ შორის იმიგრანტთა, საქართველოს რესპუბლიკიდან გაძევების შესახებ იღებს საქართველოს რესპუბლიკის იუსტიციის მინისტრი შინაგან საქმეთა, ჯანმრთელობის დაცვის, საგარეო საქმეთა სამინისტროების, პროკურატურის, სასამართლო ორგანოებისა და საინფორმაციო-სადაზვერვო სამსახურის (ამჟამად უშიშროების კომიტეტი) წარდგინების საფუძველზე. ამავე მუხლებში აღნიშნულია იმის შესახებაც, რომ გადაწყვეტილება უცხოელის საქართველოს რესპუბლიკიდან გაძევების შესახებ შეიძლება გასაჩივრდეს სასამართლო წესით. აქედან აშკარაა, რომ უცხოელის საქართველოდან რეალური გაძევებისათვის საკმაოდ რთული პროცედურაა გათვალისწინებული. კერძოდ, გაძევების საკითხი გაივლის სახელმწიფო ორგანოთა სულ ცოტა სამ რგოლს: პირველი – წარდგინების შემომტანი ორგანო, მეორე – იუსტიციის სამინისტრო და მესამე – ორგანო, რომელიც უზრუნველყოფს უცხოელის საქართველოს რესპუბლიკიდან გაძევების შესახებ გადაწყვეტილების აღსრულებას. ასეთი ორგანო კი არის შინაგან საქმეთა ორგანო, ვინაიდან იუსტიციის სამინისტროს გაძევების აღსასრულებლად უცხოელის მიმართ იძულების ღონისძიებების (მაგალითად, დაკავება, პირადი ჩხრეკა, საბუთების ჩამორთმევა, ბადრაგირება და სხვ.) გამოყენების არც კომპეტენცია გააჩნია და არც საამისოდ საჭირო მატერიალურ-ტექნიკური ბაზა.

უცხოელის საქართველოს რესპუბლიკიდან გაძევების საფუძველის არსებობის დადგენას, მისი დამადასტურებელი საბუთების მოპოვებას და მათ შესაბამისად იუსტიციის სამინისტროში წარდგინების შეტანას, იუსტიციის სამინისტროში წარდგინების განხილვას და შემდგომ გაძევების შესახებ გადაწყვეტილების შინაგან საქმეთა ორგანოში გადაგზავნასა და აღსრულებას კი საკმაოდ დიდი დრო სჭირდება. ხოლო თუ უცხოელი აღნიშნულ გადაწყვეტილებაზე გაასაჩივრებს, საკითხის გადაწყვეტაში ჩაერთვება მეოთხე რგოლი, კერძოდ, სასამართლო ორგანოები, რაც გამოიწვევს გაძევების აღსრულების შემდგომ გადადებას. „უცხოელთა სამართლებრივი მდგომარეობის შესახებ“ კანონის 29-ე მუხლი კი ითვალისწინებს უცხოელის საქართველოს რესპუბლიკიდან გაძევების ისეთ საფუძველებსაც, რომელთა არსებობაც მოითხოვს გასაძევებელი პირის დაუყოვნებლივ ან რაც შეიძლება მოკლე დროში ქვეყნიდან გაძევებას. ეს საფუძველებია: უცხოელთა საქართველოს რესპუბლიკაში შემდგომი ყოფნის საფუძველის არარსებობა; შემთხვევა, როცა უცხოელის საქართველოს რესპუბლიკაში ყოფნა ეწინააღმდეგება სახელმწიფო უშიშროების ინტერესებს და საზოგადოებრივი წესრიგის დაცვას; ასევე შემთხვევა, როცა უცხოელის გაძევება აუცილებელია საქართველოს მოქალაქეების და საქართველოში მყოფ სხვა პირთა ჯანმრთელობის, კანონიერი უფლებებისა და ინტერესების დაცვისათვის. მართლაც, თუ არ არსებობს უცხოელის საქართველოს რესპუბლიკაში შემდგომ

მი ყოფნის საფუძველი (მაგალითად, საქართველოს რესპუბლიკაში შემოსვლის ან შემოსვლა-გასვლის ვიზას ვადა აქვს გასულა), ხოლო უცხოელი ნებაყოფლობით არ ტოვებს ჩვენს ქვეყანას, მისი საქართველოდან გაძევების საკითხის გადაწყვეტის ზემოგანხილული კართულებული პროცედურა ხელს შეუწყობს არა კანონიერების დროულ აღდგენას, არამედ უცხოელის საქართველოში უსაფუძვლოდ ყოფნის ხელოვნურ გაჭიანურებას. იგივე შეიძლება ითქვას ზემოთ ჩამოთვლილი დანარჩენი ორი საფუძვლის მიმართაც.

აღსანიშნავია ის გარემოებაც, რომ შინაგან საქმეთა ორგანოების მხრიდან უცხოელის გაძევების შესახებ გადაწყვეტილების შესრულებისადმი არასერიოზული და ზერელე დამოკიდებულებას შემთხვევაში იუსტიციის სამინისტრო მოკლებული იქნება გადაწყვეტილების აღსრულების უზრუნველყოფის მიზნით რაიმე ქმედითი ღონისძიებების გატარებისა და შესრულებაზე კონტროლის შესაძლებლობას იმ უბრალო მიზეზის გამო, რომ შინაგან საქმეთა ორგანოება არც ვერტიკალურ და არც ჰორიზონტალურ დაქვემდებარებაში არ იმყოფებიან ამ უკანასკნელთან.

ამდენად, უცხოელის საქართველოს რესპუბლიკიდან გაძევების შესახებ გადაწყვეტილების გამოტანის კომპეტენციის იუსტიციის სამინისტროსათვის გადაცემის მართებულობის მტკიცება მხოლოდ იმ მოტივით, რომ ამერიკის შეერთებულ შტატებშიც იუსტიციის სამინისტრო წყვეტს უცხოელთა ქვეყნიდან დეპორტაციის საკითხს, სწორი არ უნდა იყოს⁵.

ამასთან, საქართველოდან გაძევება მხოლოდ ადმინისტრაციულ სახელად როდი ჩაითვლება, არამედ შეიძლება ზოგჯერ სასჯელის სახითაც მოგვევლინოს. „უცხოელთა სამართლებრივი მდგომარეობის შესახებ“ კანონის 29-ე მუხლისა და „საქართველოს რესპუბლიკის იმიგრაციის კანონის“ მე-7 მუხლის თანახმად, უცხოელი შეიძლება საქართველოდან გაძევდეს, თუ იგი უკანონოდ შემოვიდა ან იმყოფება საქართველოს რესპუბლიკაში, ან თუ საქართველოს რესპუბლიკაში ცხოვრების ნებართვას მოიპოვებს ყალბი ან ძალის არმქონე საბუთების წარდგენის გზით, ან თუ ჩაიღვანა მძიმე სისხლის სამართლის დანაშაულს. უცხოელის გაძევების ჩამოთვლილი საფუძვლებიდან ნებისმიერი შეიძლება გახდეს სისხლის სამართლებრივი პასუხისმგებლობის დაკისრების საფუძველიც (მაგალითად, სახელმწიფო საზღვარზე უკანონო გადასვლა — სსკ 84-ე მუხლი, ყალბი დოკუმენტების დამზადება ან გამოყენება — სსკ 213-ე და 214-ე მუხლები და სხვ.). ხოლო, თუ პირი დანაშაულის ჩადენისათვის მოიხდის სასჯელს, იმავე ქმედობისათვის მას ადმინისტრაციულ პასუხისმგებლობას ვერ დაეკისრებთ, რადგან, საერთო წესის თანახმად, სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობა შთანთქმავს ადმინისტრაციულს. ასეთ შემთხვევებში კი საქართველოს რესპუბლიკიდან გაძევება მხოლოდ სასჯელის სახით შეიძლება მოგვევლინოს, ხოლო სასჯელის დაკისრება მხოლოდ სასამართლო ორგანოების პრეროგატივაა და მას ვერ შეუფარდებს ვერც ერთი სახელმწიფო ორგანო.

უცხოელთა საქართველოდან გაძევების პრობლემაზე საუბრისას ყურადღება უნდა მიექცეს იმასაც, რომ „უცხოელთა სამართლებრივი მდგომარეობის შესახებ“ კანონის მე-6 მუხლი ითვალისწინებს უცხოელთათვის თავშესაფრის მიცემას, რის შესახებაც გადაწყვეტილებას იღებს სახელმწიფოს მეთაური. მაგრამ თავშესაფრის მიცემა არ ნიშნავს მოქალაქეობის მინიჭებას, რის გამოც ასეთი გზით ჩვენს ქვეყანაში შემოსული პირი საქართველოს რესპუბლიკაში

⁵ იხ. „ამერიკის საიმიგრაციო კანონმდებლობა და სსრ კავშირიდან გამგზავრების ასპექტები“, 1991, გვ. 4.

დროებით მყოფ უცხოელად ჩაითვლება და გამორიცხული არ არის შემდგომში დაისვას მისი საქართველოდან გაძევების საკითხი. ამ შემთხვევაში, ყველაფერს რომ თავი დავენებოთ, იუსტიციის მინისტრი უხერხულ მდგომარეობაში ჩავარდება, ვინაიდან მას მოუწევს სახელმწიფოს მეთაურის გადაწყვეტილების წინააღმდეგ წასვლა, რამეთუ საქართველოს რესპუბლიკიდან გაძევების შესახებ გადაწყვეტილების გამოტანა ფაქტობრივად თავშესაფრის უფლების ჩამორთმევის ტოლფასი იქნება. ასეთი რამ კი დაუშვებელია, რადგან სახელმწიფოს მეთაური უმაღლესი აღმასრულებელ-განმკარგულებელი თანამდებობის პირია, მინისტრი კი — მისი ქვემდგომი თანამდებობის პირი. პრობლემა თავისთავად გადაწყდებოდა, თუ ამ საკითხზე გადაწყვეტილებას მიიღებდა სასამართლო, რომელსაც შეუძლია გააუქმოს სახელმწიფოს მეთაურის გადაწყვეტილება, თანახმად „საქართველოს მოქალაქეობის შესახებ“ კანონის 42-ე მუხლისა.

ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე და იმის გათვალისწინებით, რომ ქვეყნის ტერიტორიიდან გაძევება უკავშირდება პიროვნებას უფლებათა სერიოზულ შეზღუდვას, ხოლო პიროვნების უფლებების ყველაზე რეალური დაცვა ხორციელდება სასამართლოში, უფრო სწორი იქნებოდა უცხოელის საქართველოს რესპუბლიკიდან გაძევების შესახებ გადაწყვეტილება მიეღო სასამართლოს. საკითხის ასე გადაწყვეტა პრაქტიკულადაც გაცილებით უფრო მომგებიანი იქნება, ვინაიდან თავიდან აგვაცილებს გადაწყვეტილების მიღებისა და აღსრულების უსაფუძვლოდ გაჭიანურებას, ამასთან, უფრო დემოკრატიულიც არის, რასაც ასეთი დიდი ყურადღება ექცევა საერთაშორისო პრაქტიკაში.

მიმდინარე წლის 7 ივნისს სასტუმრო „მეტენში“ ჩატარდა მეორე სასწავლო სემინარი, რომელიც მიეძღვნა ლტოლვილთა, იძულებით გადაადგილებულ პირთა და მთავრობის უფლებებისა და მოვალეობების საკითხების განხილვას.

მკითხველს ვთავაზობთ ამ სემინარის ზოგიერთ დოკუმენტს.

სამართლებრივ რესპუბლიკის იუსტიციის სამინისტროს მოქალაქეობისა და იმიგრაციის სამართლებრივ უზროსის ცივილიზაციის კვატაშიის მოხსენება

ქალბატონებო და ბატონებო! უკანასკნელ წლებში საქართველოში მიმდინარე პოლიტიკურმა პროცესებმა გამოიწვია ადამიანთა მასიური შიდა მიგრაცია. საქართველოს რესპუბლიკის საკანონმდებლო აქტებში გამოჩნდა ტერმინი „იძულებით გადაადგილებული პირი“.

1992 წლის 17 ივნისს საქართველოს რესპუბლიკის სახელმწიფო საბჭომ მიიღო დეკრეტი „იძულებით გადაადგილებულ პირთა სტატუსის შესახებ“, რომელმაც განსაზღვრა საქართველოს რესპუბლიკაში მუდმივად მცხოვრებ იმ პირთა უფლებების განხორციელების სამართლებრივი ეკონომიკური და ორგანიზაციული საფუძვლები, რომლებიც იძულებულნი გახდნენ დაეტოვებინათ მუდმივა საცხოვრებელი ადგილი და გადაადგილებულიყვნენ საქართველოს რესპუბლიკის ტერიტორიის ფარგლებში.

დღეისათვის დეკრეტი „იძულებით გადაადგილებულ პირთა სტატუსის შესახებ“ რესპუბლიკაში მოქმედი ერთადერთი საკანონმდებლო აქტია, რომელშიც, მართალია, თვით ცხოვრებამ და პრაქტიკამ მრავალი კორექტივი შეიტანა, მაგრამ, ალბათ ინტერესსმოკლებული არ იქნება მის ძირითად დებულებებზე ყურადღების გამახვილება.

დეკრეტის პირველივე მუხლში ჩამოყალიბებულია იძულებით გადაადგილებული პირის ცნება. იძულებით გადაადგილებულად ჩაითვლება პირი, რომელიც იძულებული იყო დაეტოვებინა მუდმივი საცხოვრებელი ადგილი იმ მიზეზით, რომ საფრთხე შეექმნა მას, ან მისი ოჯახის წევრების სიცოცხლეს ან თავისუფლებას ქვეყნის შიგნით გაგრეცელებული ძალადობის, უცხო ქვეყნის აგრესიის, შიდა კონფლიქტების, მოქალაქეთა უფლებების მასობრივი დარღვევის, პოლიტიკური მსოფლმხედველობის, რასობრივი ან ეროვნული კუთვნების, ენის, სარწმუნოების ან სოციალური მდგომარეობის გამო.

იძულებით გადაადგილებულად არ შეიძლება ჩაითვალოს პირი, რომელიც იძულებულია, როგორც სისხლის სამართლის დანაშაულის ჩადენაში ეჭვმიტანილი. შუამდგომლობის საფუძველზე, რომელიც განხილულ უნდა იქნეს არა უმეტეს 1 თვის ვადაში, გაიცემა დადგენილი ნიმუშის მოწმობა დროებითი საცხოვრებელი ადგილის მითითებით. დეკრეტით გათვალისწინებულია იძულებით გადაადგილებულად ცნობის შესახებ უარის სასამართლოში გასაჩივრების წესი.

იძულებით გადაადგილებულ პირად ცნობა არ იწვევს ამ პირთა სამართლებრივი მდგომარეობის შეცვლას – ისინი სარგებლობენ იმავე უფლებებით და აკისრიათ იგივე მოვალეობები, რაც მათ ჰქონდათ მუდმივ საცხოვრებელ ადგილზე.

განსაკუთრებით უნდა გავსვას ხაზი იმ გარემოებას, რომ დეკრეტით გათვალისწინებულია გარკვეული დახმარება იძულებით გადაადგილებულ პირთათვის. შესაბამის უწყებებს მმართველობის ადგილობრივ ორგანოებთან ერთად ევალებათ გადაუღებელი პირველადი დახმარების გაწევა, მათი განსახლებისა და შრომითი მოწყობის, ერთდროული ფულადი დახმარების, საპენსიო უზრუნველყოფისა, აგრეთვე მოზარდებისა და ახალგაზრდების სწავლების საკითხების გადაწყვეტა.

დეკრეტით გათვალისწინებულია იძულებით გადაადგილებული პირის სტატუსის დაკარგვის სამართლებრივი საფუძვლებიც, კერძოდ, პირი, რომელიც დადგენილი წესით ცნობლია იძულებით გადაადგილებულად, კარგავს აღნიშნულ სტატუსს, თუ:

დაუბრუნდება პირვანდელ საცხოვრებელ ადგილს;

დაფუძნდება ახალ საცხოვრებელ ადგილზე – იგულისხმება მუდმივ საცხოვრებლად დასახლება და ბოლოს, აღარ არსებობს იძულებით გადაადგილებულ პირად მისი ცნობის მიზეზი.

თუ იძულებით გადაადგილებული პირი ვითარების შეცვლასთან დაკავშირებით დაუბრუნდება ადრინდელ საცხოვრებელ ადგილს, მას უბრუნდება კუთვნილი უძრავი ქონება (სახლი, ბინა), სამუშაო ადგილი, ან მიეცემა ძველის ტოლფასი სამუშაო. მოსწავლეები და სტუდენტები აღდგენილ იქნებიან სასწავლებლებში. იმ შემთხვევაში, თუ საცხოვრებელი სახლი ან ბინა დაკარგულია, ან მასში ცხოვრება სიცოცხლისათვის საშიშია, მათზე ვრცელდება ის დახმარებები და გარანტიები, რაც გათვალისწინებულია იძულებით გადაადგილებულ პირთათვის.

და ბოლოს, იძულებით გადაადგილებულ პირთა სტატუსის შესახებ დეკრეტის დამრღვევი პირები პასუხს აეგებენ საქართველოს რესპუბლიკის მოქმედი კანონმდებლობის შესაბამისად.

როდესაც იძულებით გადაადგილებულ პირთა სტატუსის შესახებ დეკრეტზე ვსაუბრობთ, მხედველობაში უნდა მივიღოთ ერთი გარემოება. კერძოდ, 1992 წლის მიწურულს საქართველოს რესპუბლიკაში პირველად შეიქმნა სპეციალური სამსახური – ლტოლვილთა და განსახლების კომიტეტი, რომლის ძირითად ფუნქციად იძულებით გადაადგილებულ პირთა, აგრეთვე საქართველოს რესპუბლიკის ფარგლებს გარედან ლტოლვილთა სოციალური და სამართლებრივი დაცვა განისაზღვრა. მას, ბუნებრივია, აღნიშნულ სამართლებრივ აქტში ასახვა არ უპოვია, მაგრამ დებულებამ ლტოლვილთა და განსახლების კომიტეტის შესახებ ნაწილობრივ შეავსო ეს ხარვეზი.

იძულებით გადაადგილებულ პირთა სამართლებრივი დაცვის პრობლემას მჭიდროდ უკავშირდება საქართველოს რესპუბლიკის ფარგლებს გარედან ლტოლვილთა სამართლებრივი დაცვის პრობლემა. ლტოლვილთა და იძულებით გადაადგილებულ პირთა უფლება-მოვალეობებთან დაკავშირებული საკანონმდებლი აქტების მიმოხილვისას, არ შეიძლება გვერდი აუუაროთ საქართველოს სახელმწიფოს მეთაურის 1992 წლის 30 დეკემბრის განკარგულებას „საქართველოს რესპუბლიკის ზოგიერთი რეგიონიდან კონფლიქტური სიტუაციებისა და სტიქიის შედეგად, აგრეთვე რესპუბლიკის ფარგლებს გარედან ლტოლვილთა სოციალური დაცვისა და უფლებრივი მდგომარეობის გაუმჯობესების შესახებ“, რომელ-

საც განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება ქვეყნისათვის ამ უროულესი პრობლემების დაძლევის საქმეში.

განკარგულების თანახმად, საქართველოს რესპუბლიკის ლტოლვილთა და განსახლების კომიტეტს და მის რეგიონალურ კომისიებს დაევალა ლტოლვილთა მიღება-დაბინავების, მათი სოციალური და მატერიალური უზრუნველყოფის, მშობლიურ ადგილებში დაბრუნების და რესპუბლიკის სხვადასხვა რაიონში გვემაზომიერად განსახლების საკითხების გადაწყვეტა.

ლტოლვილთა უფლებრივი მდგომარეობის გაუმჯობესების ღონისძიებათა კომპლექსში სახელმწიფოს მეთაურის განკარგულებით ჩართულია მმართველობის ორგანოთა მთელი სისტემა. თბილისის მერიას, რესპუბლიკის ქალაქებისა და რაიონების ადგილობრივი მმართველობის ორგანოებს აღნიშნული საკითხების მოწესრიგების მიზნით მიეცა წინადადება გამონახონ ყველა შესაძლებლობა ლტოლვილთა და განსახლების კომიტეტის და შესაბამისი რეგიონალური კომისიებისათვის აქტიური დახმარებისათვის. საქართველოს რესპუბლიკის ეროვნულ და შემნახველ ბანკებს მიეთითა უზრუნველყონ ლტოლვილთა დროებით საცხოვრებელ ადგილებზე დახმარების, პენსიებისა და ფულადი ანაბრების შეუფერხებელი გაცემა, საქართველოს რესპუბლიკის ვაჭრობისა და მატერიალური მომარაგების სამინისტროს, ცეკავშირის გამგეობის, ქალ ქისა და რაიონების ადგილობრივი მმართველობის ორგანოებს — ლტოლვილთათვის გათვალისწინებული ჰუმანიტარული დახმარებისა და ნორმირებული პროდუქტების გაცემის ორგანიზება, ლტოლვილთა და განსახლების კომიტეტის განაცხადის საფუძველზე ლტოლვილთათვის სპეციალიზებული მალაჩიების გამოყოფა, მათი იაფფასიანი ზამთრის ტანსაცმლით, ფეხსაცმლით, თეთრეულითა და სხვა საყოფაცხოვრებო ნაწარმით უზრუნველყოფა. რესპუბლიკის სამინისტროებს, უწყებებს და ორგანოებს — სრულწლოვან შრომისუნარიან ლტოლვილთა დროებითი დასაქმება, დროებითი სარგებლობისათვის მიწის ნაკვეთების გამოყოფა და სხვა.

კონტროლს სახელმწიფოს მეთაურის განკარგულების შესრულებაზე ახორციელებს საქართველოს რესპუბლიკის ლტოლვილთა და განსახლების კომიტეტი.

დეკრეტი „იძულებით გადაადგილებულ პირთა სტატუსის შესახებ“ და საქართველოს სახელმწიფოს მეთაურის განკარგულება „საქართველოს რესპუბლიკის ზოგიერთი რეგიონიდან კონფლიქტური სიტუაციებისა და სტიქიის შედეგად, აგრეთვე რესპუბლიკის ფარგლებს გარედან ლტოლვილთა სოციალური დაცვისა და უფლებრივი მდგომარეობის გაუმჯობესების შესახებ“ — ეს არის ორი ძირითადი დოკუმენტი, რომლებიც საქართველოს რესპუბლიკაში ლტოლვილთა და იძულებით გადაადგილებულ პირთა პრობლემებს ეხება.

როგორც უკვე აღვნიშნე, საქართველოს რესპუბლიკაში, კერძოდ, შიდა ქართლში და აფხაზეთში, მეზობელ რესპუბლიკებში უკანასკნელ ხანს შექმნილმა კონფლიქტურმა და საომარმა სიტუაციებმა, პოლიტიკური ვითარების საერთო დამაბულობამ, სტიქიურმა უბედურებებმა კიდევ უფრო დაამძიმა ლტოლვილთა და იძულებით გადაადგილებულ პირთა ხვედრი. იმატა მათმა საერთო რაოდენობამ. ამის გამო, დღის წესრიგში დადგა ხელისუფლების უმაღლესი საკანონმდებლო ორგანოს — პარლამენტის მიერ ისეთი საკანონმდებლო აქტების მიღების აუცილებლობა, რომელიც ახლებურად გადაჭრიდა ლტოლვილთა და იძულებით გადაადგილებულ პირთა პრობლემებს და, მეორე მხრივ, შეავსებდა რიგ საკითხებში არსებულ საკანონმდებლო ვაკუუმსაც.

დღეისათვის ლტოლვილთა და იძულებით გადაადგილებულ პირთა შესახებ რამდენიმე კანონპროექტია მომზადებული. ერთ-ერთი მათგანი, კერძოდ, კანონპროექტი „ლტოლვილების შესახებ“, რომელიც საქართველოს რესპუბლიკის

ოუსტიციის სამინისტრომ მოამზადა, სამართლებრივი ექსპერტიზისათვის გაეროს ლტოლვილთა დახმარების უმაღლეს კომისარიატში გაიგზავნა და მის რეკომენდაციებს ელოდება, რის შემდეგაც, შესაბამისი პროცედურების დაცვით წარედგინება საქართველოს პარლამენტს განსახილველად.

რამდენიმე ალტერნატიული კანონპროექტია მომზადებული იძულებით გადაადგილებულ პირთა სტატუსის შესახებ. ერთ-ერთ მათგანს იძულებით გადაადგილებულ პირთა აღსანიშნავად შემოაქვს ტერმინი „ხიზანი“. კანონპროექტი „ხიზნების შესახებ“, სწორედ ასე ეწოდება მას. უნდა აღინიშნოს ისიც, თუ რამდენად მიზანშეწონილია ამ ტერმინის დამკვიდრება თანამედროვე სამართალ-მოქმედებაში.

ნება მიბოძეთ რამდენიმე წუთით შევაჩერო თქვენი ყურადღება კანონპროექტზე ლტოლვილთა შესახებ და ხიზნების შესახებ. მე არ შეგუდგები ამ კანონპროექტის სამართლებრივ შეფასებას, მხოლოდ მის რამდენიმე მნიშვნელოვან საკითხს შევხები.

ლტოლვილები მოვალენი არიან დაიცვან საქართველოს რესპუბლიკის კანონმდებლობა. ამავე დროს, სარეგბლობენ სინდისის თავისუფლებით. აქვთ შრომის, განათლების, დასვენების, ბანის, ჯანმრთელობის დაცვის, სოციალური უზრუნველყოფისა და კულტურული მიღწევებით სარეგბლობის უფლებები. ისინი ინარჩუნებენ სამოქალაქო ქმედუნარიანობას ქონებრივ და პირად არაქონებრივ ურთიერთობაში. შეუძლიათ მიმართონ სასამართლოს იმ დავების განსახილველად, რომელიც წარმოიშობა მას შემდეგ, რაც ისინი ლტოლვილის სტატუსს მიიღებენ კანონით დადგენილი წესით.

პირი, რომელიც ცნობილი იქნება ლტოლვილად, არ შეიძლება გაწვეული იქნეს სავალდებულო სამხედრო სამსახურში, მიიღოს მონაწილეობა არჩევნებში, რეფერენდუმში ან გახდეს საქართველოს რესპუბლიკის ტერიტორიაზე მოქმედი რომელიმე პოლიტიკური პარტიის წევრი.

ლტოლვილს შეუძლია მიიღოს საქართველოს მოქალაქეობა, საქართველოს სახელმწიფოს მოქმედი კანონმდებლობით დადგენილი წესით საერთო საფუძველზე.

ლტოლვილებს დახმარებას უწევს საქართველოს რესპუბლიკის ლტოლვილთა და განსახლების კომიტეტა, რომელიც უფლებამოსილია:

- უფასოდ გამოუყოს ლტოლვილებს დროებითი საცხოვრებელი ადგილი;
- მისცეს ერთდროული დახმარება იმ ოდენობით, რომელსაც განსაზღვრავს საქართველოს რესპუბლიკის მინისტრთა კაბინეტი;
- მოაწყოს ისინი დროებით სამუშაო ადგილზე;
- უზრუნველყოს ბავშვებისა და ახალგაზრდების მოწყობა სკოლამდელ და სასკოლო დაწესებულებაში;
- უზრუნველყოს ლტოლვილთა ოჯახები პირველი მოთხოვნილების საგნებითა და ტანსაცმლით;

- მარტოხელა მოხუცები მოაწყოს სპეციალურ დაწესებულებებში;
- უზრუნველყოს საპენსიო ასაკის პირები პენსიის იმ ოდენობით, რომელსაც განსაზღვრავს საქართველოს რესპუბლიკის მინისტრთა კაბინეტი.

რაც შეეხება ხიზანთა სამართლებრივ მდგომარეობას, კანონპროექტის მიხედვით მათ დროებით საცხოვრებელ ადგილზე აქვთ შემდეგი უფლებები:

- უფასო კომუნალური მომსახურება;
- სურსათის მიღება დაწესებული ნორმის ფარგლებში;
- ერთდროული ფულადი დახმარება;
- უფასო მგზავრობა დროებითი საცხოვრებელი ადგილის (რაიონის, ქალაქის) ფარგლებში, 50% ფასდაკლებით საქალაქთაშორისო ტრანსპორტზე.

ამავე დროს, პირი, რომელმაც აღძრა შუამდგომლობა ხიზნად ცნობის შესახებ, ვალდებულია:

– შესაბამის ორგანოებს წარუდგინოს საჭირო მონაცემები შუამდგომლობის განსახილველად;

– დაიცვას დაწესებული ნორმები, რომლებიც მოქმედებს იმ ტერიტორიაზე, სადაც იგი დროებით საცხოვრებლად არის მიმავრებული;

– გაიაროს სამედიცინო შემოწმება ჯანმრთელობის დაცვის ორგანოების მოთხოვნისთანავე.

ხიზნის დროებით საცხოვრებელ ადგილას დახმარებას უწევს ლტოლვილთა და განსახლების კომიტეტი მმართველობის ადგილობრივი ორგანოების მეშვეობით. ისინი ეხმარებიან მას სამუშაოდ მოწყობაში პროფესიის შესაბამისად, დროებით უმუშევრობის პერიოდში აძლევენ ერთდროულ ან ყოველთვიურ დახმარებას. უწევენ სამედიცინო დახმარებას, უზრუნველყოფენ ბავშვებს სკოლაში და სასკოლო დაწესებულებებით.

იგივე უფლებები აქვთ იმ ხიზნებს, რომლებიც ახლობლებთან ან ნათესავებთან ცხოვრობენ.

ხიზნის უფლებებს იცავს სახელმწიფო.

ხიზნის მიმართ სახელმწიფო მოხელეთა არამართლზომიერი მოქმედება შეიძლება გასაჩივრდეს ზემდგომ მოხელესთან ან სასამართლო წესით.

გარდა აღნიშნულისა, ხიზნებს დროებით საცხოვრებელ ადგილზე აქვთ იგივე უფლება-მოვალეობები, რაც მათ გააჩნდათ მუდმივ საცხოვრებელ ადგილზე.

და ბოლოს, აღვნიშნავ, რომ მართალია, ზემოაღნიშნულ დებულებებს ჯერ კიდევ იურიდიული ძალა არ გააჩნიათ, მაგრამ საშუალებას გვაძლევს განვსაზღვროთ საქართველოს რესპუბლიკის კანონმდებლობის საერთო ტენდენციები. ვფიქრობთ, ლტოლვილთა და იძულებით გადაადგილებულ პირთა შესახებ კანონმდებლობის დროული მოწესრიგება საფუძველს ჩაუყრის როგორც პრობლემის მოგვარებას, ისე ამ პირთა სოციალური დაცვისა და უფლებრივი მდგომარეობის გაუმჯობესებას.

ლტოლვილთა კანონი და კუმიანთარული სამართალი

ა. ლტოლვილთა კანონი

თავშესაფარის მაძიებელთა, ლტოლვილთა და სხვა იმ პირთა უფლებები და სტატუსი, რომლებმაც გადალახეს საერთაშორისო საზღვრები და რომლებსაც არ შეუძლიათ, ან არ სურთ თავიანთ ქვეყნებში დაბრუნება დევნის საშიშროების გამო, განისაზღვრება 2 საერთაშორისო დოკუმენტით: 1951 წლის კონვენციით ლტოლვილის სტატუსის შესახებ და 1967 წლის ოქმით ლტოლვილის სტატუსის შესახებ. ორივე შეთანხმებაზე მოლაპარაკება მოხდა გაეროს ეგიდით და დღეისათვის მათი აღსრულება ხდება გაეროს ლტოლვილთა უმაღლესი კომისარიატის მიერ. 1951 წლის კონვენცია თავდაპირველად გან-

საზღვრული იყო ლტოლვილთა იმ დროებითი სიტუაციების მოსაგვარებლად, რომლებიც შეიქმნა II მსოფლიო ომის შედეგად ხალხის მასიური გადაადგილების გამო. მასში ხაზგასმითაა აღნიშნული ლტოლვილთა უკან დაუბრუნებლობის და მათი ასიმილაციის უფლება. 1967 წლის ოქმის მიღებამ 1951 წლის კონვენცია, რომელიც შეეხებოდა მხოლოდ II მსოფლიო ომის დროს გადაადგილებულ პირებს, გამოსადეგი გახდა ლტოლვილებთან დაკავშირებულ ყველანაირ სიტუაციებში, მიუხედავად გეოგრაფიისა და ენისა. ამრიგად, კონვენციაში ხაზგასმით აღნიშნული ლტოლვილთა საკუთარ ქვეყნებში დაუბრუნებლობისა და ასიმილაციის პრინციპი შენარჩუნებული იქნა ოქმში და გადამწყვეტი გავლენა მოახდინა ამ დოკუმენტში ჩამოყალიბებულ ლტოლვილთა უფლებებზე, მათი დახმარების ხასიათსა და მასშტაბებზე.

ეს ხაზგასმა ნათლად ჩანს ტერმინ „ლტოლვილის“ იმ ვიწრო განმარტებაში, რომელსაც ვგაძლევს 1951 წლის კონვენცია და რომელიც შევიდა ოქმში. 1951 წლის ოქმის 1 (A) (2) მუხლით, რომელიც შესწორებული იქნა 1967 წლის ოქმის 1 (2) მუხლით, ლტოლვილი არის ნებისმიერი ის პირი ვინც „კარგად დასაბუთებული დევნის საშიშროების გამო, გამოწვეული მისი რასის, რელიგიის, ეროვნების, რომელიმე სოციალური ჯგუფის წევრობის ან პოლიტიკური შეხედულებების მიზეზით, იმყოფება თავისი მოქალაქეობის ქვეყნის ფარგლებს გარეთ და არ შეუძლია, ან ასეთი საშიშროების გამო, არ სურს ისარგებლოს ამ ქვეყნის მფარველობით; ან ის პირი, რომელსაც არა აქვს მოქალაქეობა, აღნიშნული მიზეზების გამო იმყოფება თავისი მუდმივი საცხოვრებელი ქვეყნის ფარგლებს გარეთ და ამგვარი საშიშროების გამო არ შეუძლია, ან არ სურს იქ დაბრუნება“. ამგვარად, 1967 წლის ოქმი არ შეეხება იმ პირებს, რომლებმაც დატოვეს თავიანთი წარმოშობის ქვეყანა. იგი არ შეეხება იმ გადაადგილებულ პირებს, რომლებიც ჯერ კიდევ თავიანთი წარმოშობის ქვეყნის ფარგლებს შიგნით იმყოფებიან. ლტოლვილად ცნობის უფლება არსებობს მხოლოდ მას შემდეგ, რაც ლტოლვილი შევა ხელისმომწერი ქვეყნის ტერიტორიაზე. ამის შემდეგ ამ ქვეყანას არა აქვს უფლება, 1951 წლის კონვენციის 33-ე მუხლისა და 1967 წლის ოქმის მიხედვით, რომ გააძეოს, ან უკან დააბრუნოს („refouler“) ლტოლვილება, მიუხედავად იმისა, კანონიერად არიან ისინი შესულნი ამ ქვეყნის ტერიტორიაზე თუ არა, „იმ საზღვრებსა და ტერიტორიებზე, სადაც მათ სიცოცხლეს და თავისუფლებას ემუქრება საფრთხე მათი რასის, რელიგიის, ეროვნების, რომელიმე სოციალური ჯგუფის წევრობის ან პოლიტიკური შეხედულების გამო“.

უკან დაუბრუნებლობის (non-refoulement) უფლების გარდა პირები, ლტოლვილად ცნობის შემდეგ, მნიშვნელოვანი რაოდენობით იძენენ სხვა უფლებებსაც, რომლებიც ექვემდებარება შესაბამის ცვლილებებს. ამ უფლებებში შედის რელიგიის თავისუფლება (მუხლი 4), უფლება თავისუფალნი იყვნენ იმ განსაკუთრებული დონისძიებებისგან, რომლებსაც მიიღებს თავშესაფარი ქვეყანა ლტოლვილის წარმოშობის ქვეყნის მოქალაქეების წინააღმდეგ (მუხლი 8), უძრავი და მოძრავი ქონების შექმნის უფლება, ინტელექტუალური საკუთრების დაცვის უფლება (მუხლი 14), ასოციაციების შექმნის უფლება (მუხლი 15), ქეფლება მიმართონ სახელმწიფო სასამართლოს (მუხლი 16), მუშაობის უფლება (მუხლი 17, 18 და 19), საბარათო სისტემით პროდუქტების მიღების უფლება (მუხლი 20), საცხოვრებელით უზრუნველყოფის უფლება (მუხლი 21), სახალხო განათლების მიღების უფლება (მუხლი 22), სახელმწიფოსაგან დახმარების მიღების უფლება (მუხლი 23), სოციალური დაცვის უფლება (მუხლი 24), თავისუფლად გადაადგილების უფლება (მუხლი 26), ქონების თავისუფლად გადა-

ტანის უფლება (მუხლი 30) და გაძევების წინააღმდეგ უფლება (მუხლი 32).

ზოგიერთი თავშესაფარი ქვეყანა ამ უფლებებს სცნობს იმ შინაგანი კანონების შესაბამისად, რომლებიც მას განაჩნია ნებისმიერი კატეგორიის უცხოელთათვის. ამრიგად, ლტოლვილთა ეს უფლებები შეიძლება მნიშვნელოვნად შეიზღუდოს თავშესაფარი ქვეყნის ძირითადი პოლიტიკით იმ პირების მიმართ, რომლებიც მისი მოქალაქეები არ არიან. ეს შეზღუდვა არ შეეხება მხოლოდ შემდეგ უფლებებს: რელიგიის, მუშაობის, საბარათო სისტემით პროდუქტების მიღების, დაწყებითი განათლების მიღების, სახელმწიფოსაგან დახმარების მიღების, სოციალური დაცვის და სახელმწიფოდან გაძევებისაგან დაცვის უფლებებს. ეს უფლებები სრულყოფილია იმ გაგებით, რომ თავშესაფარი ქვეყანა ისევე უნდა ექცეოდეს ლტოლვილებს, როგორც საკუთარ მოქალაქეებს.

ყველაზე უფრო მნიშვნელოვანი ლტოლვილთა აბსოლუტური დაცვის საკითხებიდან არის მათი დაცვა იმ ადგილზე დაბრუნებისაგან, სადაც ისინი განიცდიან დევნას. 33-ე მუხლში ჩამოყალიბებულ ლტოლვილის უკან დაბრუნებისაგან დაცვის პრინციპს შეიძლება ჰქონდეს გამონაკლისი თუ „არსებობს საფუძვლიანი მიზეზი იმისა, რომ უცხოელი საფრთხეს უქმნის იმ ქვეყნის უშიშროებას, სადაც ის იმყოფება, ან სასამართლო საბოლოო გადაწყვეტილებით მისჯილი აქვს სასჯელი განსაკუთრებით საშიში დანაშაულისათვის, (უცხოელი) წარმოადგენს საფრთხეს ამ ქვეყნის საზოგადოებისათვის“. მუხლი 32 კრძალავს ლტოლვილთა უკანონოდ გაძევებას თავშესაფარი ქვეყნის ტერიტორიიდან გარდა იმ შემთხვევებისა, როდესაც „საფრთხე ექმნება ეროვნულ უშიშროებას და საზოგადოებრივ წესრიგს“. ნებისმიერი გაძევება ამ მიზეზების გამო უნდა მოხდეს იმ გადაწყვეტილების შესაბამისად, რომელიც გამოტანილი იქნება შესაბამისი სასამართლო პროცესის მიხედვით“. ამასთან, მე-2 ქვეთავში ნათქვამია, რომ „გარდა იმ შემთხვევებისა, როდესაც ეროვნული უსაფრთხოება საწინააღმდეგოს მოითხოვს, ლტოლვილს უფლება ეძლევა წარმოადგინოს ფაქტები უდანაშაულობის დასამტკიცებლად და მიმართოს პირადად ან ვინმეს შუამდგომლობით მთავრობის კომპეტენტურ წარმომადგენლებს“.

1951 წლის კონვენციისა და 1967 წლის ოქმის მიხედვით, ლტოლვილს ამ დოკუმენტების პუნქტების დარღვევისათვის ეძლევა სასამართლო დაცვის მხოლოდ ის პირდაპირი საშუალებები, რომლებიც გამოიყენება მისი საკუთარი ქვეყნის სასამართლოში. უკიდურეს შემთხვევებში, კონვენციის მე-16 მუხლის მიხედვით, ლტოლვილებს ნომინალურად ეძლევათ უფლება მიმართონ ამ სასამართლოებს. საერთაშორისო სასამართლო წესით დაცვა შედარებით საეჭვოა.

1967 წლის ოქმის მე-4 მუხლის მიხედვით ოქმის წევრ ქვეყნებს უფლება აქვთ მიმართონ საერთაშორისო სასამართლოს 1967 წლის ოქმისა და 1951 წლის კონვენციის საკითხების ინტერპრეტაციასთან და გამოყენებასთან დაკავშირებულ სადავო საკითხებზე. ეს, რასაკვირველია, არ აძლევს ლტოლვილს უფლებას აიძულოს წევრი ქვეყანა გააკეთოს იგივე მისი სახელით. მიუხედავად ამისა, შესაძლოა მსჯელობა იმაზე, აქვს თუ არა უფლება ლტოლვილთა უმაღლეს კომისარიატს, როგორც ოქმის წევრ მხარეს, მიმართოს სასამართლოს ლტოლვილთა ჯგუფების ან თუნდაც ინდივიდუალური ლტოლვილების სახელით.

ბ. კუმანიტარული სამართალი

კუმანიტარული სამართალი, ლტოლვილთა კანონისაგან განსხვავებით, შეეხება იმ არამებრძოლ მოქალაქეთა სტატუსის მინიჭებისა და დაცვის საკით-

ხებს, რომელთაგანაც ზოგიერთი შეიძლება იყოს იძულებით გადაადგილებული პირი ან ლტოლვილი. არამებრძოლ მოქალაქეთა დაცვის სამართლებრივი საფუძველია ჟენევის 1949 წლის კონვენციები და განსაკუთრებით კი მე-3 მუხლი, რომელიც საერთო ოთხი კონვენციისათვის და რომლებსაც რატიფიკაცია გაუკეთა ყველა სახელმწიფომ ორის გარდა, რის შემდეგაც ის გახდა ჩვეულებრივი საერთაშორისო კანონის ერთერთი აღიარებული დადგენილება. მე-3 მუხლი შეეხება ომს და „შეიარაღებულ კონფლიქტებს, რომლებსაც არა აქვთ საერთაშორისო ხასიათი და მიმდინარეობს მოლაპარაკების ერთერთი წევრი ქვეყნის ტერიტორიაზე“. ეს მუხლი სავალდებულოა არა მარტო მოლაპარაკების წევრი მხარისათვის, არამედ „კონფლიქტში მონაწილე ყველა მხარეებისათვის“. ეს გამონაკლისი უფლება, რომელიც ეძლევა ყველა „იმ პირებს, იძულებით გადაადგილებულ პირთა ჩათვლით, რომლებიც არ იღებენ აქტიურ მონაწილეობას საომარ მოქმედებაში“ ყველა გარემოებაში „ჰუმანურად უნდა იქნეს განხილულა“. ამ უფლების დასაცავად კატეგორიულად იკრძალება შემდეგი მოქმედებანი: ძალადობა სიცოცხლეზე ან პიროვნებაზე, მძევლების აყვანა, პიროვნების ღირსების შეურაცხყოფა, განაჩენის გამოტანა და სასჯელის აღსრულება წინასწარი გასამართლების გარეშე კანონიერად არსებული სასამართლოს მიერ. გარდა ამისა, კონფლიქტში მონაწილე ყველა მხარე ვალდებულია შესაბამისი სამედიცინო დახმარება გაუწიოს ავადმყოფებსა და დაჭრილებს, მათ შორის იძულებით გადაადგილებულებსაც.

პროტოკოლი II, რომელიც წარმოადგენს ჟენევის კონვენციების დამატებას და რომელიც იცავს არა-საერთაშორისო კონფლიქტების მსხვერპლთ, აერთიანებს მთელ რიგ სხვა მნიშვნელოვან უფლებებს, რომლებიც შეიძლება მოითხოვონ იძულებით გადაადგილებულმა პირებმა. იგი უმატებს მთელ რიგ დამატებით აქტებს აკრძალვათა სიას, რომელთა შორისაა, კოლექტიური დასჯა, ტერორიზმის აქტები, გაუბატოება, იძულებით პროსტიტუცია, მონობა, ძარცვა და ამ ყველა აღნიშნული და კონვენციების მე-3 მუხლში უკვე აკრძალული ყველა დანაშაულის ჩაღენის მუქარა. ბავშვებს ეძლევათ დაცვის დამატებითი ძირითადი გარანტიები. მათ უნდა გაეწიოთ ყველანაირი საჭირო დახმარება. განსაკუთრებით კი ისეთ საკითხებში, როგორებიცაა განათლება, მათი ოჯახების გაერთიანება, დაცვა სამხედრო სამსახურში გაწვევისაგან თხუთმეტი წლის ასაკამდე და უსაფრთხო ადგილებში მათი ევაკუაციის შესაძლებლობა. გარდა ამისა, იმ პირებს, რომელთა უფლებები შეზღუდული იქნა იძულებით გადაადგილების ან სხვა მიზეზების გამო, უნდა მიეცეთ საკვები და წყალი და შესაძლებლობის ფარგლებში დაცული იქნეს მათი ჯანმრთელობა და ჰიგიენური პირობები, დაცულნი უნდა იქნენ მძიმე კლიმატური პირობებისაგან; მათ უნდა ჰქონდეთ ინდივიდუალური და კოლექტიური დახმარების მიღების უფლება; რეგულარულად უნდა ისარგებლონ სამედიცინო შემოწმებით.

ოქმი II ფაქტობრივად უკრძალავს შიდა კონფლიქტებში დაპირისპირებულ მხარეებს არამებრძოლი მოქალაქეების იძულებით გადაადგილებას თუ ამას არ მოითხოვს მათი უსაფრთხოება. მე-17 მუხლში ნათქვამია: „არ უნდა გაიცეს მშვიდობიანი მოსახლეობის გადაადგილების ბრძანება კონფლიქტთან დაკავშირებული მიზეზების გამო, თუ ამას არ მოითხოვს მათი უსაფრთხოება ან კატეგორიული სამხედრო მიზეზები. თუ ასეთი გადაადგილება მაინც განხორციელდა, მიღებული უნდა იქნეს ყველა შესაძლო ღონისძიება, რათა მშვიდობიანი მოსახლეობა გადაყვანილ იქნეს ისეთ ადგილას, სადაც არსებობს დამაკმაყოფილებელი პირობები თავშესაფარის, ჰიგიენური პირობების, ჯანმრთელობის დაცვის უსაფრთხოებისა და საკვების მიღების თვალსაზრისით“. ამრიგად,

მე-17 მუხლი ითვალისწინებს იძულებით გადაადგილების მინიმუმამდე შემცირებას ომის, განსაკუთრებით კი პარტიზანული ომის დროს. იქ, სადაც ასეთი გადაადგილების თავიდან აცილება შეუძლებელია, მე-17 მუხლი იძლევა გადაადგილებული პირების ადეკვატური პირობებით უზრუნველყოფის გარანტიას, რაც ითვალისწინებს ჯანმრთელობის დაცვას, ჰიგიენური პირობების შექმნას, თავშესაფარის მიცემას, საკვებით მომარაგებას და უსაფრთხოების გარანტიას.

სამწუხაროდ, ოქმი 11, ახორციელებს რა გადაადგილებულ პირთა ჰუმანიტარულ დაცვას 1949 წლის ჟენევის კონვენციების საერთო მე-3 მუხლის მიხედვით, შეზღუდული რჩება მთელი რიგი მიზეზების გამო. უპირველეს ყოვლისა, იგი ყოველთვის სადავო და არაპოპულარულია იმ ქვეყნებში, რომლებსაც მიაჩნიათ, რომ ოქმი არღვევს მათ ეროვნულ სუვერენიტეტს. ამრიგად, თუ გავითვალისწინებთ შეშფოთებას იმის გამო, რომ ოქმმა შეიძლება დაარღვიოს ეროვნული სუვერენიტეტის დოქტრინა, მისი პუნქტები ძალაში შევა მხოლოდ ფაქტობრივი სამოქალაქო ომის სიტუაციების დროს, როდესაც, როგორც I მუხლშია ნათქვამი: „მოწინააღმდეგე შეიარაღებული ძალები ან სხვა სახის ორგანიზებული შეიარაღებული ჯგუფები შესაბამისი ბრძანებით ახორციელებენ კონტროლს ქვეყნის ტერიტორიის რაღაც ნაწილზე, რათა შესაძლებელი გახადონ ხანგრძლივი და შეთანხმებული საომარი მოქმედებები და განახორციელონ ამ ოქმში აღნიშნული მუხლები“. ამგვარად, არც გადაადგილებულ პირს, არც მესამე მხარეს და არც ოქმის წევრ სხვა სახელმწიფოს არ შეუძლია სასამართლოს წესი გაასაჩივროს, როცა კონფლიქტის მონაწილე რომელიმე მხარე არღვევს ოქმს.

საერთაშორისო წითელი ჯვრის კომიტეტის (JCRC) მიხედვით, რომელიც მთავარი ორგანიზაციაა ჰუმანიტარული დახმარების განხორციელების საქმეში, ლტოლვილთა სამოქალაქო დაცვის უმნიშვნელოვანეს ღონისძიებებს წარმოადგენს შიმშილობის, როგორც საომარი საშუალების გამოყენების აკრძალვა, სასიცოცხლო ობიექტების დაცვა (სასმელი წყლის აუზებისა და გაყვანილობის, მოსავლის და ა. შ.) და კონფლიქტში მონაწილე მხარეთა მიერ მშვიდობიანი მოსახლეობისათვის განკუთვნილი დახმარების თავისუფლად გატარება.

ამ კონვენციებში, ისევე როგორც ოქმში არის კიდევ რამდენიმე პუნქტი, რომელიც ომის დროს იცავს ყველა მოქალაქეს, რომელთა შორის ლტოლვილებიც შეიძლება იყვნენ: პუნქტები, რომლებიც შეეხება ოჯახებს შორის ახალი ამბების გაცვლას (მუხლი 25, მეოთხე კონვენცია), გაფანტული ოჯახების გაერთიანებას (მუხლი 26, მეოთხე კონვენცია) და მუხლი 74 (პროტოკოლი 1), და დაკარგულ პირთა შესახებ ცნობების შეგროვებას (მუხლი 33, ოქმი 1) საერთაშორისო წითელი ჯვრის კომიტეტის ცნობების მომპოვებელი ცენტრალური სააგენტოს და ეროვნული ცნობების მომპოვებელი ბიუროს, რომლებიც ექვემდებარებიან ჟენევის მეოთხე კონვენციის მთელ ერთ პარაგრაფს (მუხლები 136 და 141), როლი და საქმიანობა, რომელიც არაპირდაპირ დაკავშირებულია ლტოლვილებთან, ასახულია აგრეთვე პროტოკოლ I-ში (მუხლი 32 და 33).

ამას გარდა, მეოთხე კონვენციაში, რომელიც კრძალავს მოსახლეობის ძალდატანებით გადაადგილებას (მუხლი 45) ხაზგასმულია, რომ „მფარველობაში მყოფი პირი არანაირი გარემოების გამო არ უნდა იქნეს გადაყვანილი იმ ქვეყანაში, სადაც არსებობს მისი ღვენიის საშიშროება პოლიტიკური შეხედულებების ან რელიგიური რწმენის გამო“. სამხედრო მიზეზებით გამოწვეული გადაადგილების გამო ოკუპაციურმა ხელისუფლებამ უნდა მიიღოს შესაძლო ზომები გადაყვანილი პირების ხელის შესაწყობად მიღების ადგილზე (საცხოვრებელით უზრუნველყოფა, საკვებით მომარაგება, ჰიგიენური პირობების შექმნა და სხვ.)

და იზრუნოს, რათა ოჯახის წევრები არ იქნენ ერთმანეთს დაშორებული (მუხ-
ლი 49 (მეოთხე კონვენცია)).

გარდა ზემოთ აღნიშნული საერთო პუნქტებისა, საერთაშორისო შეიარაღე-
ბული კონფლიქტების დროს ლტოლვილთა საკითხები განიხილება კონვენციე-
ბისა და ოქმ I-ის სხვადასხვა მუხლებით. მაგ.: მეოთხე კონვენციის 44-ე
მუხლში ნათქვამია, რომ ლტოლვილები, რომლებსაც პრაქტიკულად არ იცავს
არცერთი მთავრობა, არ უნდა ჩაითვალოს მტრებად მხოლოდ იმის გამო, რომ
ისინი არიან მოწინააღმდეგე სახელმწიფოს მოქალაქენი იგივე კონვენციის მუხ-
ლი 70, პარაგრაფი 2 კრძალავს ოკუპაციური ძალაუფლების მიერ დაპატიმრე-
ბას, გასამართლებას, სასჯელის დადებას, გარდა იმ დანაშაულისა, რომელიც
ჩ დენილია საომარი მოქმედების დაწყების შემდეგ და რომელიც მშვიდობიან
პერიოდშიც ექვემდებარება ექსტრადიციას.

III. კანონი ადამიანის უფლებების შესახებ

ა) ადამიანის უფლებების საყოველთაო დეკლარაცია

ადამიანის უფლებების საყოველთაო დეკლარაცია წარმოადგენს მეტად
მნიშვნელოვან საფუძველს ადამიანის უფლებების საყოველთაო კანონისათვის.
დეკლარაცია ლტოლვილებთან, თავშესაფრის მაძიებელ და იძულებით გადაად-
გილებულ პირებთან დაკავშირებული მეტად მნიშვნელოვანი დოკუმენტია, იმდე-
ნად, რამდენადაც მრავალ შეზღუდვაში იგი უფრო ფართო მასშტაბით განიხი-
ლავს ადამიანის უფლებებს, ვიდრე ლტოლვილთა კანონი და ჰუმანიტარულა
სამართალი. მასში განსაკუთრებით ხაზგასმულია თავშესაფრის ძებნის უფლება.
როგორც მისი სათაურიდანვე ჩანს, დეკლარაცია ატარებს საყოველთაო ხასიათს.
დეკლარაციის I მუხლში ნათქვამია: „ყოველი ადამიანი იბადება თავისუფალა
და თანასწორი თავისი ღირსებებითა და უფლებებით“. დეკლარაციის მნიშვნე-
ლობა ლტოლვილების, თავშესაფრის მაძიებელი და იძულებით გადაადგილე-
ბული პირებისათვის მდგომარეობს იმაში, რომ ლტოლვილთა კანონის და ჰუმა-
ნიტარული სამართლისაგან განსხვავებით, რომლებიც ითვალისწინებენ შეზ-
ღუდულ და პირობით გარანტიებს, დეკლარაცია იძლევა უპირობო გარანტიებს.
1951 წლის კონვენციითა და 1967 წლის ოქმით გათვალისწინებული
მრავალი ის უფლება, რომლებიც ითვალისწინებენ სხვა ქვეყნის მოქალაქეები-
სადმი კეთილგანწყობილ დამოკიდებულებას, დეკლარაციით უპირობოდ ენიჭება
ყველა მოქალაქეს, ლტოლვილების ჩათვლით. ამ უფლებებში შედის: უძრავი.
მოძრავი და ინტელექტუალური ქონების უფლება (მუხლები 17, 27 (2); ასო-
ციაციების შექმნის უფლება (მუხლი 20); შრომის უფლება (მუხლი 23); თავი-
სუფალი გადაადგილებისა და საცხოვრებელი ადგილის არჩევის უფლება (მუხ-
ლი 13).

გარდა ამისა, დეკლარაცია თავშესაფარის მაძიებლებს ანიჭებს მთელ რიგ
სხვა უფლებებსაც, რომლებიც 1951 წლის კონვენციითა და 1967 წლის ოქ-
მით არ არის გათვალისწინებული. ასეთი უფლებებია: სიცოცხლის, თავ-
ისუფლებისა და პიროვნების ხელშეუხებლობის უფლება (მუხლი 3), მონობის,
წამების, უკანონო დაპატიმრებისა და დაკავებისაგან დაცვის უფლება (მუხლები
4, 5, 9); ყველა ადამიანის კანონით თანაბრად დაცვის უფლება (მუხლი 7); მიუ-

კერძობელი და საჯარო მოსმენისა და უდანაშუალობის პრეზუმფციით სარგებლობის უფლება, როდესაც პიროვნებას ბრალი ედება სისხლის სამართლის დანაშაულის ჩადენაში (მუხლები 10, 11 (1)); ex post facto სისხლის სამართლის კანონმდებლობისაგან დაცვის უფლება (მუხლი 11 (2); საიდუმლოების შენახვის უფლება (მუხლი 12), აზროვნების, მრწამსის და საკუთარი აზრის თავისუფლად გამოთქმის უფლება (მუხლები 18, 19); დასვენების, გართობის და ცხოვრების სათანადო დონით სარგებლობის უფლება (მუხლები 24, 25) და საზოგადოების კულტურულ ცხოვრებაში მონაწილეობის უფლება (მუხლი 27).

და ბოლოს, ლტოლვილთა, თავშესაფრის მაძიებელთა და იძულებით გადაადგილებულ პირთა ყველაზე უფრო მნიშვნელოვანი პერსპექტივიდან გამომდინარე, საყოველთაო დეკლარაცია აღიარებს თავშესაფარის საყოველთაო უფლებას. მუხლი 14 (1) ადგენს: „ყოველ ადამიანს, რომელსაც დევნიან, უფლება აქვს ეძებოს თავშესაფარი სხვა ქვეყანაში და ისარგებლოს ამ თავშესაფარით“. ამრიგად, 1951 წლის კონვენციისა და 1967 წლის ოქმისაგან განსხვავებით, საყოველთაო დეკლარაცია აღიარებს თავშესაფრით სარგებლობის უფლებას თავშესაფარ ქვეყანაში შესვლამდე. ამიტომ, ეს არის ნორმა, რომელიც გამოიყენება არა მარტო თავშესაფარი ქვეყნის მიმართ, არამედ იმ ქვეყნის მიმართაც, რომელშიც პიროვნება დევნას განიცდის, უფრო მეტიც, ტერმინი დევნა არ შემოიფარგლება „რასის, რელიგიის, ეროვნების, სოციალური წარმოშობის ან პოლიტიკური შეხედულების მიზეზებით“, როგორც ეს მოცემულია 1951 წლის კონვენციაში და შეტანილია 1967 წლის ოქმში, მაგრამ ალბათ ეხება დევნის ყოველგვარ ფორმას. ერთადერთი შეზღუდვა ამ ფართო უფლებაში გადმოცემულია მუხლი 14 (2)-ში, სადაც ნათქვამია, რომ თავშესაფარის უფლებით სარგებლობა არ შეიძლება დევნის ისეთ შემთხვევებში, რომლებიც გამოწვეულია არაპოლიტიკური ხასიათის დანაშულით, ან ისეთი ქმედებებით, რომლებიც ეწინააღმდეგება გაეროს მიზნებსა და პრინციპებს.

და მაინც, მიუხედავად იმისა, რომ საყოველთაო დეკლარაცია აფართოვებს ლტოლვილთა, თავშესაფარის მაძიებელთა და გადაადგილებულ პირთა მფარველობის შესაძლებლობებს, ეს შესაძლებლობები მაინც შეზღუდულია. თავისთავად საყოველთაო დეკლარაცია არ არის არც კონსტიტუციური დოკუმენტი და არც იურიდიულად სავალდებულო ხელშეკრულების ინსტრუმენტი, რომელშიც უფლებები ოფიციალურადაა ჩამოყალიბებული; მასში უფრო ფორმულირებულია ისეთი პრინციპები, რომლისკენაც უნდა ისწრაფოდეს საერთაშორისო თანამეგობრობა. ეს ცხადად ჩანს პრეამბულის დასკვნიდან, სადაც ნათქვამია, რომ „საყოველთაო დეკლარაცია არის საერთაშორისო სტანდარტის მონაპოვარი ყველა ხალხებისა და ყველა ერებისათვის, იმ მიზნით, რომ თითოეულმა პიროვნებამ და საზოგადოებმა ყოველმა ორგანომ, მუდმივად ითვალისწინებენ რა ამ დეკლარაციას, სწავლა-განათლების გზით ხელი უნდა შეუწყონ ამ უფლებებისა და თავისუფლებების დაცვას, რათა პროგრესული ეროვნული და საერთაშორისო ღონისძიებებით უზრუნველყონ მათი საყოველთაო აღიარება და დაცვა“. ამრიგად, მიუხედავად თავისი ლიბერალური ხასიათისა მფარველობის იმ ფორმების გამო, რომლებსაც იგი ითვალისწინებს საყოველთაო დეკლარაცია ჩვეულებრივ ვერ უზრუნველყოფს იმის საფუძველს, რომ პიროვნების მოთხოვნა იურიდიულად ფორმულირებული იქნეს. სამაგიეროდ, ლტოლვილებმა თევზასაფარის მაძიებელმა და გადაადგილებულმა პირებმა თვალყური უნდა ადევნონ გაეროს ხელშეკრულების დოკუმენტებსა და ადამიანის უფლებების დაცვის რეგიონალურ კონვენციებს, რათა დეკლარაციაში ჩადებული პრინციპები ცხოვრებაში განხორციელდეს.

ბ. სამოქალაქო და პოლიტიკურ უფლებათა პაქტი

1966 წლის სამოქალაქო და პოლიტიკური უფლებების პაქტი (ეკონომიკური, სოციალური და კულტურული უფლებების პაქტთან ერთად) ითვალისწინებს ადამიანის უფლებების დეკლარაციაში ჩამოყალიბებული პრინციპების განხორციელებას. კონვენციაში აღიარებულია მთელი რიგი საყოველთაო, სამოქალაქო და პოლიტიკური უფლებები, უმეტეს შემთხვევაში დეკლარაციაში მოცემული საკითხების ანალოგიურია. ასეთი უფლებებია: სიცოცხლის უფლება (მუხლი 6), წამების, მონობის, უკანონო დაპატიმრებისაგან დაცვის უფლება (მუხლები 7, 8, 10), ადამიანის თავისუფლებისა და მისი ხელშეუხებლობის უფლება (მუხლი 9), თავისუფალი გადაადგილების უფლება (მუხლი 12), ყოველი ადამიანის კანონით თანაბარი დაცვის უფლება (მუხლები 14, 26), ex post facto სისხლის სამართლის კანონისაგან დაცვის უფლება (მუხლი 25), საიდუმლოს შენახვის უფლება (მუხლი 17), აზროვნების, მრწამსის და მისი თავისუფლად გამოხატვის უფლება (მუხლები 18, 19), მშვიდობიანი თავყრილობების უფლება (მუხლი 21), ასოციაციების შექმნის უფლება (მუხლი 22).

იმ შემთხვევებში, როდესაც უცხოელები წარმოადგენენ უმცირეს ჯგუფს, როგორც ეს განსაზღვრულია 27-ე მუხლში, მათ უნდა მიეცეთ უფლება, რომ ჯგუფის სხვა წევრებთან ერთად ესარგებლონ თავიანთი კულტურული მიღწევებით, მისდონ საკუთარ რელიგიას და ილაპარაკონ მშობლიურ ენაზე.

ადამიანის უფლებების დაცვ. ს კომიტეტმა, რომელიც დაარსდა პაქტის 28-ე მუხლის თანახმად, რათა ზედამხედველობა გაუწიოს პაქტით მიღებული უფლებების განხორციელებას, ნათლად ჩამოაყალიბა, რომ პაქტით მიხ. ჰქვამდა ყოველი უფლება გარანტირებული უნდა იყოს როგორც უცხოელებისათვის, ასევე ამ ქვეყნის მოქალაქეებისათვის ყოველგვარი დისკრიმინაციის გარეშე და „თუმცა პაქტი არ აღიარებს იმის უფლებას, რომ უცხოელებს შეუძლიათ შევიდნენ ან დასახლდნენ პაქტის წევრი სახელმწიფოს ტერიტორიაზე“, გარკვეულ ვითარებაში პაქტი იცავს უცხოელის შესვლას და ცხოვრებას უცხო ქვეყანაში. მაგ.: იმ შემთხვევაში, როდესაც საქმე ეხება ადამიანის დისკრიმინაციას, არაადამიანურ მოპყრობას და ოჯახური ცხოვრების პატივისცემას. თუმცა პაქტი არ აღიარებს თავშესაფარის ძირითად უფლებას, მაგრამ იგი მე-13 მუხლით ადგენს, რომ მათი გაძევება შესაძლებელია მხოლოდ „კანონით მიღებული გადაწყვეტილების შესაბამისად“. ამ პუნქტის მიზანია „თვითნებური გაძევების თავიდან აცილება“. ამას გარდა მუხლი 13 ითვალისწინებს, რომ უცხოელს „უფლება აქვს წარმოადგინოს მისი გაძევების საწინააღმდეგო საბუთები, რათა მისი საქმე გადასინჯული იქნეს კომპეტენტური ორგანოების ან პირების მიერ, თუ სახელმწიფო უშიშროების ინტერესები საწინააღმდეგოს არ მოითხოვს“.

დასასრული შემდეგ ნომერში.

პროფესორი დოქტორი რაფაელ ღრაიძე (ბაქინგანი, პერმანია)

სამართლის ცნება

წინასიტყვაობა ჩემი სტატიის „სამართლის ცნება“ ქართული თარგმანისათვის

ჩემთვის დიდად სასიხარულოა და საპატიო, რომ ეს წერილი ამჯერად ქართულ ენაზე გამოდის. ბატონ დოცენტ დოქტორ ლადო ჭანტურიას მადლობას ვუხდით იმისათვის, რომ მან თარგმანთან დაკავშირებული გარჯა თავის თავზე აიღო. სამართლის ცნების პრობლემები ნებისმიერ ქვეყანასა და ნებისმიერ დროს თავისებურად წარმოჩინდებიან. მაგრამ პრობლემის ზოგადი სტრუქტურები ყველგან ერთი და იგივეა. ამას ადასტურებს სამართლის ცნების ორნახევარი ათასწლოვანი ისტორია. ამ აზრით, ვიმედოვნებ, რომ წინამდებარე ტექსტი ქართული იურისტებისათვისაც იქნება საინტერესო. ვისურვებდი, რომ წერილმა გააღვივოს და ნაყოფიერი გახადოს დიალოგი ორ ძველი კულტურის ქვეყნებს შორის – საქართველოსა და გერმანიას შორის.

I. პრობლემის დასაბ

ყველა იურისტს, როგორც წესი, სამართლის ბუნდოვანი ცნება აქვს, რომელიც მათ პროფესიულ თვითშეგნებას უდევს საფუძვლად. მისი გაცნობიერება და გამოკვლევა სამართლის თეორიის ამოცანას შეადგენს. წინამდებარე სტატია მიმოიხილავს პრობლემის მდგომარეობას და სთავაზობს სამართლის ცნების განსაზღვრებას, რომელიც ორიენტირებულია სამართლის დოგმატიკასა და პრაქტიკაზე, განსაკუთრებით კი სასამართლო პრაქტიკაზე.

სამართლის ცნების გამო დავისას სამართლის თეორიის ძირითადი პრობლემები ერთ ცხელ წერტილში იყრიან თავს. წინამდებარე შენიშვნები შეეხება ერთ მონაკვეთს ამ პრობლემათა წრიდან. მე დავიწყებ სამართლის პოზიტივისტური ცნებისათვის თვალის გადავლებით. მეორე ნაწილში შევეხები იმ ორივე ურთიერთსაპირისპირო არგუმენტს, რომლებიც თანამედროვე დისკუსიებში სამართლის პოზიტივისტური ცნების წინააღმდეგ მოიხმობა. მესამე, და ბოლო, განყოფილებაში დავახასიათებ სამართლის ცნების ადექვატურობის ზოგ პრობლემას.

II. სამართლის პოზიტივისტური ცნება

არსებობს იურიდიული (და სოციოლოგიური) პოზიტივიზმის მრავალი ნაირსახეობა და შესაბამისად, სამართლის პოზიტივისტური ცნების მრავალი დეფინიცია. მე გამოვკვეთავ აქ მხოლოდ ცნების მთავარ ელემენტებს მის სხვადასხვა ფორმებში¹.

¹ ამისთვის მე უმთავრესად ვიყენებ H. Kelsen, *Reine Rechtslehre*, 2. Aufl. 1960; H. L. A. Hart, *The Concept of Law*, Oxford 1961; ders., *Recht und Moral. Drei Aufsätze*, dt. Ausg. (1971); Ott, *Der Rechtspositivismus*, 1976; Dreier, *Recht-Moral-Ideologie. Studien zur Rechtslehre*, 1981, Kap. 6.

1. პოზიტივისტური სამართლის ყველა თეორიის საერთო თეზა ამბობს, რომ არ არსებობს აუცილებელი ურთიერთკავშირი სამართალსა და მორალს შორის. ამასთან, მე ვგულისხმობ „სამართალს“ პოზიტიურ სამართლად და „მორალს“ იმად, რაც ტრადიციულად „ბუნებით სამართლად“, „გონით სამართლად“ ანდა „სამართლიანობად“ იწოდება. თანახმად ამისა, თეზა შეიძლება შემდეგნაირად ჩამოყალიბდეს, რომ ნებისმიერი შინაარსი, ისეთიც კი, რომელიც აშკარად ეწინააღმდეგება სამართლიანობის ფუნდამენტურ პრინციპებს, შეიძლება იყოს სამართალი. ამ თეზას შეესაბამება პოსტულატი, რომ ენობრივ-ცნებითი სიზუსტიდან გამომდინარე უნდა მოხდეს მკაცრი გამიჯვნა სამართალს, როგორც ის არის, და სამართალს, როგორც ის უნდა ყოფილიყოს, შორის. ამ კანსხვავებისადმი არაჯეროვან დამოკიდებულებაში ანდა მის შეუფასებლობაში მდგომარეობს, პოზიტივისტური შეხედულების თანახმად, მთავარი წყარო სამართლის მეცნიერების ცნებითი უზუსტობისათვის. სამართლის პოზიტივისტური ცნებისთვის აქედან გამომდინარეობს: იგი შეძოიფარგლება სამართლით, როგორც ის არის, ე. ი. პოზიტიური სამართალი, და ნორმის ანდა ნორმათა ერთობლიობის მატერიალური სისწორე კი, როგორც დეფინიციის ელემენტი, მას ფრჩხილებს გარეთ გააქვს.

2. ამის შესაბამისად, პოზიტივისტურ თეორიებს სამართლის ცნების დეფინირებისათვის რჩებათ მხოლოდ ორი მთავარი ელემენტი: ავტორიტარული კანონურობა და ნორმის თუ ნორმათა სისტემის სოციალური ეფექტიანობა. პოზიტივისტური სამართლის დეფინიციათა მრავალმხრივობა იმიტ აიხსნება, რომ ორივე ელემენტი სხვადასხვაგვარ ინტერპრეტაციას იღებს და სხვადასხვაგვარად შეიძლება მოხდეს მათი ერთმანეთთან კომბინაცია. თუკი დეფინიციად ირჩევენ შემადგენლობას, მაშინ ორ ჯგუფს განასხვავებენ ერთმანეთისაგან. ერთი მოიცავს უპირატესად ეფექტურობაზე ორიენტირებულ, ხოლო მეორე უპირატესად რეგულირებაზე ორიენტირებულ დეფინიციებს. რასაკვირველია, როგორც წესი, ეს უკანასკნელნი ეფექტურობის ელემენტებსაც მოიცავენ.

ა) ეფექტურობაზე ორიენტირებული სამართლის დეფინიციები, უწინარეს ყოვლისა, გვხვდება სამართლის სოციოლოგიურ თეორიებში. ისინი ერთმანეთისგან განსხვავდებიან იმის მიხედვით, ნორმის ან ნორმათა სისტემის გარეგნულ ასპექტებს ემყარებიან თუ შინაგანს. ნორმის გარეგნული ასპექტი მდგომარეობს მის ფაქტობრივ დაცვასა თუ გამოყენებაში, შინაგანი ასპექტი (ზშირად მოტივირებადი) – ფაქტობრივ მზადყოფნაში ამ ნორმათა დასაცავად და ანდა გამოსაყენებლად. სამართლის სოციოლოგიური დეფინიციები უმთავრესად ემყარება გარეგნულ ასპექტს. მაგალითებს წარმოადგენს Max Weber-ისა და Theodor Geiger-ის დეფინიციები. (Max Weber: „წესრიგს უნდა ერქვას სამართალი, როცა იგი გარეგნულად გარანტირებულია ფიზიკური ანდა ფსიქიკური იძულების შანსით, დარღვევის აღსაკვეთად ანდა დასასჯელად მიმართული ამისთვის გამიზნული ადამიანთა შტაბის მოქმედების მეშვეობით“; Theodor Geiger: „სამართალი არის ცენტრალურად ორგანიზებული დიდი საზოგადოებრივი ინტეგრატის სოციალური ცხოვრების წესრიგი, რამდენადაც ეს წესრიგი ემყარება სანქციების აპარატის მქონე სპეციალურ ორგანოებს“)³. ამ ჯგუფს მიეკუთვნება ასევე Oliver Wendell Holmes დეფინიცია: („The propoceans of what the courts will do in fact, and nothing more pre-

² Max Weber, *Wirtschaft und Gesellschaft* (1921). Studienausg. hg v H. Winkelmann, 1964, S. 24. Zum Verhältnis des soziologischen zum juristischen Rechtsbegriff bei Max Weber vgl. Loos, *Zur Wert- und Rechtslehre Max Webers*, 1970, S. 93 ff.
 ³ Geiger, *Vorstudien zu einer Soziologie des Rechts*, 1917, Ausg. 1964, S. 339.

tentious, are what I mean by the law“⁴). შინაგან ასპექტზე მიმართული დეფინიციის მაგალითად ვსახელებ Ernst Rudolphi Bierling-ს („სამართალი იურიდიული გაგებით საზოგადოდ არის ის, რასაც ამა თუ იმ საზოგადოებაში ერთმანეთის გვერდიგვერდ მცხოვრები ადამიანები როგორც ნორმას ან წესს ამ ერთად ცხოვრებისათვის ორმხრივად აღიარებენ“)⁵ და Nuklas Luhman („ჩვენ შეგვიძლია სამართალი განვსაზღვროთ როგორც საზოგადოებრივი სისტემის სტრუქტურა, რომელიც ემყარება ნორმატიული მოქმედებების მოლოდინის თანასწორ გენერალიზებას“)⁶.

ბ) რეგულირებაზე ორიენტირებული სამართლის დეფინიციები უპირატესად იურიდიული, განსაკუთრებით ანალიტიკური სამართლის დეფინიციებში, გვხვდება. კლასიკური მაგალითი არის John Austin-ის დეფინიცია, რომელმაც სამართალი განსაზღვრა როგორც სუვერენის სანქციით უზრუნველყოფილი ბრძანებების ერთობლიობა.⁷ რეგულირებისა და ეფექტურობის ელემენტების კომბინაციას მიმართავს აუსტინ იმიო, რომ იგი სუვერენს განსაზღვრავს როგორც ვინმედ, რომლის ბრძანებები ჩვეულებების შესაბამისად სრულდება. ასევე კომბინატორულია ანალიტიკური სამართლის თეორიის ამ საუკუნის ორივე მთავარი წარმომადგენლის Hans Kelsen-ისა და Herbert Hart-ისეული სამართლის ცნებები. კელზენი სამართალს განსაზღვრავს, როგორც „ადამიანური ურთიერთობის ნორმატიულ იძულებით წესრიგს“, რომლის ნორმატიულობა ემყარება ერთ წინასწარ დადგენილ ძირითად ნორმას, „რომლის თანახმად ისე უნდა მოიქცნენ, როგორც ეს ფაქტობრივად დადგენილ, ზოგადად და მთლიანად მოქმედ კონსტიტუციაში და ამ კონსტიტუციის შესაბამისად ფაქტობრივად დადგენილ, ზოგადად და მთლიანად მოქმედ ნორმებს შეესაბამება“⁸. ჰარტისთვის, რომელიც დეფინიტორულ ფორმულაზე უარს ამბობს, განვითარებული სამართლას სისტემები წარმოადგენენ „Combination of primary rules of obligation and secondary rules of recognition, change and adjudication“.⁹ ცენტრალურ ადგილს მის კონცეფციაში იკავებს rule of recognition, რომელიც სოციალური აღიარების ძალით მოქმედებს და სამართლის სისტემას მიკუთვნებული ნორმების შემეცნებისა და ნამდვილობის კრიტერიუმებს განსაზღვრავს. ინვლისურა სამართლის სისტემისათვის, მაგალითად, ჰარტი აყალიბებს წინადადებაში: „What the Queen in Parliament enacts is law“.¹⁰

3. გარკვეული გამარტივებით შეიძლება ათქვას, რომ ეფექტურობაზე ორიენტირებული დეფინიციები სამართალს დაკვირვების, უფრო ზუსტად, სოციოლოგიური პერსპექტივიებიდან განსაზღვრავენ, მაშინ როცა რეგულირებაზე ორიენტირებული დეფინიცია საფუძვლად დებს მონაწილეობას, განსაკუთრებით მოსამართლეთა პერსპექტივებს“. საინტერესო შუალედურ ადგილს იკავებს

⁴ Holmes, The Path of Law, 1897; in: ders., Collected Papers, New York 1920, S. 167.

⁵ Bierling, Juristische Prinzipienlehre I, 1894, S. 19.

⁶ Luhmann, Rechtssoziologie I, 1972, S. 105.

⁷ Vgl. Austin, Lectures on Jurisprudence II, 4. Aufl. (Ed. Campbell, London, 1873), S. 687.

⁸ Vgl. Kelsen, Reine Rechtslehre, S. 45 ff., 219.

⁹ Vgl. H. L. A. Hart, The Concept of Law, S. 95.

¹⁰ A. a. O., S. 104; vgl. ebd., S. 92 f., 97 ff.

¹¹ Vgl. Harts Unterscheidung zwischen einem externen und einem internen Standpunkt gegenüber dem Recht (The Concept of Law, S. 86 ff.). Ich mache von dieser Unterscheidung jedoch einen anderen Gebrauch als Hart; s. u. Abschnitt IV.

Holmes-ის პროგნოსტიკული დეფინიცია, რომელსაც უპირატესად ადვოკატთა პერსპექტივა შეიძლება მიესადაგოს. ჰარტისეული სამართლის ცნებაც შეიძლება მიკუთვნებულ იქნას ეფექტურობაზე ორიენტირებული დეფინიციებისადმი. მიუხედავად ამისა, განსხვავებას მაინც აქვს აზრი, რადგან იგი უთითებს სამართლის ცნების ადექვატურობის შესაძლო კრიტერიუმებზე.

4. როცა შემდგომში მორიგი დამატებების გარეშე ლაპარაკი იქნება სამართლის პოზიტივისტურ ცნებაზე, ამით იგულისხმება ის, რაც კელზენისა და ჰარტის ანალიზებში ყველაზე აშკარად არის გადმოცემული. ეს ანალიზები უპირატესად ორიენტირებულია განვითარებულ, სახელმწიფოებრივად ორგანიზებულ სამართლის სისტემაზე. აქედან გამომდინარეობს არქაული და საერთაშორისო სამართლის სამართლებრივი ხასიათის პრობლემები. მაგრამ ისინი შეიძლება შედარებით მარტივად გადაწყვიტოთ განვითარებულ და განუვითარებელ („ემბრიონულ“) სამართლის სისტემებს შორის განსხვავებების მეშვეობით. ანალიტიკური მიზნებისთვის არათუ შესაძლებელია, არამედ აუცილებელიც გამოვიდეთ უფრო განვითარებული, სახელმწიფოებრივად ორგანიზებული სამართლის სისტემიდან.

III. არგუმენტები სამართლის პოზიტივისტური ცნების წინააღმდეგ

სამართლის პოზიტივისტური ცნებას წინააღმდეგ თანამედროვე დებატებში უმთავრესად ორი არგუმენტი გამოიყენება: უსამართლობის არგუმენტი და პრინციპების არგუმენტი. არსებითად ორვე მიმართულია სამართლისა და მორალის გახლეჩის თაობაზე პოზიტივისტური თეზის წინააღმდეგ.

1. უსამართლობის არგუმენტი ნიშნავს, რომ არსებობს ნორმები და ნორმათა სისტემები, რომლებიც იმდენად უსამართლოა, რომ უარყოფილი უნდა იქნეს მათი სამართლებრივი ნამდვილობა და/ან სამართლებრივი ხასიათი. სამართლის ფილოსოფიის ისტორიიდან ეს არგუმენტი მრავალი ვარიაციითაა ცნობილი, როგორც მაგალითად, ტირანიისა და *lex corrupta*-ს არგუმენტი. თანამედროვე აქტუალობას იგი უმადლის ამ საუკუნის ტოტალიტარულ დიქტატურებში, განსაკუთრებით კი „მესამე რეიხში“ მომხდარ სამართლის გაუკუღმართებებს. შესაბამისად ამისა, მას შეიძლება ეწოდოს გაუკუღმართების ანდა ტოტალიტარიზმის არგუმენტი. ამ არგუმენტის განხილვისას ხშირად არაა ნათელი, იგი სამართლის ცნებაზე ვრცელდება, თუ სამართლის ნამდვილობაზე და რამდენად შეესაბამებიან ისინი ერთმანეთს. მე გამოვდივარ იმ თეზიდან, რომ სამართლის ნამდვილობა პოზიტიური სამართლის ცნების ელემენტს წარმოადგენს, ისე რომ გამონათქვამები სამართლის ნამდვილობის შესახებ სამართლის ცნების გამონათქვამებს მოიცავენ და პირიქით. ამ თეზას მე IV განყოფილებაში დავასაბუთებ. საგნობრივად უსამართლობის არგუმენტი ორ ვერსიაში გამოიხატება. ერთი შეეხება ცალკეულ ნორმებს, ხოლო მეორე — ნორმათა სისტემებს.

ა) პირველი ვერსია კლასიკურად ჩამოაყალიბა გუსტავ რადბრუხმა¹². მის თანახმად, კონფლიქტი პოზიტიურ სამართალსა და სამართლიანობას შორის იმგვარად წყდება, რომ პოზიტიურ სამართალს, განსაკუთრებით სახელმწიფო კანონს, მაშინაც კი უპირატესობა აქვს, როცა მისი შინაარსი უსამართლოა, თუ-

¹² Radbruch, Gesetzliches Unrecht und übergesetzliches Recht, in: ders., Rechtsphilosophie, 8. Aufl. (1973), S. 339-350.

კი კანონის დაპირისპირებამ სამართლიანობის წინააღმდეგ არ მიაღწია ისეთ აუტანელ ზომას, რომ კანონი, როგორც „უსამართლო სამართალი“ სამართლიანობას უარყოფს“¹³. ამ ფორმულის კონტექსტიდან გამომდინარეობს, რომ ვამოთქმა „უსამართლო სამართალი“ იგივეობრივია ვამოთქმის „კანონიერი უსამართლობა“. სამართლიანობის კრიტერიუმებს, რომლითაც ფორმულა გამოიყენება, რადბრუხი იღებს ადამიანისა და მოქალაქის უფლებათა ტრადიციებიდან. უწინარეს ყოვლისა, თანასწორობის პრინციპიდან.

ფედერალურმა უმაღლესმა სასამართლომ და ფედერალურმა კონსტიტუციურმა სასამართლომ რადბრუხისეული ფორმულა მრავალ პრინციპულ გადაწყვეტილებაში გამოიყენეს¹⁴. მე აქ მოვიხმობ მხოლოდ ფედერალური სასამართლოს 1968 წლის 14 თებერვლის გადაწყვეტილებას მოქალაქეობის შესახებ¹⁵, რომელშიც ლაპარაკი იყო სამართლის ნამდვილობაზე, უფრო ზუსტად, 1941 წლის 25 ნოემბრის მოქალაქეობის კანონის შესახებ მე-11 დადგენილების სამართლებრივ ხასიათზე, რომლითაც ემიგრირებულ ებრაელებს რასობრივი საფუძვლებიდან გამომდინარე გერმანული მოქალაქეობა ჩამოერთვათ. ამ გადაწყვეტილების 1–3 თეზისი ასე გამოიყურება:

„1. ნაციონალ-სოციალისტური „სამართლის“ ნორმებს შეიძლება სამართლის ნამდვილობაზე უარი ეთქვათ, თუკი ისინი სამართლიანობის ფუნდამენტურ პრინციპებს ისე აშკარად ეწინააღმდეგებიან, რომ მოსამართლე, რომელსაც ისინი უნდა გამოეყენებინა ანდა მათი სამართლებრივი შედეგის ცნობასურდა, მათ სამართლის ნაცვლად უსამართლობად მიიჩნევს. 2. მეტერთმეტე დადგენილებაში სამართლიანობისადმი დაპირისპირებამ ისეთ აუტანელ ზომას მიაღწია, რომ თავიდანვე ბათილად უნდა ყოფილიყო მიჩნეული. 3. ერთხელ დაკანონებული უსამართლობა, რომელიც სამართლის ფუძემდებლურ პრინციპებს აშკარად ხელყოფს, არ იქცევა სამართლად იმის გამო, რომ იგი გამოყენებულ ანდა დაცულ იქნა“.

სამართლის თეორიის საერთაშორისო ლიტერატურაში რადბრუხის ფორმულა სადავოა. ჰარტმა პოზიტივისტური გახლეჩის თეზიდან გამომდინარე აშკარად უარყო იგი¹⁶. მისი მოსაზრების მიხედვით მორალურად უარსაყოფი კანონის აუტანელი შედეგები იმით კი არ უნდა იქნეს თავიდან აცილებული, რომ მოსამართლე აკეთებს სამართლის ცნების მოდიფიკაციას, არამედ იმით, რომ კანონმდებელი გამოსცემს უკუქცევითი ძალის მქონე კანონებს. ეს ალტერნატივა ფაქტობრივად აყალიბებს მთავარ პრობლემას. ეს პრობლემა მაშინ არსებობს. როცა აუცილებელი ხდება ტოტალიტარული დიქტატურების დროს გაუკუღმართებული სამართლის შესწორება ამ დიქტატურების მსხვერვის შემდეგ. რამდენადაც ეს შესაძლებელია. ცხადია, კანონმდებელი მოწოდებულია ამისკენ. მაგრამ ეს არ პასუხობს კითხვაზე, თუ რა უნდა გააკეთოს მოსამართლემ, როცა კანონმდებელი, როგორც ყოველთვის, აცულებს. ჩემი ფიქრით, 1945 წლიდან

¹³ A. a. O. S. 345.

¹⁴ S. BGHZ 3, 94 (107) = NJW 1951, S. 917; BGHZ 23, 175 (181) = NJW 1957, S. 627; BGHS 2, 173 (177); 2, 234 (238); 3, 357 (362 ff.) = NJW 1953, S. 351; BVerGE 3, 58 (119) = NJW 1954, S. 21; BVerGE 3, 225 (233) = NJW 1954, S. 65; BVerfGE 6, 132 (138) = NJW 1957, S. 579; BVerfGE 6, 389 (414 ff.) = NJW 1957, S. 865; BVerfGE 23, 98 (106) = NJW 1968, 1036 L = RzW 1968, S. 381; BVerfGE 54, 53 (67 ff.). Vgl. B. Schunacher. Rezeption und Kritik der Radbruchschen Formel, Diss. Göttingen 1985.

¹⁵ BVerfGE 23, 98 = NJW 1968, 1036 L = RzW 1968, S. 381.

¹⁶ H. L. A. Hart, Der Positivismus und die Trennung von Recht und Moral (Fn. I), S. 39 ff.

¹⁷ Kriele, Recht und praktische Vernunft, 1979, Kap. 5.

მოყოლებული გერმანიის სასამართლოების პრაქტიკა აჩვენებს, რომ ამას შეუძლია აუტანელი შედეგების გამოწვევა, თუკი მოსამართლე ამ შემთხვევებში პოზიტივისტური გახლეჩის თეზას დაემყარება. ამას სამართლის თეორიამაც უნდა გაუწიოს ანგარიში და უნდა დაფიქრდეს, რამდენად მისაღებია, რომ სამართლის ცნების ირველივ დაეამ მოქალაქეთა მხრებზე გადაიაროს.

ბ) უსამართლობის არგუმენტის მეორე ვერსია მომდინარეობს Martin-Kriele-საგან.¹⁷ იგი შეეხება არა ცალკეულ ნორმებს, არამედ სახელმწიფოებრივად ორგანიზებულ ნორმათა სისტემას. კრილეს თეზა იმაში მდგომარეობს, რომ აუცილებელი ურთიერთკავშირი სამართლებრივ ვალდებულებასა და მორალურ ვალდებულებას შორის იმგვარია, რომ პოზიტიური სამართლის განხორციელება მოვალეობას შეადგენს, „თუკი სამართალი ზოგადად და უმთავრესად ზნეობრიობას უწევს ანგარიშს“¹⁸. ეს პირობა, კრილეს მიხედვით, სრულდება მაშინ, როცა სამართალი ისეთი სისტემის ნაწილია, რომელიც დემოკრატიული კონსტიტუციური სახელმწიფოს პრინციპებს ემყარება. მიუხედავად ამისა, იგი არ მიდის იმ დასკვნამდე, რომ ტოტალიტარული დიქტატურების ნორმათა სისტემებს მთლიანად ეთქვათ უარი მათ სამართლებრივ სავალდებულობაზე, კერძოდ, მათ სამართლებრივ ხარისხზე. უფრო მეტად იგი წარმოადგენს მოსაზრებას, რომ ტოტალიტარულ დიქტატურებშიც კი არსებობს „უშუალო კანონის-მიერი ლეგიტიმურობა“, კერძოდ, ისეთი კანონებისა და ინსტიტუტებისათვის, რომლებიც არაა სისტემისათვის ტიპური და გამართლებულია ეთიკურად. არსებითად, კრილეს ფორმულა საბოლოოდ იგივე ფუნქციას ასრულებს, რასაც რადბრუხის შესაბამისი ფორმულა. იგი უშვებს, რომ შეიძლება სპეციფიკური ტოტალიტარული ნორმები და ინსტიტუტები არ იქნენ სამართლად მიჩნეული და მათი უარყოფა არა თუ მორალურად, არამედ ასევე სამართლებრივადაც გამართლდეს. რადბრუხისეული კონცეფციისაგან ეს კონცეფცია იმით განსხვავდება, რომ იგი სამართლებრივი ხასიათით სადაო აქტებს იმ სამართლის სისტემის ხასიათს უკავშირებს, რომელშიც იქნა ისინი გამოყენებული.

უფრო მეტიც, კრილეს ფორმულას ერთ პრობლემამდე მივყავართ, რომელსაც კრილე თვითონ არ ამბობს და რომელიც მე აქ გაკვრით მიხდა მოვიხსენიო. იგი შეეხება სახელმწიფოებისა და მთავრობების საერთაშორისო სამართლებრივი აღიარების სამართლის ცნებით ასპექტებს. იგი მდგომარეობს იმაში, რომ პირობებს, რომლის არსებობისას საერთაშორისო სამართლებრივი თანამეგობრობა მზადაა სახელმწიფოებრივად ორგანიზებული ხელისუფლებითი წყობილება საერთაშორისო სამართლის სუბიექტად, უფრო ზუსტად, მთავრობა სახელმწიფოს სამართლებრივ წარმომადგენლად ცნოს, სულ ცოტა, სამართლის ცნების შესახებ ისეთი ინფორმაციის მოცემა შეუძლიათ, რომელიც საერთაშორისო სამართალს უდევს საფუძვლად. ეს ინფორმაცია, რა თქმა უნდა, ყოველ შემთხვევაში, ერთი შეხედვით, ცალსახად პოზიტიურია. ცნობის თეორიასა და პრაქტიკაში კი დომინირებს ეფექტურობის პრინციპი¹⁹. მაგრამ იგი როგორც თეორიულად, ასევე პრაქტიკულად პრინციპულ კონფრონტაციაშია ლეგიტიმაციის პრინციპთან, თანამედროვე პირობებში კი, განსაკუთრებით, დემოკრატიული ლეგიტიმაციის პრინციპთან, რომელიც სხვადასხვა მიზეზებისა და ურთიერთობების კვალბაზე მუდამ კვლავ ნამდვილი ხდება. თუკი მხედველობაში მიიღება ის, რომ ყველა სახელმწიფო და მთავრობა დღეს პრაქტიკულად მათ წარმოდგენაში დემოკრატიულად ლეგიტიმურია, მაშინ — მიუხედავად ზოგადი სამართლის პრინციპების, როგორც საერთაშორისო სამართლის წყაროების ნაძ-

¹⁸ A. a. O., S. 117.

¹⁹ Vgl. z. B. Menzel-Ipsen, VölkerR, 3. Aufl. (1979), § 22 m. w. Nachw.

ვილობის დასაბუთებისა — შეიძლება ითქვას, რომ საერთაშორისო სამართლებრივი სამართლის ცნებაც ღია სამართალ-ეთიკური მოდიფიკაციისათვის...

2. პრინციპების არგუმენტი ნიშნავს, რომ ყველა განვითარებულ სამართლებრივ სისტემას გააჩნია იმანენტური პრინციპები, რომლებიც მათი სტრუქტურის და/ანდა მათი ნამდვილობის დასაბუთების ძალით სამართლის პოზიტივისტურ ცნებას ამსხვრევენ. იმ ფორმით, როგორც ის დღეს უმთავრესად განიხილება, თავდაპირველად დაამუშავა Ronald Dworkin-მა²⁰. გერმანიაში Dworkin-ის თეორია, უწინარეს ყოვლისა, რობერტ ალექსიმ გადმოიღო და ნაწილობრივ დააზუსტა, ნაწილობრივ კი მოდიფიცირება გაუკეთა მას²¹. არსებითად ეს არგუმენტიც პრობლემის ისტორიაში მრავალმხრივად გამოიყენება, მაგალითად თავისუფალი სამართლის სკოლაში და Josef Esser-ის დიდ მონოგრაფიაში „კერძო სამართლის სამოსამართლო სამართალშემოქმედებაში პრინციპისა და ნორმის“ შესახებ²². იმის შესაბამისად, პრინციპების სტრუქტურას თუ მათი ნამდვილობის დასაბუთებას ემყარებიან, შეიძლება ერთმანეთისაგან განვასხვავოთ არგუმენტის ორი ვერსია: სტრუქტურულ-თეორიული და ნამდვილობათეორიული.

ა. ძირითადი არის სტრუქტურულ-თეორიული ვერსია. მისი გაგებისათვის სასურველია ერთ წერტილში გაჩერება, რომლის ირგვლივაც დღეს ერთსულოვნება არსებობს. იგი მდგომარეობს იმ ფაქტში, რომ მთლიანად პოზიტიურ სამართალს, როგორც ჰარტი ამბობს, „ღია ტექსტი“ აქვს²³, ე. ი. გაურკვეველი სიტუაციები და ნორმათა კოლიზიები მოსამართლეებს იმ ფასეულობების შერჩევის ამოცანის წინაშე აყენებენ, რომლებიც, პრინციპში, ღირებულებაზე ორიენტირებულ შეჯერებას წარმოადგენენ. პოზიტივისტური თეორია ამ მდგომარეობას შემდეგნაირად ახასიათებს, რომ პოზიტიური სამართალი ამ სფეროში მოსამართლეებს აძლევს უფლებამოსილებას მიმართონ სამართლის გარეთა განზომილებებსაც, განსაკუთრებით, როგორცაა, მორალი. ამ მიმართებით მოსამართლე სამართალს კი არ „პოულობს“, არამედ „ქმნის“ მას — ცალკეული შემთხვევებისთვის ამ გადაწყვეტილებათა სავალდებულობის ძალით და, პრეიუდიციული ბოჭვის ფარგლებში -- აგრეთვე სამომავლო შემთხვევებისთვისაც. პოზიტივისტური თეორიის ამ მიმართებითი მთავარი თეზა უკვე აუსტინმა ჩამოაყალიბა: „So far as the judge's arbitrium extends, there is no law at all“²⁴. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვა: სადაც შეჯერება იწყება, იქ მთავრდება ჰამართალი.

ამის საპირისპიროდ, პრინციპების არგუმენტი თავის სტრუქტურულ-თეორიულ ვერსიაში ამბობს, რომ მოსამართლე ე. წ. „მოსაზრების“, უფრო ზუსტად, შეჯერების სფეროშიც კი, სამართლებრივად შეზღუდულია სამართალსა და მორალს შორის საჭირო კავშირის აღდგენის აზრით. ამ თეზის საფუძველს შეადგენს სტრუქტურული განსხვავება წესებსა და პრინციპებს შორის. დეორჯინის აზრით, იგი მდგომარეობს იმაში, რომ წესები auf eine Alles-oder-nichts-Weise გამოყენებადი არიან, მაშინაც როცა პრინციპებს ზეგავლენის განზომილება გააჩნიათ, რომლებიც კაზუსების ამოხსნის დროს შეიძლება განსხვავებული

²⁰ Dworkin, Taking Rigts Geriously. 2. Aufl. (London 1978).
²¹ Alexy, Zum Begriff des Rechtsprinzips, in: Rechtstheorie, Beiheit I, 1979, S. 59-81; ders., Theorie der Grundrechte. 1985. insb. Kap. 3.
²² Esser, Grundsatz und Norm in der richterlichen Fortbildung des Privatr, 3. Aufl. (1974).
²³ H. L. A. Hart, The Concept of Law. S. 120, 124 ff., 233, 249.
²⁴ Austin (Fn. 7), Bd. II, S. 338 ff.

ინტენსიურობით იქნეს გამოყენებული²⁵. სხვაგვარად რომ ვთქვათ, წესები ესაა ნორმები, რომლებიც ფაქტობრივი შემადგენლობისა და სამართლებრივი შედეგებისაგან შედეგებიან, და იმგვარად, რომ სამართლებრივი შედეგი დგება მუდამ, როცა ფაქტობრივი შემადგენლობა განხორციელებულია. ამისგან განსხვავებით, პრინციპები, როგორც მათ ალექსი განსაზღვრავს, არიან ოპტიმიზების წინადადებები, რომლებიც განსხვავებული ხარისხით შეიძლება განხორციელდნენ, ე. ი. ნორმები, რომლებიც განსაზღვრავენ, რომ რაღაც (მიზანი ან ღირებულება) შესაძლოდ მაღალ ხარისხში უნდა განხორციელდეს²⁶. ამ აზრით, გერმანიის ფედერაციული რესპუბლიკის პოზიტიურ სამართალში პრინციპებს წარმოადგენენ, მაგალითად, ე. წ. სახელმწიფოს მიზანდასახულობები, განსაკუთრებით, სამართლებრივი სახელმწიფოს, დემოკრატიული და სოციალური სახელმწიფოს პრინციპები (ძირითადი კანონის მე-20, 28-ე მუხლები), და ძირითადი უფლებების დასახულობები, რამეთუ ისინი ფედერალური კონსტიტუციური სსსამართლოს ინტერპრეტაციით „მთავარ ღირებულებით პრინციპულ ნორმებად“ გამოიყენებიან სამართლის ყველა დარგში და ყველა სამ სახელმწიფო ხელისუფლებას ავალდებულებენ, რომ ფაქტობრივად და სამართლებრივად მიისწრაფოდნენ ღირსების დაცვის, თავისუფლებისა და თანასწორობისაკენ (კონსტიტუციის 1-19 მუხლები, განსაკუთრებით 1-3).

პრინციპების ამ ცნების საფუძველზე შეიძლება პრინციპების არგუმენტის სტრუქტურულ-თეორიული ვერსია იმგვარად განისაზღვროს, რომ სამართლებრივად მოქმედი პრინციპები მათი სტრუქტურის ძალით სამართლის პოზიტივისტურ ცნებას ამსხვრევენ, რამეთუ ისინი მორალური იდეალის სანიმუშო განხორციელებას სამართლებრივ მოვალეობად აქცევენ. გერმანიის ფედერაციულ რესპუბლიკასა და მისი მსგავსი სახელმწიფოების შემთხვევაში ამგვად იდეალს შეადგენს ადამიანის ღირსების, თავისუფლებისა და თანასწორობის, სამართლებრივი სახელმწიფოებრიობის, დემოკრატიისა და სოციალური სახელმწიფოებრიობის პრინციპებით გამსჭვალული სამართლებრივი და სახელმწიფო წყობილება. იქ, სადაც სახელმწიფოთა კონსტიტუციებმა ეს პრინციპები, რომლებიც იმავდროულად ახალი დროის სამართლისა და სახელმწიფოს ეთიკის მთავარ პრინციპებს წარმოადგენენ, პოზიტიურ სამართალში სამართლებრივად მოქმედ (ნამდვილ) პრინციპებად დანერგეს, ამით, აღნიშნული არგუმენტის თანახმად, მათ შექმნეს აუცილებელი კავშირი სამართალსა და მორალს შორის, რადგანაც ამით უკვე სამართლის ძალით დადგენილია, რომ სამართალი როგორც ის არის, გაურკვეველობისა და ნორმათა კოლიზიების შემთხვევაში უნდა დაუახლოვდეს სამართალს, როგორც ის უნდა იყოს.

²⁵ Dworkin (Fn. 20), S. 22 ff. (dt. Ausg. S. 54 ff.).

²⁶ Vgl. Alexy, Theorie der Grundrechte, Kap. 3.

ავტონომია და „პროვინცი საკითხი“

საქართველოში მიმდინარე თვისობრივად ახალი შინაარსის სახელმწიფო-ებრიობის მშენებლობის პროცესში მნიშვნელოვანი მომენტია სახელმწიფოს ტერიტორიულ-ორგანიზაციული მოწყობის ფორმის განსაზღვრა, რაც შესაბამისად უნდა აისახოს რესპუბლიკის კანონმდებლობასა და კონსტიტუციაში. ამ მიმართებით სერიოზული პრობლემაა ავტონომიების ბედი, მათი არსებობა თუ სახეცვლილება. ამდენად, ურიგო არ იქნება ამ სფეროში საერთაშორისო სტანდარტებისა და პრაქტიკის განხილვა და საკითხის სამართლებრივი შეფასება.

უწინარესად, უნდა განვიხილოთ მის ჭირობები და გარემოებანი, რომლებიც ქვეყნის ტერიტორიის გარკვეული ნაწილისადმი ავტონომიური სტატუსის მინიჭებას განაპირობებენ. პოლიტიკურ-სამართლებრივი მნიშვნელობით ავტონომია ქვეყნის განსაზღვრული ტერიტორიის თვითმმართველობის ფორმაა, რომლის უფლებრივი მდგომარეობაც, უხეშად რომ წარმოვიდგინოთ, ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული ერთეულისა და ფედერაციის სუბიექტის კომპეტენციებს შორის არსებულ სივრცეში თავსდება. დასავლეთის იურისპრუდენციაში ავტონომიის ცნებას ფართოდ და ვიწრო გაგება გააჩნია. პირველ შემთხვევაში სიტყვის შინაარსი ქვეყნის ამა თუ იმ ნაწილისადმი მინიჭებულ ნებისმიერი დამოუკიდებლობისა და თვითმმართველობის ფორმას გულისხმობს (თუნდაც მხოლოდ ადმინისტრაციულ სფეროში). ასეთი შინაარსით გაიაზრება ზემოაღნიშნული ცნება იაპონიის კონსტიტუციაში, როცა ის ადგილობრივი ავტონომიის პრინციპებზე მსჯელობს (კონსტიტუციის 92-ე მუხლი). იგივე გარემოებას აქვს ადგილი ვენესუელის კონსტიტუციაშიც, რომლის 25-ე მუხლშიც მუნიციპალიტეტები უშუალოდ „ავტონომიურ ერთეულებად“ მოიხსენიებიან. ვიწრო, სპეციალური გაგებით ავტონომიის ცნება ქვეყნის ტერიტორიის ამა თუ იმ ნაწილის თვითმმართველობის განსაკუთრებულ სახეს გულისხმობს, რომელსაც მინიჭებული აქვს საშინაო საქმეებში მართვა-გამგებლობის უფლება არა მხოლოდ ადმინისტრაციულ სფეროში, არამედ კანონმდებლობის ზოგიერთ საკითხშიც.

განვითარებადი და კოლონიალიზმისაგან განთავისუფლებული ქვეყნების უმრავლესობა უპირატესობას, როგორც წესი, სახელმწიფო მოწყობის უნიტარულ ფორმას ანიჭებს, რაც ლოგიკურად განპირობებულია მათი ტერიტორიის სიმცირით და იმ პოლიტიკური და ეკონომიკური მიზან-ამოცანებით, რომელთა გადაწყვეტისაკენაც არის მიმართული ამ ქვეყნების სახელმწიფო მექანიზმი. უნიტარიზმი თავისთავად არ გამოირიცხავს ავტონომიის არსებობის შესაძლებლობას, თუმცა ახალბედა სახელმწიფოები არცთუ იოლად ეგუებიან პოლიტიკური ხელისუფლების დაქსაქსულობას ქვეყნის შიგნით და აქცენტი მკაცრ სახელმწიფოებრივ ცენტრალიზაციაზე გადააქვთ. როგორც ცნობილია, ნებისმიერი მეტროპოლია „Divide et impera“ პრინციპიდან გამომდინარე ყოველთვის ცდილობდა კოლონიისათვის თავს მოეხვია სახელმწიფოებრივი დეცენტრალიზაცია მისთვის ფედერალური მოწყობის, ავტონომიების და ა. შ. „შეთავაზებით“, რაც კოლონიზატორს პოლიტიკური მართვის სადავეებს უნარჩუნ-

ნება. მსგავსი საფუძველი ასაზრდოებდა ავტონომიის ინსტიტუტს ყოფილ საბჭოთა იმპერიაში; დაახლოებით იგივე პირობებს უყენებს დღეს რუსეთი მის გეოსტრატეგიულ სივრცეში შემავალ ქვეყნებს. მაშ, რა არის ავტონომია?! სახელმწიფოს ცივილიზებული მოწყობის ერთი ელემენტი, ქვეყნის სუვერენიტეტს დამუქრებული წელი მოქმედების ნაღბი, თუ კიდევ სხვა რამ?! მივმართოთ მსოფლიო პრაქტიკას:

ავტონომიის ინსტიტუტი არ არის ერთხელ და სამუდამოდ შაბლონურ ჩარჩოებში მოქცეული კანონთა კრებულის რეალიზაცია ყოველ ცალკეულ ქვეყანაში, რომელიც ამ ინსტიტუტით სარგებლობს. ის დამოუკიდებლობის მეტნაკლები ხარისხით დამახასიათებელია ისეთი ქვეყნებისათვის, როგორებიცაა ესპანეთი, პორტუგალია, ფინეთი, დანია, ინდოეთი, იტალია და ა. შ.

მიუხედავად ფორმალური მსგავსება-განსხვავებისა, ადმინისტრაციული ავტონომია ყოველ შემთხვევაში ხასიათდება შემდეგი ძირითადი ნიშნებით:

1. ავტონომიური ორგანოების მოქმედების სამართლებრივი საფუძველი, ე. წ. სტატუტი, როგორც წესი, დგინდება (ან უკიდურეს შემთხვევაში მტკიცდება) საერთოსახელმწიფოებრივი კანონით;

2. საერთოსახელმწიფოებრივი კანონები ყოველთვის პრევალირებენ რეგიონალურ საკანონმდებლო აქტებზე და ისინი ნებისმიერ დროს შეიძლება გაუქმდნენ ცენტრალური ორგანოების მიერ;

3. ავტონომიური ორგანოები იმყოფებიან ცენტრალური ხელისუფლების მეთვალყურეობის ქვეშ, რისთვისაც შემოღებულია ცენტრალური ხელისუფლების წარმომადგენლის სპეციალური ინსტიტუტები გუბერნატორის, კომისრის და ა. შ. სახით. ასეა მაგალითად, ფარერის კუნძულებზე, რომელსაც 1942 წლიდან ავტონომიური სტატუსი მიენიჭა დანიის სამეფოში და სადაც ადგილობრივი მინი-პარლამენტისა (ლიგეტინგი) და მთავრობას საბჭოს (ლანდსტიურე) პარალელურად არსებობს ქვეყნის მინისტრთა კაბინეტის წარდგინებით დედოფლის მიერ დანიშნული უზენაესი ხელისუფლების წარმომადგენლის ინსტიტუტი. იტალიის 20 ავტონომიურ ოლქში (რომელთაგან ხუთს სპეციალური, დანარჩენებს კი ჩვეულებრივი სტატუტი გააჩნიათ) ხელისუფლება ხორციელდება საოლქო საბჭოს, საოლქო ჯუნტისა და მთავრობის კომისრის მიერ, რომელსაც ადმინისტრაციული ფუნქციების გარდა, ადგილობრივ კანონთა ვიზირების უფლებაც გააჩნია. აღსანიშნავია დიდი ბრიტანეთის მთავრობაში შოტლანდიის, უელსისა და ჩრდილოეთ ირლანდიის საქმეთა მინისტრების დამოუკიდებელი პოსტების არსებობა, რომლებიც მათდამი დაქვემდებარებული დეპარტამენტების მეშვეობით შემოაღნიშნულ რეგიონებში უმაღლეს ხელისუფლებას ახორციელებენ.

ავტონომიის ინსტიტუტი არ არის სახელმწიფოებრივი წარმონაქმნი აქედან გამომდინარე ყველა შემდეგით: ავტონომიურ ერთეულებს არ გააჩნიათ საკუთარი კონსტიტუცია, მოქალაქეობა, სახელმწიფოდან გამოყოფის უფლება და ა. შ. საგულისხმოა, რომ არა თუ ავტონომიის, თვით ფედერაციის სუბიექტის სეცესიის უფლებაც არ არის დაფიქსირებული არცერთ ბურჟუაზიულ კონსტიტუციაში, ისევე, როგორც არაფერია მათში ნათქვამი ერთა თვითგამორკვევის უფლების შესახებაც.

აქვე უნდა შევეხოთ ავტონომიისა და ე. წ. „ეროვნული საკითხის“ ერთი-ერთი ძირითადი ფაქტორს; მაგრამ მაშინვე მრავალი კითხვა ჩნდება. რა არის „ეროვნული საკითხის“ არსი?! ან, საერთოდ, ერის ცნების რომელი დეფინიციაა ზუსტი და მისაღები?! უნდა ჰქონდეს თუ არა ყოველ ერსა თუ ეროვნებას საკუთარი სუვერენული სახელმწიფო“? და ა. შ. „ეროვნული საკითხი“

ერთა თავისუფალი, სუვერენული განვითარების, საკუთარი, პარტიკულარული ინტერესებისათვის ზრუნვის პირობების საკითხია და ყოველ ისტორიულ ეპოქაში იგი განსხვავებული კრიტერიუმებით ფასდებოდა. რა მოიტანა ამ მხრივ XX საუკუნემ, ცივილიზებულმა სამყარომ, თანამედროვე საერთაშორისო სამართალმა თუ ჰუმანიტურმა დემოკრატიაში?! როგორია საუკუნის მიწურულის რეალობა?!

თანამედროვე საერთაშორისო სამართალი აღიარებს ერთა თვითგამორკვევას უფლებას. ისევე აცხადებს, რომ ერთა თვითგამორკვევის პრინციპი არის ერთა უფლება (მაგრამ არა მოვალეობა) და რომ ეს უფლება არ უნდა განხორციელდეს სეპარატისტული პოზიციებიდან სუვერენულ სახელმწიფოთა ტერიტორიული მთლიანობისა და პოლიტიკური ერთიანობის საზიანოდ. წინააღმდეგ შემთხვევაში მსოფლიოს ემუქრება ეთნიკური და სარწმუნოებრივი ომები. და ეს მაშინ, როცა სახელმწიფოთა უმრავლესობა პოლიეთნიკურია. სწორედ აქ არის საჭირო მოიძებნოს რაციონალური ფორმები და ფორმულები ერთად ცხოვრებისა, რაშიც ავტონომიის ინსტიტუტს მნიშვნელოვანი როლი ეკისრება (ამას ადასტურებს ახლო აღმოსავლეთში მიმდინარე პროცესები კერძოდ, ისრაელ-პალესტინის მოლაპარაკებანი ამ უკანასკნელისათვის ადმინისტრაციული ავტონომიის მინიჭების თაობაზე). ერის ერთიანობას, უწინარესად, სისხლით ერთობის ცნობიერება განაპირობებს, მაშინ რაღამ უნდა განსაზღვროს პოლიეთნიკური სახელმწიფოს შინაგანი სიმტკიცე?! დღეს დემოკრატიული ინსტიტუტები იძლევიან იმის შანსს, რომ სახელმწიფოც და მისი ერთიანობის მიზანიც ზნეობრივი იყოს პირველ რიგში მისივე ქვეშევრდომთა თვალში, სადაც საზოგადო ინტერესის საგნად შეიძლება იქცეს ერთობლივი თავდაცვა, სიმშვიდის უზრუნველყოფა, ეკონომიკურ კეთილდღეობაზე ზრუნვა და ა. შ. სადაც ყოველი ეროვნული უმცირესობა დაცული იქნება ეროვნული თვითმყოფადობის შენარჩუნება-განვითარების გზაზე, სადაც მიეცემათ მათ შესაძლებლობა იზრუნონ საკუთარ ენასა თუ მწერლობაზე, სადაც არ დაემუქრებათ ასიმილაციისა თუ აკულტურაციის საფრთხე...

ზემოთქმულის ნათელი ილუსტრაციაა ესპანეთის მაგალითი, სადაც ავტონომიზაციის იდეა პრაქტიკაში ფართოდ არის განხორციელებული. დღეს ესპანეთში ცნობილია ავტონომიის ორი სახეობა: „ეროვნულ ოლქთა“ ავტონომია და „ისტორიული ოლქთა“ ავტონომია. „ეროვნული ოლქების“ საკანონმდებლო და მმართველობითი ორგანოების კომპეტენცია ბევრად ფართო და მრავალმხრივია „ისტორიულ ოლქებში“ არსებული ანალოგიური ავტონომიური ორგანოების უფლებამოსილებასთან შედარებით, რაც ამ რეგიონების ეროვნული თავისებურებებით განისაზღვრება. აღსანიშნავია, რომ ესპანეთის ავტონომიზაციას ფესვები შორეულ წარსულში აქვს გადგმული. ამის მაგალითია ბასკური პროვინციების ტრადიციული ავტონომიური მმართველობა (ე. წ. „ფუეროსი“), რომლითაც ისინი XIX საუკუნის შუა წლებამდე სარგებლობდნენ. ავტონომიის ინსტიტუტის გათვალისწინებით შედგენილი სახელმწიფოს ტერიტორიული მოწყობის მსგავსი მოდელი ავლენდა და ავლენს ერთ სახელმწიფოში ერთა ერთად ცხოვრება-თანაარსებობის რეალურ შესაძლებლობას, ნათელს ჰყენს ეროვნულ კულტურათა და ტრადიციათა ურთიერთგამდიდრების ცხოველმყოფელ ბუნებას. ამ ჭეშმარიტებათა რეალური შეცნობა-აღიარების პრაქტიკული განსახიერებაა XX საუკუნის დამდეგს კატალონიის ეროვნული მოძრაობის მმართველი პოლიტიკური ორგანიზაციის — „რეგიონალისტური ლიგის“ მიერ წამოყენებული ლოზუნგიც: „კატალონია — ერი, ესპანეთი — სახელმწიფო“!

ხალხი სახელმწიფოდ მის ქვეშევრდომთა ერთობლივი ფუნქციის შესრულების ზნეობრივმა მიზანმა უნდა შეკრას და ამიტომაც არის, ალბათ, რომ დასავლეთის პოლიტიკოსთა და მეცნიერთა ერთი ნაწილი ერის დეფინიციას გაიაზრებს არა როგორც აუცილებლად ეთნიკურად ერთგვაროვან ერთობას, არამედ როგორც თანამოქალაქეთა კრებულს, წინააღმდეგ შემთხვევაში მართლაც ძნელი ასახსნელია, თუ რატომ მიიჩნევენ ამერიკელები საკუთარ თავს ერთი ერის შვილებად, მაშინ, როცა ყოველი ძათვანის წინაპარი ინდიელი, ევროპელი, ზანგი თუ ჩიკანოსია. შეიძლება დაეთანხმონ არ დაეთანხმონ ცნობილი რუსი მოაზროვნის ნ. ბერდიაევის სიტყვებს, რომ ერი, ნაცია ისეთივე ბიოლოგიური კონსტრუქციაა, როგორც პროლეტარიატი, მაგრამ ჩვენს შემთხვევაში იქნებ ეს მართლაც ასეა.

ცნობილია, რომ მარქსიზმ-ლენინიზმის კლასიკოსები ეროვნული საკითხის გადაწყვეტას ტერიტორიული ავტონომიის პრინციპთა რეალიზაციასაც უკავშირებდნენ. რსდმპ-ის მეორე ყრილობაზე 1903 წელს მიღებული პროგრამა ითვალისწინებდა „საოლქო თვითმმართველობას იმ ადგილებისათვის, რომლებიც განსაკუთრებული ყოფითი პირობებით და მოსახლეობის შემადგენლობით გამოირჩეოდნენ“. ლენინი იცავდა იდეას დემოკრატიულად ცენტრალიზებულ სახელმწიფოში ოლქთა ავტონომიის შესახებ, ხოლო მიუღებლად მიაჩნდა შეხედულება კულტურულ-ნაციონალურ ავტონომიაზე, რაშიც ბურჟუაზიული ნაციონალიზმისა და ერთი ერის შიგნით „კლასობრივი მშვიდობის“ ჩამოგდების გამოხატულებას ხედავდა. სწორედ ლენინის ეს პრინციპები დაედო საფუძვლად საბჭოური ავტონომიის ფორმებს, რომლებიც თავის მხრივ ტოტალიტარიზმისა და უზურპირებული ავტოკრატიის პირობებში ფიქციურ ჩარჩოებს ვერ გასცდნენ და რომელთა მახასიათებლებს შორის ფორმალური განსხვავებაც ოდენ სსრკ უმაღლესი საკანონმდებლო ორგანოს ეროვნებათა საბჭოში ასარჩევ დეპუტატთა რაოდენობაზე დაიყვანებოდა. ბოლშევიკური ვოლუნტარიზმი სუბიექტურად წყვეტდა საკითხს ტერიტორიული ერთეულისათვის ავტონომიური ოკრუგის, ავტონომიური ოლქისა თუ ასსრ-ის სტატუსის მინიჭების თაობაზე ისე, რომ პრინციპთა ლოგიკურ თანხვედრასა და ისტორიულ-სამართლებრივ მიზანშეწონილობას ანგარიშს არ უწევდა. შორს რომ არ წავიდეთ, ამის ნათელსაყოფად მსოფლიო პრაქტიკისათვის უჩვეულო პრეცედენტი — რელიგიური ნიშნის მიხედვით შექმნილი აჭარის ასსრ-ის მაგალითიც იკმარებდა.

ცნობილია, რომ თანამედროვე საერთაშორისო სამართალი ეროვნულ უმცირესობებს არ განიხილავს თვითგამორკვევის უფლების სუბიექტებად, თუმცა სახელმწიფოების მოქალაქეთა ჯგუფები (რომელთა მშობლიური ენა არ არის სახელმწიფო ენა, გააჩნიათ განსხვავებული მყარი ეთნიკური მახასიათებლები, წარმოადგენენ რიცხობრივ უმცირესობას და ამომრავებთ მშობლიურ ენის, კულტურისა და ისტორიულ ტრადიციათა შენარჩუნება-განვითარების მიზანსწრაფვა), ანუ ეროვნული უმცირესობანი იმყოფებიან საერთაშორისო სამართლის დაცვის ქვეშ და გააჩნიათ ყველა ის უფლება, რაც სახელმწიფოს სხვა ქვეშევრდომებს, ამასთან, ენიჭებათ უფლება კულტურული ავტონომიისა. კულტურული ავტონომია კი საზოგადოების დემოკრატიული ორგანიზაციის პირობებში იძლევა შესაძლებლობას, რათა თავიდან ავიცილოთ ე. წ. „ეროვნულ მოძრაობათა“ გაჩენის საფრთხე (თანაც მის ეთნიკურ და არა საერთაშორისო მოქალაქე ვარიანტში), რადგან ასეთ შემთხვევაში საკუთარი სკოლის, ბანკისა თუ თეატრის დაარსება „ეროვნული სახელმწიფოს“ სტატუსით არ განისაზღვრება. რაც შეეხება ქიმერულ ლოზუნგებსა და ტრივიალურ განცხადებებს ე. წ. „ეროვნულ სახელმწიფოზე“, ხშირად ისინი ეთნონაციონალიზმის იდე-

ოლოგთა ხელში მასებზე ზემოქმედების მძლავრი ბერკეტი თუ არის მხოლოდ, რამაც საქართველოს მაგალითზე ნათლად წარმოაჩინა აგრესიული სეპარატიზმის საფრთხე მსოფლიოსათვის.

როგორც განხილული პრობლემატიკიდან ჩანს, სახელმწიფოს ტერიტორიული მოწყობის დროს ავტონომიური ელემენტის შემოტანა დასაშვებია, თუ დაცული და გარანტირებულია, ჩვენი აზრით, უმთავრესი პირობების არსებობა:

1. არსებობს ავტონომიის შექმნის რეალური საფუძველი (მაგალითად, ქვეყნის დეცენტრალიზაციის იტალიური თუ ესპანური მოდელის დამკვიდრება სახელმწიფოს სტრუქტურის განსაზღვრისას; მკვიდრი ერის უფლებების გარანტირებული დაცვის მექანიზმის შემუშავების აუცილებლობა და ა. შ.);

2. ერთიანი, განუყოფელი და განუსხვავებელია სახელმწიფო სუვერენიტეტი;

3. კანონმდებლობის ძირითად საკითხებში დაცულია მკაცრი სუბორდინაციის პრინციპი;

4. დაცული და გარანტირებულია ავტონომიურ ერთეულში მცხოვრები ყოველი ადამიანის პოლიტიკური, სოციალური თუ პირადი უფლებები და თავისუფლებები, განურჩევლად მისი ეროვნულობისა და წარმომავლობისა, რაც თავისთავად გამორიცხავს ეთნოკრატიული მოდელის ჩამოყალიბების საშიშროებას.

დასავლური დემოკრატია ავტონომიის ინსტიტუტში, უწინარესად, ქვეყნის დეცენტრალიზაციის ერთ-ერთ მეთოდს ხედავს და არა ეროვნული საკიოხის გადაწყვეტას. ასევეა უნიტარულ და ფედერაციულ სახელმწიფოთა სახეებს შორის განსხვავების შემთხვევაშიც, რადგან მარტივ და რთულ სახელმწიფოებს შორის სხვაობა ქვეყნის ეროვნული შემადგენლობის თავისებურებებით დეტერმინირებულ გარემოებად კი არ გაიზრება, არამედ ხელისუფლების ტერიტორიული ორგანიზაციის ამა თუ იმ წესს ემყარება (ამდენად, სახელმწიფოთა ზემოაღნიშნული სახეები არც წარმოდგენენ ეროვნულ-სახელმწიფოებრივ მოწყობის ფორმებს, როგორც ეს საბჭოთა იურიდიულ ლიტერატურაში ფიგურირებდა). თუ ამ შეხედულების წინააღმდეგი ვიქნებით, მაშინ ადვილი ასახსნელი არ იქნება, თუ რატომაა, რომ ბევრი უნიტარული სახელმწიფო მრავალეროვნულია (მაგალითად, შრი-ლანკა, ინგლისი), ხოლო ზოგი ფედერაციული ქვეყანა — ერთეროვნული (გერმანია, ავსტრალია).

ამგვარად, წინააღმდეგ ლენინის შეხედულებებისა, ეროვნული საკითხის მოგვარებას განსაზღვრავენ არა იმდენად სახელმწიფო წყობილების ფორმათა სახესხვაობანი, რამდენადაც საყოველთაოდ აღიარებული ადამიანის უფლებათა დაცვა ყოველ კონკრეტულ ქვეყანაში, სახელმწიფოს მიერ ინდივიდთა სასიცოცხლო სიერცისა და საზოგადოებაში სოლიდარიზმის უზრუნველყოფა, მაგრამ ამასთანავე მოქალაქეთა მოვალეობანიც (განურჩევლად ეროვნებისა), რათა დაემორჩილონ კანტის ეთიკურ თეორიას კატეგორიულ იმპერატივად აღიარონ — სამართლებრივი კანონი და სახელმწიფოებრივ ნორმათა დაცვა. სწორედ უფლება-მოვალეობათა მსგავსი ბალანსი, ხელისუფლებათა მკაცრი გამიჯვნისა და საკონსტიტუციო ზედამხედველობის მოქნილი მექანიზმის არსებობის ვითარებაში ქმნის პიროვნებისა და მთლიანად სამოქალაქო საზოგადოების კეთილდღეობისა და პროგრესული განვითარების პერსპექტივას, ამკვიდრებს დემოკრატიულ პოლიკრატიას.

კახა შორაშოლიანი,

ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო
უნივერსიტეტის იურიდიული ფაკულტეტის II კურსის
სტუდენტი.

ლელა ნადიბაიძე

შვილად აყვანის ზოგადი სამართლებრივი კრიტერიუმები

დღესაც მთელი სიძლიერით ჟღერს დიდი ილიას სიტყვები: „ტანთ მოიკელ, ფოხთ მოიკელ, მშიერ-მწყურვალი იარე და ნუ ჩასდგები ჯერ შვილისა და მერე ქვეყნის ცოდვაში — აი, რა უნდა ეწეროს გულის ფიცარზე იმ წმინდა საქმეს, რომელსაც მამა-შვილობას ეძახიან“¹.

საკითხის ასეთი გაგება, სამწუხაროდ, ბევრ მშობელს როდი აქვს შეგნებული. ამიტომ, ხშირად ასე უმეთვალყუროდ დარჩენილი ბავშვები შვილად აყვანის სუბიექტები ხდებიან.

თანამედროვე პირობებში განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს სამართალ-წემოქმედებითი მუშაობა. აუცილებელი ხდება მრავალი საბჭოური საკანონმდებლო აქტის შეცვლა, ახალი ნორმატიული აქტების მომზადება. ამ ფონზე, ცხადია, ყურადღებას იქცევს საქორწინო-საოჯახო კანონმდებლობაც, კერძოდ, შვილად აყვანის ინსტიტუტი.

რა იგულისხმება შვილად აყვანის ცნებაში? გ. მატვეევი განმარტავს, რომ: „შვილად აყვანა ეწოდება იურიდიულ აქტს, რომლის ძალითაც ნაშვილებსა და მის შთამომავლობას და მშვილებელსა და მის ნათესავებს შორის აღმოცენდება იგივე უფლებები და მოვალეობები, როგორც წარმოშობით ნათესავებს შორის“².

შვილად აყვანა, როგორც იურიდიული აქტი, საკმაოდ რთულია თავისი ფაქტობრივი შემადგენლობითა და ბუნებით. იგი მოიცავს არა მხოლოდ მშვილებლის ნებას, აგრეთვე კომპეტენტურ სახელმწიფო ორგანოთა მონაწილეობასაც, კერძოდ, მათ გადაწყვეტილებას შვილად აყვანის თაობაზე.

უფრო მეტიც, შვილად აყვანა, როგორც იურიდიული ბუნების მქონე აქტი, საბოლოო ჯამში არის სახელმწიფო ხელისუფლების აქტი არა მხოლოდ იმ პირის თხოვნის საფუძველზე, რომელსაც სურს შვილად აყვანის ბავშვი, არამედ თვით ნაშვილების ნებაზე დამყარებული აქტიც, თუ იგი უკვე არის 10 წლის და აგრეთვე სხვა პირების ნების გამოვლინებაც, რომელთაც სამართლებრივი კავშირი აქვთ შვილად აყვანასთან.

შვილად აყვანამ იურიდიული შედეგები რომ წარმოშვას, საჭიროა მისი სათანადო გაფორმება, მართლ მშვილებელისა და ნაშვილების ნება საკმარისი არ არის, რომ შვილად აყვანა დასრულებულად და გაფორმებულად ჩაითვალოს.

¹ ი. ჭავჭავაძე, თხზ., ტ. IV, გვ. 364—365.

² Г. К. Матвеев, Советское семейное право, М., 1978, ст. 211.

ამისათვის, საჭიროა ამ ნებასურვილის სათანადო გაფორმება, რაც ხდება მმართველობის ადგილობრივი ორგანოს გადაწყვეტილებით. სწორედ ამ მომენტიდან წარმოიშობა შვილად აყვანა (საქორწინო და საოჯახო კოდექსის 109-ე მუხლი). ამიტომ, შვილად აყვანა, უწინარესად არის სახელმწიფო-სამართლებრივი აქტი. მშვილებელსა და ნაშვილებს შორის აღმოცენებული სამართალური თიერთობა ანალოგიურია იმ ურთიერთობისა, რომელიც არსებობს მშობლებსა და შვილებს შორის.

შვილად აყვანა აუცილებლად უნდა იყოს რეგისტრირებული მოქალაქობრივი აქტების ჩამწერ ორგანოში შვილად აყვანის შესახებ გადაწყვეტილების გამოტანის ადგილის მიხედვით. ამისათვის, მეურვეობის და მზრუნველობის ორგანო მოვალეა, არა უგვიანეს ერთი თვისა, მმანის ორგანოში გადაეზავნოს რაიონულ, საქალაქო, ქალაქის რაიონული გამგეობის გადაწყვეტილების პირი (ასლი) შვილად აყვანის შესახებ.

კანონი შვილად აყვანის გაფორმების შესახებ ითვალისწინებს ორ სახეს. პირველი — შვილად აყვანა ფორმდება ბავშვის დაბადების მოწმობაში მშვილებლის მშობლად ჩაწერის მითითების გარეშე და მეორე — მშვილებლები ფორმდებათ როგორც ღვიძლი მშობლები.

ბრაქტიკაში, ხშირად ადგილი აქვს, ე. წ. ფაქტობრივ შვილად აყვანას, რომელსაც არ გააჩნია იურიდიული მნიშვნელობა შვილად აყვანისათვის. მაგალითად, მცხეთის რაიონში მცხოვრებ ცოლ-ქმარს ფაქტობრივად აყვანილი ჰყავდათ მიღებული ბავშვი და ზრდიდნენ მას საკუთარი შვილივით. აიღეს ბავშვის დაბადების მოწმობა და ეგონათ, რომ ამით დასრულდა შვილად აყვანის პროცესი. გარკვეული პერიოდის გავლის შემდეგ, აღმოჩნდა, რომ ის ნაშვილები ბავშვად არ ითვლებოდა, რადგან არ არსებობდა გამგეობის გადაწყვეტილება და სხვა საჭირო დოკუმენტაცია, კერძოდ, ეს ფაქტი არ იყო რეგისტრირებული მმანის ორგანოებში და ა. შ. სწორედ ამის შემდეგ მშვილებლებმა მიმართეს განცხადებით რაიონის გამგეობას, შეგროვდა საჭირო დოკუმენტაცია და განათლების რაიონული განყოფილების მიერ საქმის აღძვრის საფუძველზე, გამგეობამ გამოიტანა გადაწყვეტილება შვილად აყვანის თაობაზე. სწორედ ამ მომენტიდან შვილად აყვანის აქტმა მიიღო სამართლებრივი სახე და წარმოიშვა იურიდიული შედეგი მშვილებლებსა და ნაშვილებს შორის.

შვილად აყვანა იურიდიული აქტია, რომლის შემადგენლობაში უნდა განვასხვავოთ იურიდიული ფაქტების ორი კატეგორია: ა) სამართალმოსამზადებელი და ბ) სამართალწარმოქმნელი.

სამართალმოსამზადებელი ფაქტების რიცხვს ეკუთვნის: მშობლების თანხმობა იმ ბავშვების გაშვილებაზე, რომლებსაც ჰყავთ მშობლები, გარდა იმ შემთხვევისა, როდესაც ერთ-ერთი მეუღლე აღიარებულია არაქმედუნარიანად სულით ავადმყოფობის ან ჭკუასუსტობის გამო, ან დაკარგულია უკვალოდ. თუ მშვილებელი არის მეუღლეთაგან ერთ-ერთი, მაშინ საჭიროა მეორე მეუღლის თანხმობა შვილად აყვანაზე, შვილად ასაყვანი ბავშვის თანხმობა, რომელმაც მიაღწია 10 წლის ასაკს, აგრეთვე მეურვეობაში და მზრუნველობაში მყოფი ბავშვების შვილად აყვანისათვის მეურვის ან მზრუნველის წერილობითი თანხმობა. თითოეულ ამ ფაქტს ერთმანეთთან და შვილად აყვანის საკითხთან დამოკიდებულებაში არავითარი უპირატესობა არ გააჩნია.

სამართალწარმოქმნელ ფაქტს, შვილად აყვანის იურიდიული ფაქტის შემადგენლობაში, მიეკუთვნება გამგეობის მიერ მიღებული გადაწყვეტილება, იმ პირის განცხადების საფუძველზე, რომელსაც სურვილი აქვს აიყვანოს ბავშვი.

არის შემთხვევები, როდესაც სამართალმოსამზადებელი ყველა ფაქტი სახეზე იაკრამ გამგეობას არ გამოაქვს დადებითი გადაწყვეტილება შვილად აყვანასთან დაკავშირებით. მაგალითად, თბილისში მცხოვრებ მოქალაქეს სურვილი ჰქონდა შვილად აეყვანა მცხეთის რაიონის ერთ-ერთ სოფელში მცხოვრები ბავშვი. ამისათვის სახეზე იყო ყველა სამართალწარმომქმნელი ფაქტი, რაც საფუძვლად ედება შვილად აყვანის შესახებ გადაწყვეტილების მიღებას, მაგრამ რაიონის გამგეობის გადაწყვეტილებით ამ მოქალაქეს საფუძვლიანად უარი ეთქვა შვილად აყვანაზე. ვინაიდან გამგეობამ დადასტურებულად მიიჩნია, რომ არა ბავშვის ინტერესები, არამედ სხვა ქონებრივი ინტერესები ედო საფუძვლად შვილად აყვანას, რომ შვილად ამყვანს სურდა სხვა სამართლებრივი შედეგების მიღწევა, რაც შვილად აყვანის გადაწყვეტილების განხორციელებას ახლავს თან. ამიტომ, ყველა კონკრეტული შემთხვევიდან გამომდინარე გამგეობა უნდა იღებდეს გადაწყვეტილებას შვილად აყვანის თანხმობის ან უარის თქმის თაობაზე მხოლოდ და მხოლოდ ბავშვის ინტერესების შესაბამისად.

საქართველოს რესპუბლიკის საქორწინო-საოჯახო კოდექსში ხაზგასმულია, რომ შვილად აყვანა ხორციელდება არასრულწლოვანთა ინტერესების დაცვით. გარდა ბავშვის ინტერესებისა, შვილად აყვანა მიზნად ისახავს მშობლიური მოთხოვნის დაკმაყოფილებასაც. შვილად აყვანით იხსნება ის უხერხულობა, რომელიც ვავლენას ახდენს ბავშვის, როგორც პიროვნების, ფორმირებაზე ამდენად, შვილად აყვანის ნებისმიერ შემთხვევაში კანონმდებლობა ითვალისწინებს ყველა პირობას და გარემობას, რაც ბავშვის მომავალს, მის მშობლებს, ოჯახსა და ნათესაობას ეხება. ყოველივე ამის შემდეგ ისმის კითხვა — ვინ შეიძლება იყოს მშვილებელი, რა ასაკის უნდა იყოს იგი და საერთოდ, რა პირობებს უნდა აკმაყოფილებდეს შვილად აყვანა?

მშვილებელი შეიძლება იყოს ორივე სქესის სრულწლოვანი და ქმედუნარიანი მოქალაქე, გარდა იმ პირისა, რომელსაც სასამართლოს გადაწყვეტილებით ჩამორთმეული აქვს მშობლის უფლება, აგრეთვე პირი, რომელსაც ადრე ჰყავდა ნაშვილები, მაგრამ შვილად აყვანა გაუქმდა მის მიერ მშვილებლის მოვალეობის არაჯეროვნად შესრულების გამო (საოჯახო-საქორწინო კოდექსის 102-ე მუხლი). რაც შეეხება მშვილებლის ასაკს, კანონში ეს კონკრეტულად არ არის განსაზღვრული, მაგრამ ნათქვამია, რომ მშვილებელი უნდა იყოს აუცილებლად სრულწლოვანი და არავითარ გამონაკლის შემთხვევაში არასრულწლოვანი.

პრაქტიკაში ხშირად წამოიჭრება ხოლმე საკითხი იმის შესახებ, მშვილებლის ხანდაზმულობა ხომ არ წარმოშობს დაბრკოლებას შვილად აყვანისათვის, აქაც უნდა ვავიძეოროთ, რომ შვილად აყვანის საკითხის გადაწყვეტისას უნდა ვინეიმდვანელოთ ბავშვის ინტერესებით, თუ როგორ უზრუნველყოფს ხანდაზმული ნაშვილები ბავშვის ინტერესების დაცვას.

მშვილებელსა და ნაშვილებს შორის ასაკობრივ სხვაობასთან მიმართებაში, დღის წესრიგში დგება საკითხი მშვილებელთა ჯანმრთელობის შესახებ. ეს კითხვა კანონში პირდაპირ არ არის გადაწყვეტილი, თუმცა, მეურვეობისა და მზრუნველობის ორგანოთა მიერ ადრე მიღებული ინსტრუქციების თანახმად მშვილებელს მოეთხოვება ცნობები ჯანმრთელობის შესახებ, ცნობა იმის თაობაზე, რომ ოჯახში არა ჰყავს ბავშვისათვის საშიში დაავადებით დასნებოვნებული წევრი და ა. შ. ერთი შეხედვით, ეს საკითხი უბრალოდ გვეჩვენება, მაგრამ პრაქტიკაში ის ხშირად იწვევს ეჭვს. მაგალითად, არც თუ იშვიათად, მცირეწლოვანი ბავშვების შვილად აყვანას ითხოვენ არასრულყოფილად ჯანმრთელი

ადამიანები. ამიტომ სასურველია შემუშავდეს ნუსხა იმ დაავადებებისა, რომელთა არსებობაც უშლის ხელს მშვილებელს იშვილოს ბავშვი. ვფიქრობ, ეს ბევრ საკითხს მოჰყენს ნათელს და დახვეწავს შვილად აყვანის სამართლებრივ რეგულირებას. შემდეგი განსაკუთრებულობა, რომელიც მშვილებლის ფაქტორს ახასიათებს, ეს არის ნათესაური კავშირის დადგენა მშვილებელსა და ნაშვილებლებს შორის. უნდა აღინიშნოს, რომ არავითარ შეზღუდვას ბავშვის შვილად აყვანისათვის ნათესავის მიერ, მიუხედავად მათი ნათესაობის ხარისხისა, კანონი არ ითვალისწინებს.

ხშირად საკითხი დგას ასეთნაირად: შვილად აყვანის სურვილს გამოთქვამს მარტოხელა მოქალაქე (მარტოხელა ქალი). კანონი არ ითვალისწინებს რაიმე შეზღუდვას ამის თაობაზე, თუმცა ჩემი ღრმა რწმენით, ასეთი შეზღუდვის არსებობა (თუკი ამას ადგილი მაინც აქვს პრაქტიკაში) მორალურად არ არის გამართლებული, რადგან საკითხის ასეთი გადაწყვეტა ხელს უშლის ასეთ ადამიანებს იყვნენ მშობლები და მშობლიური მზრუნველობით გაზარდონ მათთვის სასურველი ნაშვილები ბავშვები.

პრაქტიკაში არც თუ იშვიათია შემთხვევები, როდესაც შვილად აყვანის სუბიექტები ხდებაან საკუთარი შვილიშვილები. კანონით ასეთი შვილად აყვანა აკრძალული არ არის, მაგრამ კანონმდებლობა ითვალისწინებს იმას, რომ ბებიას და ბაბუას მათ მიმართ გააჩნიათ თავიანთი საკუთარი წრე უფლებებისა და მოვალეობებისა. ამიტომ იგი დასაშვებად მიიჩნევა ბებიების და ბაბუების მიერ შვილიშვილების შვილად აყვანას გარკვეული პირობების დაცვით, კერძოდ: 1. როდესაც გარდაიცვლება ბავშვის დედა; 2. თუ ბავშვის დედა ძლიერ ახალგაზდაა, ე. ი. დედობა მისთვის ჯერ კიდევ ძალიან ადრეა; 3. თუ ბავშვი (შვილი-შვილი) დაბადებულია შემთხვევითი კავშირის შედეგად და მისმა დედამ შექმნა ახალი ოჯახი და შვილიშვილი იზრდება და ცხოვრობს ბებიასთან და ბაბუასთან; 4. თუ დედა სხვადასხვა მიზეზთა გამო ცხოვრობს ბავშვისაგან განცალკევებით და არ მონაწილეობს მის აღზრდაში.

მაგრამ, რადგანაც ბავშვის ბებია ან ბაბუა ქალიშვილთან ან ვაჟთან ერთად არ შეიძლება იყვნენ ბავშვის მშობლები, ყველა შემთხვევაში ისინი ბავშვის დაბადების მოწმობაში ჩაწერილნი იქნებიან არა როგორც მშობლები, არამედ როგორც მშვილებლები.

შეიძლება თუ არა მშვილებელმა იშვილოს ორი ან მეტი ბავშვი? საოჯახო კანონმდებლობას ამის თაობაზე აკრძალვები არა აქვს, ე. ი. ასეთი რამ შესაძლებელია როგორც ერთდროული აყვანით, ისე შვილად აყვანიდან გარკვეული დროის გასვლის შემდეგაც.

შვილად აყვანის ინსტიტუტისათვის ყველაზე უფრო მიღებულია ისეთი ფორმა, როდესაც მშვილებლები არიან მეუღლეები, ხოლო როდესაც მშვილებლის მეუღლე არ იშვილებს მასთან ერთად ბავშვს, მაშინ აუცილებელი ხდება მისი თანხმობა მეუღლის მიერ შვილად აყვანის თაობაზე, თუმცა კანონი ითვალისწინებს, რომ ასეთი თანხმობა არ მოეთხოვება მეუღლეს, რომელიც აღიარებულია არაქმედუნარიანად, ანდა მეუღლეებმა ერთ წელზე მეტი ხნის ვადით შეწყვიტეს ოჯახური ურთიერთობა და როდესაც ცნობილი არ არის მეორე ნეუღლის საცხოვრებელი ადგილი (საქორწინო-საოჯახო კოდექსის 106-ე მუხლი). იმ ბავშვების გაშვილებისათვის, რომელთაც მშობლები ჰყავთ, აუცილებელია მათი თანხმობა. მშობლების თანხმობა გაშვილებაზე გამოხატული უნდა იქნეს წერილობითი ფორმით. მათ უფლება აქვთ უარი განაცხადონ თავიანთ თანხმობაზე, თუ გადაწყვეტილება გაშვილების შესახებ ჯერ კიდევ არ არის გა-

მოტანილი. იმ ბავშვის შვილად აყვანისათვის, რომელიც მეურვეობის ან მზრუნველობის ქვეშ იმყოფება, თუ მას მშობლები არ ჰყავს, აუცილებელია მეურვის ან მზრუნველის წერილობითი თანხმობა, ხოლო იმ ბავშვის შვილად აყვანისათვის, რომელიც სახელმწიფო საბავშვო დაწესებულებაში იმყოფება — ამ დაწესებულების ადმინისტრაციის თანხმობა. გაშვილება მშობლების თანხმობის მიუღებლად გამონაკლისის სახით დასაშვებია: „იმ შემთხვევაში, თუ ისინი ექვს თვეზე მეტ ხანს არ ცხოვრობენ ბავშვებთან ერთად და არასაპატიო მიზეზით მონაწილეობას არ იღებენ მათ აღზრდასა და რჩენაში, არ იჩენენ შვილის მიმართ მშობლიურ ყურადღებას და მზრუნველობას (საქორწინო-საოჯახო კოდექსის 105-ე მუხლი).

შვილად აყვანა და მისი საიდუმლოების უზრუნველყოფა დაცულია კანონით. საქართველოს რესპუბლიკის საქორწინო-საოჯახო კოდექსის მიხედვით შვილად აყვანის საიდუმლოების უზრუნველსაყოფად, მშვილებლის თხოვნით შეიძლება შეიცვალოს ნაშვილების დაბადების ადგილი. ზოგიერთი ქვეყნის კანონმდებლობა კი, განსაკუთრებულ შემთხვევებში, ითვალისწინებს დაბადების თარიღის შეცვლასაც, მაგრამ არა უმეტეს ექვსი თვისა (ან ვადის გაზრდის ან შემცირების გამო). უფრო მეტიც, მშვილებლის თანხმობის გარეშე ან მისი გარდაცვალების შემთხვევაშიც კი მეურვეობის მზრუნველობის ორგანოს თანხმობის გარეშე აკრძალულია მძაჩის წიგნებიდან ისეთი ამონაწერების გაცემა, საიდანაც გაირკვევა, რომ მშვილებელი ნაშვილების ღვიძლი მშობელი არ არის და თუ ასეთი რამ მაინც მოხდა, ის პირი, რომელიც გაამჟღავნებს შვილად აყვანის საიდუმლოებას მშვილებლის ნებასურვილის გარეშე, პასუხს აგებს საქართველოს რესპუბლიკის სისხლის სამართლის კოდექსის 125¹ მუხლის შესაბამისად.

შვილად აყვანის გაუქმება და მისი ბათილად აღიარება პრაქტიკაში იშვიათია, მაგრამ მას ადგილი მაინც აქვს და ამიტომ, მიზანშეწონილად მიმაჩნია გავაანალიზოთ მიზეზთა წრე, რაც შეიძლება საფუძვლად დაედოს შვილად აყვანის გაუქმებას და ბათილად ცნობას. ამასთან დაკავშირებით იბადება კითხვა — ვის აქვს უფლება აღძრას სარჩელი შვილად აყვანის გაუქმებაზე?

უდაობა, რომ პირველ რიგში ასეთი სარჩელის აღძვრის უფლება აქვთ მშობლებს, მეურვეობისა და მზრუნველობის ორგანოებს და პროკურორს. თუმცა კანონი არ კრძალავს ასეთი სარჩელით მიმართოს მშვილებელმა. ამასთან დაკავშირებით იბადება კითხვა იმის თაობაზე, აქვთ თუ არა უფლება შვილად აყვანის გაუქმების შესახებ სარჩელი აღძრან სხვა მოქალაქეებმა, აგრეთვე საზოგადოებრივმა და სახელმწიფო ორგანიზაციებმა. კანონით ასეთი უფლება პირდაპირ გათვალისწინებული არ არის. თუმცა, საქორწინო-საოჯახო კოდექსის 121-ე მუხლი ითვალისწინებს, რომ თუ ცალკეულ მოქალაქეებს, აგრეთვე სახელმწიფო და საზოგადოებრივ ორგანიზაციებს მიაჩნიათ, რომ ბავშვის ინტერესებიდან გამომდინარე შვილად აყვანა გაუქმებული უნდა იქნას, მათ შეუძლიათ მიმართონ პროკურორს ან მეურვეობისა და მზრუნველობის ორგანოებს, რომლებიც გადაწყვეტენ საკითხს — აღძრას თუ არა სარჩელი შვილად აყვანის გაუქმების თაობაზე. შვილად აყვანის გაუქმებას ადგილი შეიძლება ჰქონდეს მაშინ, როდესაც მშვილებელი თავს არიდებს ბავშვის აღზრდაში თავისი მოვალეობების შესრულებას, ან ბოროტად იყენებს თავის უფლებებს, მკაცრად ექცევა ნაშვილებს, ახდენს მასზე უარყოფით გავლენას თავისი ამორალური და ანტისაზოგადოებრივი ქცევით, აგრეთვე თუ მშვილებელი არის ქრონიკული ალკოჰოლიკი ან ნარკომანი. მშვილებლის მიერ თავისი მოვალეობების შეუსრულებლობისა და თავის არიდებას ან თავისი უფლებების ბოროტად გამოყენე-

ბისას, შეიძლება დაისვას საკითხი შვილად აყვანის გაუქმების შესახებ, მაგრამ არავითარ შემთხვევაში მშობლის უფლებების ჩამორთმევის თაობაზე, რამდენადაც მშვილებლის უფლებები და მოვალეობები ეფუძნება შვილად აყვანის აქტს და არა მისგან ბავშვის წარმოშობას³.

შვილად აყვანის გაუქმებაზე ნაშვილების თანხმობა აუცილებელია, თუ მას შეუსრულდა ათი წელი. შვილად აყვანის გაუქმებასთან ერთად აღდგება ყველა ის უფლება-მოვალეობანი, რომელიც არსებობდა ბავშვისა და მის მშობლებს აგრეთვე სისხლით ნათესავეებს შორის და შეწყდება ნაშვილებსა და მშვილებელს, აგრეთვე მათ ნათესავეებს შორის არსებული ურთიერთუფლებები და ურთიერთმოვალეობები. სასამართლოს გადაწყვეტილებით ბავშვი გადაეცემა მის მშობლებს, ხოლო თუ ეს ეწინააღმდეგება ბავშვის ინტერესებს, მეურვეობისა და მზრუნველობის ორგანოს. სასამართლომ ბავშვის ინტერესების შესაბამისად უნდა გადაწყვიტოს აგრეთვე ბავშვისათვის მიკუთვნებული გვარის, სახელის და მამის სახელის შენარჩუნების საკითხი, თუმცა შესაძლებელია მათი უცვლელად დატოვებაც. თუ ბავშვს შეუსრულდა 10 წელი, ამ შემთხვევაშიც გათვალისწინებული უნდა იქნას მისი სურვილიც.

საქართველოს რესპუბლიკის საოჯახო კანონმდებლობა შვილად აყვანის გაუქმებას უკავშირებს ყოფილი მშვილებლისაგან ალიმენტის მიღებას ბავშვის სასარგებლოდ (რაც ყველაზე მტკივნეული პრობლემაა მშვილებლისათვის). იმ შემთხვევაში, როდესაც შვილად აყვანა გაუქმებულია მშვილებლის მიერ ბავშვის აღზრდის მოვალეობის არაჯეროვნად შესრულების გამო, ბავშვს უნარჩუნდება მშვილებლისაგან ალიმენტის მიღების უფლება (საქორწინო-საოჯახო კოდექსის 123-ე მუხლი), ხოლო თუ მშვილებელი ჯეროვნად ასრულებდა მშობლის მოვალეობას, მაგრამ შვილად აყვანის გაუქმება მაინც მოხდა კანონით გათვალისწინებული სხვა მიზეზთა გამო, მაშინ მშვილებელი თავისუფლდება ბავშვისათვის ალიმენტის გადახდისაგან და ბავშვი უნდა მოთავსდეს საბავშვო დაწესებულებაში.

რაც შეეხება შვილად აყვანის ბათილად ცნობის საფუძველს, ეს, როგორც შვილად აყვანის გაუქმებისას, პირდაპირ არის განსაზღვრული კანონში და რომელიმე სხვა გარემოება არ შეიძლება გახდეს შვილად აყვანის როგორც გაუქმების, ასევე ბათილად ცნობის საფუძველი.

შვილად აყვანა შეიძლება ბათილად იქნას ცნობილი იმ პირის მოთხოვნით, რომლის უფლება დარღვეულია შვილად აყვანით, აგრეთვე მეურვეობისა და მზრუნველობის ორგანოს ან პროკურორის მოთხოვნით (საქორწინო-საოჯახო კოდექსის 125-ე მუხლით თანახმად). რაც შეეხება სახელმწიფო და საზოგადოებრივ ორგანიზაციებს, კანონი მათ უთანაბრებს იმ მოქალაქეებს, რომლებმაც უნდა მიმართონ მეურვეობისა და მზრუნველობის ორგანოებს და პროკურორს, რათა მათ გადაწყვიტონ საკითხი შვილად აყვანის ბათილად ცნობის შესახებ. საქორწინო-საოჯახო კოდექსის 125-ე მუხლის თანახმად შვილად აყვანა შეიძლება ბათილად იქნას ცნობილი შემდეგ შემთხვევებში: 1. გადაწყვეტილება შვილად აყვანის შესახებ დამყარებულია ყალბ დოკუმენტებზე; 2. შვილად აყვანა ფიქტიურია; 3. ნაშვილებია სრულწლოვანი; 4. მშვილებელი სასამართლოს მიერ ცნობილი იყო არაქმედუნარიანად; 5. მშვილებელია პირი, რომელსაც ჩამორთმეული ჰქონდა მშობლის უფლება. ამ პირობათა დადგენა უნდა მოხდეს სარჩელის სასამართლოში აღძვრამდე. მაგალითად, თუ სასამართლო განხილვისას აღარ არსებობს საფუძველი შვილად აყვანის ბათილად ცნობის შესახებ და

3 В. П. Шахматов, усыновление опека, попечительство, Красноярск, 1979.

ეს დადასტურდა დამაჯერებელი მტკიცებებით, მაშინ შვილად აყვანის ბატილად ცნობა დაუშვებელია. მაგალითად, სარჩელის აღძვრამდე მშვილებელი იყო არასრულწლოვანი, არაქმედუნარიანი ან ჩამორთმეული ჰქონდა მშობლის უფლება და აღნიშნული პირობები საქმის სასამართლო განხილვისათვის შეიცვალა ისეთნაირად, რომ უკვე აღარ ეწინააღმდეგება შვილად აყვანის პირობებს (მშვილებელი გახდა სრულწლოვანი, აღდგა ქმედუნარიანობა და ა. შ.) მაშინ არ არის არავითარი საფუძველი იმისათვის, რომ შვილად აყვანა ბატილად იქნას ცნობილი. როდესაც შვილად აყვანის ბატილად ცნობა ხდება იმ საფუძველით, რომ მშვილებელი არის არაქმედუნარიანი პირი, სულით ავადმყოფობის ან გონებასუსტობის გამო, მაშინ ბატილადაც ცნობა ხდება მხოლოდ არაქმედუნარიანის მეურვის, ან მეურვეობისა და მზრუნველობის ორგანოს და პროკურორის მოთხოვნით.

შვილად აყვანის გაუქმების დროს მშვილებელსა და ნაშვილებს შორის ჯრთიერო უფლება-მოვალეობანი წყდება სასამართლოს გადაწყვეტილების კანონიერ ძალაში შესვლის დღიდან, ხოლო ბატილად აღიარება კი შვილად აყვანის გადაწყვეტილების გამოტანის მომენტიდან.

სამწუხაროდ, საქორწინო-საოჯახო კანონმდებლობით არ არის გათვალისწინებული სარჩელის წარდგენის ვადები შვილად აყვანის გაუქმებისა და ბატილად ცნობის თაობაზე. მიზანშეწონილად მიმაჩნია ასეთი ვადა განისაზღვროს სამი წლით, როგორც ამას ადგილი აქვს, მაგალითად, ყაზახეთის რესპუბლიკის შესაბამისი კოდექსის 113-ე მუხლით.

**გაზის იარაღით მიყენებულ დაზიანებათა კვლევის
ზოგიერთი ასპექტი**

პიროვნების მიმართ ჩაღენილ დანაშაულობათა ზრდამ განაპირობა საშინაო ბაზარზე თავდაცვის სპეციალურ საშუალებათა გამოჩენა — ეს არის გაზის იარაღი, აეროზოლური ბალონები, რომლებიც შეიცავენ ცრემლსადენ და ამღვზნებ სხვადასხვა ნივთიერებას, ელექტროშოკურ მოწყობილობებს და სხვ. ყოველივე ეს სულ უფრო ხშირად გამოიყენება დანაშაულებრივი მიზნებისთვისაც.

საიღუმლოება არ არის, რომ ასეთი იარაღის გასაღება სწრაფად გავრცელდა დამოუკიდებელ სახელმწიფოთა თანამეგობრობის ქვეყნებში, მათ შორის საქართველოშიც. ამასთან, აღსანიშნავია ის ფაქტი, რომ ასეთი საშუალებებით მიყენებულ დაზიანებათა კრიმინალისტიკური და სასამართლო-სამედიცინო ექსპერტიზის საკითხები პრაქტიკულად დამუშავებული არ არის. თუ ცეცხლსასროლი იარაღით მიყენებულ დაზიანებათა ექსპერტიზის შემთხვევებში ექსპერტ-კრიმინალისტები და სასამართლო-სამედიცინო ექსპერტები გამოძიების საკითხთა გადაწყვეტისას ეყრდნობიან მრავალრიცხოვან აპრობირებულ სამეცნიერო მონაცემებს, გაზის იარაღით გამოწვეულ დაზიანებათა გამოკვლევისას მსგავსი შესაძლებლობანი მთლიანად გამოირიცხულია.

გაზის იარაღი გარეგნული სახით პრაქტიკულად სრულიად ანალოგიური ან ცნობილი დასავლური ფირმების პისტოლეტებისა და რევოლვერების შესაბამისი საბრძოლო ნიმუშებისა. როგორც წესი, გაზის იარაღი არის 6, 8 ან 9 მმ კალიბრის. მისი კონსტრუქციული თავისებურებების გამო ამ იარაღით საშტალო საბრძოლო ვაზნების გასროლა შეუძლებელია.

გაზის იარაღის ვაზნები მზადდება აქტიური ქიმიური ნივთიერებების მუხტით, ამასთან, უმეტესად გამოიყენება ქლორაცეტოფენონი და მალეინმჟავას ...ინტრილორტოქლორბენზიდილენი.

კრიმინალისტიკური კლასიფიკაციით გაზის პისტოლეტები და რევოლვერები, მართალია, იარაღია, მაგრამ არა ცეცხლსასროლი, თუმცადა, ასეთი იარაღებიდან გასროლისას მოქმედებს ისეთი მრავალი დამაზიანებელი ფაქტორი, რაც არსებითაა ცეცხლსასროლი იარაღიდან გასროლისას (დენთის გაზები და ნაწილაკები, ჭვარტლი და სხვ.) ამან კი, გარკვეულ დისტანციაზე, შეიძლება გამოიწვიოს დაზიანება დაზარალებულის სხეულზე და ტანისამოსზე.

აქტიური ქიმიური ნივთიერების მუხტის მოქმედების დისტანციის კონკრეტული საექსპერტო ამოცანის გადაწყვეტისათვის ექსპერიმენტები ჩავატარეთ 250—300 გრამი მასის ლაბორატორიულ თეთრ ვირთხებზე, რომლებიც მოთავსებული იყვნენ ვერტიკალურად დაყენებულ ბრტყელ გალიაში, რათა გასროლის მანძილი თითოეული ვირთხისათვის თანაბარი ყოფილიყო. გასროლები ხდებოდა 8 მმ კალიბრის „Reck G5“ ტიპის ავტომატური გაზის პისტოლეტიდან და 6 მმ კალიბრის ვერძანული წარმოების „Umarex-343“ ტიპის გაზის რევოლვერიდან. ვაზნები დატენილი იყო ქლორაცეტოფენონით. პისტოლეტში მისი

გასროლა ხდებოდა დენტის მუხტით, ხოლო რეკოლვერში — მხოლოდ კაპსულის ძალით. სროლები ხორციელდებოდა 50 და 100 სანტიმეტრის მანძილიდან (თითოეულ სერიაში სამი გასროლა).

ექსპერიმენტების შედეგად დადასტურდა:

— ორივე დისტანციიდან გასროლისას, განურჩევლად იარაღის სახეობისა, ცხოველების თმაზე და კანზე მექანიკური ან თერმული მოქმედების ნიშნები შეუიარაღებელი თვალთ არ შეიმჩნეოდა;

— ქიმიური ნივთიერების მუხტის გამოტყორცნა კარგად მოჩანდა, მას დრუბლის სახე ჰქონდა და გავრცელდა ლულის პირიდან 150—200 სანტიმეტრზე. ეს პროცესი ორივე იარაღისათვის პრაქტიკულად მსგავსი იყო;

— ცხოველების რეაქცია ორი ფაზისაგან შედგებოდა — გარინდება (სუნთქვის სიხშირის შემცირებით), თვალების მოჭუტვა, ასევე გაღიზიანების ვაიკვეთილი ნიშნები — ბეწვის დანაშა, თვალებისა და დრუნჩის ფხანა.

ამრიგად, მიღებული მონაცემები ადასტურებენ, რომ ზემოთ დასახელებული გაზის იარაღებით 50 და 100 სანტიმეტრი დისტანციიდან ქლორაცეტოფენონით დატენილი ვაზნების გასროლას არ გამოუწვევია მექანიკური და თერმული დაზიანებანი. საცდელი ცხოველების რეაგირება აქტიური ნივთიერებების მოქმედებაზე გამოიხატა „მიმალვის“ ტიპური რეაქციით, რასაც თან ახლდა თვალის ლორწოვანი გარსის და ზედა სასუნთქი გზების გაღიზიანების ნიშნები.

ეს შედეგები წინასწარი ხასიათისაა. თავდაცვის საშუალებების გამოყენებასთან დაკავშირებით სასამართლო-სამედიცინო და კრიმინალისტიკურ პრაქტიკაში წამოჭრილი საკითხების გადაწყვეტა მოითხოვს მრავალმიზნობრივ ღრმა გამოკვლევებს, თანამედროვე მეთოდების გამოყენების კომპლექსურ მიდგომას.

ბია ბახტაძე,

სამხედრო პროკურორის უფროსი თანაშემწე, იუსტიციის მაიორი,

რობერტ ბაბასანიანი,

მედიცინის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი, სანკტ-პეტერბურგის სახელმწიფო სამედიცინო უნივერსიტეტის სასამართლო მედიცინის კათედრის გამგე,

იბორ კატკოვი,

მედიცინის მეცნიერებათა კანდიდატი, სანკტ-პეტერბურგის მერიასთან არსებული სასამართლო-სამედიცინო ექსპერტიზის სამსახურის განყოფილების გამგე.

მანტანო აბაშაია

ქართული ჩინესანსი და შუა საუკუნეების საქართველოს ჰუმანისტური იურისპრუდენცია *

როგორც სხვა ისტორიული წყაროებიდანაც ჩანს საზოგადოებრივი სოლიდარიზმის ეს იდეები XII საუკუნის ფეოდალური საქართველოს სამეფო ხელისუფლების ოფიციალურ სახელმწიფოებრივ იდეოლოგიას განსაზღვრავდა, „ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანის“ უცნობი ავტორი, რომელიც სამეფო ხელისუფლების იდეოლოგიის დიდი წარმომადგენელია, ასე აღწერს თამარ მეფის დროინდელ საქართველოში საზოგადოებრივი სოლიდარიზმის პრინციპების განხორციელების შედეგად შექმნილ იდეალურ წესრიგს: „შეიქმნა მშვიდობა, სიზარული და ერთობა, რომელი არაოდეს სადა ვის უხილავს და ერთბაშად ძოვდეს ლომი და ხარი, და იხარებდეს ვეფხვი თიკანთა თანა, და მეკლი ცხვართანა თანა“⁹.

ახალი რენესანსული პოლიტიკური იდეოლოგია. გარდა ზემოთ აღნიშნულისა, რუსთაველს გამოთქმული აქვს ბევრი სრულიად ორიგინალური სამართლებრივი შეხედულებები, რომელთა შორის უმნიშვნელოვანესია ე. წ. „მართალი სამართლის“ წარმოჩენა.

შოთა რუსთაველის „ვეფხისტყაოსანში“ მრავალი აფორიზმი გვხვდება და მათ შორის ერთ-ერთ ყველაზე პროგრესულსა და უმნიშვნელოვანესს წარმოადგენს სამართლებრივი აფორიზმი — „ქმნა მართლისა სამართლისა ხესა შეიქმს ხმელსა ნედლად“, რომელიც როგორც ისტორიული წყაროებით დასტურდება, XII საუკუნის ფეოდალურ საქართველოში გაბატონებული ქართული ბუნებითი სამართლის მოძღვრებაზე დამყარებული. რამდენადაც „ვეფხისტყაოსანში“ ყველა აფორიზმი პოემის სიუჟეტური ეპიზოდის ლოგიკურ დასკვნას წარმოადგენს და კონკრეტული სიუჟეტური წინააღმდეგობიდან გამომდინარე პოემის მთავარ გმირთა მოქმედების მორალურ-პოლიტიკურ შეფასებას შეიცავს, ამდენად ამ სამართლებრივი აფორიზმის შინაარსის გასაგებად გადამწყვეტი მნიშვნელობა აქვს იმ სიუჟეტური ეპიზოდის ანალიზს, რომლის ოურიდიული შეფასება ამ აფორიზმშია მოცემული.

პოემის მიხედვით ტარიელსა და ნესტან-დარეჯანს შორის უკვე მტკიცე სამიჯნურო ურთიერთობაა და მათ შეუძლებას შედეგად უნდა მოჰყვეს ორთავეს სამეფო ტახტზე ასვლა ერთდროულად, რაც, შოთა რუსთაველის აზრით, ტახტის მემკვიდრეობის უფლების განხორციელებასთან დაკავშირებით წარმოშობილი კოლიზიის თავიდან აცილების ერთადერთი საშუალებაა და იგი ნიშნავს სამეფო ტახტის საკითხის გადაწყვეტას ე. წ. მართალი სამართლის შესაბამისად.

მაგრამ სულ სხვაგვარად ფიქრობს ნესტან-დარეჯანის მამა, ინდოეთის მეფე

* დასასრული, დასაწყისი იხ. ჟურნ. „სამართალი“, 1994, № 3—4.

⁹ ქართლის ცხოვრება, ტ. II, თხ., 1959, გვ. 54-55.

ფარსადანი, რომლის აზრით ტახტის ერთადერთი მემკვიდრე ნესტან-დარეჯანი იყო, მაგრამ რადგან, ინლოეთში არსებული ტახტის მემკვიდრეობის წესების მიხედვით ქალი მისი მეუღლის თანამეფის გარეშე არ შეიძლება სამეფო ტახტზე იქნას აყვანილი, იგი ჩქარობს ნესტანის გათხოვებას და სახელმწიფო დარბაზის ფორმალური დასტურით ზესიძედ ხვარაზმშას შვილს იწვევს.

ფარსადანის ამ გადაწყვეტილების წინააღმდეგ ნესტანი და ტარიელი აჯანყებას აწყობენ: ნესტანმა შთააგონა ტარიელს, რომ შექმნილი მდგომარეობიდან ერთადერთი გამოსავალი ხვარაზმშას შვილის მოკვლაა.

ამ სიუჟეტურ ეპიზოდთან დაკავშირებით განსაკუთრებით საინტერესოა ხვარაზმშას შვილის მკვლელობის სამართლებრივი არგუმენტაცია, რომელიც მართალია ნესტანის მიერ არის გამოთქმული, მაგრამ ეჭვი არ არის, იგა შოთა რუსთაველის შეხედულებას გამოხატავს. აი, ისიც:

„რა მოვიდეს, სიძე მოკალ,
მისთა სპათა აუწყველად, —
ქმნა მართლისა სამართლისა ხესა შეიქმს
ხმელსა ნელად...“ (542).

აქედან ცხადია, რომ უდანაშაულო ხვარაზმშას შვილის მკვლელობა რუსთაველის აზრით, არ წარმოადგენს დანაშაულს, რადგანაც იგი იმ მართალი სამართლის განხორციელებაა, რომელიც ხმელ ხეს ნელად აქცევს. ამ მოსაზრებას აძლიერებს „ვეფხისტყაოსანის“ 543-ე სტროფი, რომელიც შეიცავს ნესტანის რჩევას ტარიელისადმი:

„ასრე ქმენ ჩემო ღომო და მჯობო ყოველთა გმირთაო,
მიპარვით მოკალ სასიძო, ლაშქართა ნუ შიირთაო,
მისთა სპათაცა ნუ დახვოც, ძროხათა, ვითა ვირთაო, —
სისხლი კაცისა უბრალო კაცმანმცა ვით იტვირთაო“.

თუ მხედველობაში მივიღებთ აკად. ივ. ჯავახიშვილის მოსაზრებას იმის შესახებ, რომ XIII საუკუნემდე ქართული სამართლის ისტორიულ წყაროებში „უბრალო“ ნიშნავს „უდანაშაულოს“, ხოლო „ბრალი“ კი „დანაშაულს“¹⁰; მაშინ ცხადი გახდება, რომ, შოთა რუსთაველის აზრით, ხვარაზმშას შვილის თანმხლები ლაშქარი არის უბრალო ე. ი. უდანაშაულო და მას ხელი არ უნდა ახლოს ტარიელმა, რაც შეეხება ხვარაზმშას შვილს, იგი მართალი სამართლის მიხედვით დამნაშავეა და ამიტომაც ხვარაზმშას შვილის მოკვლა მართალი სამართლის ნორმების განხორციელებაა.

მიუხედავად ამისა, ჩვენს რუსთაველოლოგიურ ლიტერატურაში ხვარაზმშას შვილის მკვლელობა დანაშაულებრივ ქმედობად არის აღიარებული. „ვეფხისტყაოსნის“ მკვლევარს ვ. ნოზაძეს „მართალი სამართალი“ პირდაპირი მნიშვნელობით აქვს გაგებული და შოთა რუსთაველის მოსაზრებათა საწინააღმდეგოდ იგი ფიქრობს, რომ ხვარაზმშას შვილის მკვლელობა არ შეიძლება ჩაითვალოს მართალი სამართლის ქმნად¹¹. თუ აპრიორულად დავუშვებთ, რომ ტარიელის მიერ ხვარაზმშას შვილის მკვლელობა დანაშაულებრივ ქმედობას წარმოადგენს, მაშინ სავსებით ბუნებრივად ისმის კითხვა: როგორ მოხდა, რომ უაღრესად პროგრესული და დღესაც პოპულარული სამართლებრივი აფორიზმი ლოგიკური დასკვნის სახით შოთა რუსთაველს დაკავშირებული აქვს სრულიად შეუსაბამო სიუჟეტურ ეპიზოდთან, კერძოდ ხვარაზმშას შვილის წინააღმდეგ ტარიელის

¹⁰ ი. ჯავახიშვილი, „ქართული სამართლის ისტორია“, წიგნი, II, ნაკ. II, ტფილისი, 1929 წ., გვ. 255.

¹¹ ვ. ნოზაძე, „ვეფხისტყაოსნის“ საზოგადოებათმეტყველება, 1958 წ., გვ. 210.

მოქმედებასთან. ტარიელის მიერ ხვარაზმშას შვილის მკვლელობას თუ დანაშაულად მივიჩნევთ, მაშინ, რა თქმა უნდა, სამართლებრივი აფორიზმი „ქმნა მართლისა სამართლისა ხესა შეიქმს ხმელსა ნედლად“ შეუსაბამო ხდება პოემის სიუჟეტურ ეპიზოდთან და მისგან სრულებითაც არ გამომდინარეობს, რადგანაც ამ შემთხვევაში უდანაშაულო ხვარაზმშას შვილის მოკვლა მიჩნეული უნდა იქმნას იმ მართალი სამართლის ქმნად, რომელიც ხმელ ხეს ანედლებს.

სწორედ ამიტომ „ვეფხისტყაოსნის“ ზემოთმოყვანილი სიუჟეტური ეპიზოდის დღევანდელი გაგება, რომლის მიხედვით ტარიელისა და ნესტანის მოქმედება დანაშაულებრივად არის მიჩნეული, არ შეიძლება გაზიარებული იქნას. ძნელი დასაჯერებელია, რომ შოთა რუსთაველი, რომლის ჰუმანიზმი და პროგრესული შეხედულებები ყოველთვის აღვავრთოვანებს, ვერ გამოსძებნიდა უფრო მოხერხებულ და ლოგიკურად მჭიდროდ დაკავშირებულ სიუჟეტურ ეპიზოდს ამ სამართლებრივი აფორიზმის გადმოსაცემად. მაგრამ რაკი პოემაში პროგრესული შინაარსის სამართლებრივი აფორიზმი „ქმნა მართლისა სამართლისა ხესა შეიქმს ხმელსა ნედლად“ დაკავშირებულია ერთი შეხედვით მასთან შეუსაბამო სიუჟეტურ ეპიზოდთან, უნდა ვიგულისხმოთ, რომ ტარიელისა და ნესტანის მოქმედების გასამართლებლად შოთა რუსთაველს უნდა გააჩნდეს რაღაც სამართლებრივი არგუმენტი, რომელიც იმ დროისათვის უძლიერესი იყო თავისი დამაჯერებლობით და ამიტომაც რუსთაველს სრულიადაც არ ეუხერხულება ეს პროგრესული სამართლებრივი აფორიზმი მოგვცეს როგორც ტარიელისა და ნესტანის მოქმედებისაგან ლოგიკური აუცილებლობით გამომდინარე დასკვნა, მაგრამ იმის გამო, რომ რვა საუკუნის განმავლობაში, რომელიც გვაშორებს რუსთაველისაგან, ბევრი რამ შეიცვალა მოვლენებისადმი ადამიანთა დამოკიდებულებაში, ჩვევებსა და შეხედულებებში, რა თქმა უნდა, არასწორი იქნება ჩვენგან დიდიხნით დაშორებული ეპოქის მოვლენები და ადამიანთა მოქმედებანი დაკვალიფიცირებულ იქნას მხოლოდ დღევანდლობის თვალსაზრისით. მართლაც, თუ იურიდიული აზროვნების დღევანდელი მიდგომით ვიმსჯელებთ, ტარიელისა და ნესტანის მოქმედება დანაშაულებრივი ხასიათისაა, მაგრამ ფეოდალურ საქართველოშიც ფართოდ გავრცელებული ე. წ. მართალი სამართლის ქადაგება, რომლის მიხედვითაც აფასებს რუსთაველა ტარიელისა და ნესტანის მოქმედებას მთლიანად აცლის ამ მოქმედებას დანაშაულებრივ ხასიათს. სწორედ ამიტომ რუსთაველი არავითარ უხერხულობას არ გრძნობს პროგრესული სამართლებრივი აფორიზმი „ქმნა მართლისა სამართლისა ხესა შეიქმს ხმელსა ნედლად“ ჩამოაყალიბოს როგორც სიუჟეტური ეპიზოდის ლოგიკური დასკვნა.

მას შემდეგ, რაც შესაძლებელი გახდა „მართალი სამართლის“ ცნების დადგენა, ტარიელისა და ნესტანის მოქმედებას, ხვარაზმშას შვილის წინააღმდეგ ფეოდალური საქართველოს სამეფო ხელისუფლების პოლიტიკური იდეოლოგიის მიხედვით, რუსთველოლოგიურ ლიტერატურაში ზემოთ გამოთქმული შეხედულებისაგან განსხვავებული კვალიფიკაცია უნდა მიეცეს.

ფეოდალური საქართველოს სამართლებრივი იდეოლოგიის განმსაზღვრელი „მართალი სამართალი“ ჯერ კიდევ ანტიკურ ეპოქაში წარმოშობილი და შემდეგ შუა საუკუნეებში ფართოდ გავრცელებული იგივე ბუნებითი სამართალია, მაგრამ ადრინდელი ბურჟუაზიული რევოლუციების ეპოქაში გადამუშავებული ბუნებითი სამართლის მოძღვრებისაგან განსხვავებით, შუა საუკუნეებში ბუნებითი სამართალი ყველგან ღვთაებრიობის შარავანდელით არის შემოსილი. მონათმფლობელური და ფეოდალური ეპოქების პოლიტიკური მოძღვრების მიხედვით ბუნებითი სამართალი არის ჩიკვის განსაკუთრებული წესები, რომლებიც ადა-

მიანთა ნება-სურვილის მიხედვით დადგენილი დადებითი (პოზიტიურ) სამართლისაგან განსხვავებით ღმერთის უცვლელ და მუდმივ ნებას გამოხატავს. ფეოდალიზმის ეპოქაში გავრცელებული ბუნებითი სამართლის სკოლის წარმომადგენელთა აზრით, საზოგადოებაში მოქმედებენ ქცევის განსაკუთრებული წესები (მშობლებისადმი პატივისცემა, ღმერთებისადმი დამოკიდებულება, ღვთაებრივი წარმოშობის მქონე სამეფო ხელისუფლების ტახტის შემკვადრეობა და ა. შ.), რომლებიც ადამიანთა ნება-სურვილზე კი არ არის დამოკიდებული, არამედ დადგენილია ღმერთის მიერ და ამიტომაც სახელმწიფოებრივი ხელისუფლება, რომელიც ადგენს დადებითი სამართლის ნორმებს, თავის საკანონმდებლო საქმიანობაში, უნდა ხელმძღვანელობდეს ღმერთის ნებით განსაზღვრული ბუნებითი სამართლის ნორმებში მოცემული ქცევის წესებით. სახელმწიფოებრივი ხელისუფლების მიერ დადგენილი სამართლის ნორმები უნდა შეესაბამებოდეს და გამოხატავდეს ღმერთის ნების მიხედვით დადგენილი ბუნებითი სამართლის ნორმებს. მაგრამ იმ შემთხვევაში თუ შეუსაბამობა არსებობს ბუნებითი და დადებითი სამართლის ნორმებს შორის, მაშინ ქვეშევრდომებს უფლება აქვთ დაარღვიონ სახელმწიფოებრივი ხელისუფლების მიერ დადგენილი ქცევის წესები.

ბუნებითი სამართლის ამ მოთხოვნას გადამწყვეტი მნიშვნელობა აქვს ხვარაზმშას შვილის მკვლელობით გამოწვეული ტრაგედიის ნამდვილი არსისა და მასთან დაკავშირებული ნესტანისა და ტარიელის მოქმედების მორალურ-პოლიტიკური შეფასებისათვის.

მართალი სამართლით ე. წ. ღმერთის მიერ დადგენილი ბუნებითი სამართლის მიხედვით სამეფო ტახტი მხოლოდ ტარიელსა და ნესტანს ეკუთვნის, მაგრამ ბუნებითი სამართლის ამ მოთხოვნას ეწინააღმდეგება ფარსადანის სამეფო ხელისუფლების მიერ დადგენილი პოზიტიური სამართლის ნორმა, — ჩამოართვას ტახტის მემკვიდრეობის უფლება ტარიელს და გადასცეს იგი უცხოელს, კერძოდ ხვარაზმშას შვილს. ამდენად, ფარსადანის სამეფო ხელისუფლების გადაწყვეტილებამ წარმოშვა წინააღმდეგობა ბუნებით სამართალსა და დადებით სამართალს შორის და ასეთ შემთხვევაში ფეოდალურ საზოგადოებაში გაბატონებული სამართლებრივი იდეოლოგიის მიხედვით შესრულებული უნდა იქნას არა სახელმწიფოებრივი ხელისუფლების დადგენილება, არამედ ღმერთის ნება ე. ი. განადგურებულ იქნას ის, ვინც ღმერთის ნების წინააღმდეგ ცდილობს სამეფო ტახტის უკანონო დაკავებას. სწორედ ამიტომ შუა საუკუნეებში გაბატონებული ერთადერთი მართალი და ჭეშმარიტი ღმერთის ნების გამოხატველი ბუნებითი სამართლის ნორმების მიხედვით ტარიელისა და ნესტანის მოქმედება ხვარაზმშას შვილის წინააღმდეგ არ უნდა ჩაითვალოს დანაშაულად.

ყველაფერი ეს იმას გვაფიქრებინებს, რომ შოთა რუსთაველის სამართლებრივი აფორიზმი „ქმნა მართლისა სამართლისა ხესა შეიქმნ ხმელსა ნელდად“ დამყარებულია ფეოდალურ საქართველოში ცენტრალიზებული სახელმწიფოებრივი ხელისუფლების აყვავების პერიოდში გაბატონებულ ე. წ. მართალი, ანუ ბუნებითი სამართლის მოძღვრებაზე. „ვეფხისტყაოსნიდან“ ჩანს, რომ შოთა რუსთაველი შესანიშნავად იცნობს ამ მოძღვრებას და ლოგიკურად იყენებს მას პოემის უმთავრესი სიუჟეტური ეპიზოდის დასასაბუთებლად.

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, რუსთველოლოგიური მეცნიერების მკვლევარ ვ. ნოზაძეს „ვეფხისტყაოსნის“ აფორიზმში—„ქმნა მართლისა სამართლისა, ხესა შეიქმნ ხმელსა ნელდად“, შუა საუკუნეების ქართული სამართლებრივი ინსტიტუტი „მართალი სამართალი“ გაგებული აქვს პირდაპირი მნიშვნელობით, როგორც სწორი, ჭეშმარიტი, მართალი სამართალი.

არც საქართველოში და არც მსოფლიოს კულტურულად დაწინაურებულ ქვეყნებში „მართალი სამართალი“, როგორც სამართლებრივი ტერმინი არ გაიკება, როგორც მხოლოდ სწორი, ჭეშმარიტი სამართალი, არამედ მას სპეციალური იურიდიული აზრი აქვს. კერძოდ, როგორც ეს იურიდიულ მეცნიერებაში დადასტურებულია, შუა საუკუნეების კულტურულად დაწინაურებულ ქვეყნებში „მართალი სამართალი“ გაგებული იყო, როგორც ბუნებითი სამართალი, ღვთაებრივი სამართალი. გვეკამათება რა რუსთაველისეული „მართალი სამართლის“ გაგების საკითხში, ვ. ნოზაძე წერს: „იურიდიული თვალსაზრისით ვეფხისტყაოსანი გაუსინჯავს ვახტანგ აბაშმაძეს და მას ჰგონია—„ვეფხისტყაოსანში“... რუსთაველს გადაჭრით უარყოფს ბრალის გარეშე პასუხისმგებლობას და მოითხოვს პასუხისმგებლობის საფუძვლების განსაზღვრას არა ობიექტური შერაცხვის პრინციპების მიხედვით, არამედ ბრალისა და სამართლიანობის (კანონიერების) მიხედვით. ვეფხისტყაოსნის განვითარებას პოემის მთავარი გმირების მოქმედება იურიდიულ შეფასების საფუძვლად უღევს ბრალის ცნება“¹². ვ. ნოზაძე არ იზიარებს რა ჩვენს მოსაზრებას, მთლიანად უარყოფს საკითხის ამგვარად დასმას და წერს: „სად რომელ ქვეყანაში რომელ ჩამორჩენილ, თუ ჩამოურჩენელ მხარეში იყო აღიარებული და განამდვილებული „ბრალის გარეშე პასუხისმგებლობა“¹³ ამასთან დაკავშირებით განუმარტავთ, რომ კაცობრიობის განვითარების ადრინდელ ეტაპზე ადამიანები ჯერ კიდევ არ იცნობდნენ ბრალის ცნებას და ყველა ქვეყანაში პასუხისმგებლობის საფუძვლად წარმოადგენდა ობიექტური შერაცხვა. როგორც იურიდიულ მეცნიერებაში დადგენილია ობიექტური შერაცხვა ნიშნავს სისხლისსამართლებრივ პასუხისმგებლობას ბრალის არ არსებობისას. ობიექტური შერაცხვისას საკმარისია ქმედობით ან უმოქმედობით ამა თუ იმ შედეგის დადგომა, მიუხედავად იმისა პირი არა თუ არ ითვალისწინებდა ამ შედეგის დადგომის შესაძლებლობას, არამედ არც შეეძლო იგი გაეთვალისწინებინა, ობიექტური შერაცხვა გულისხმობს აშკარად უდანაშაულო ადამიანების დასჯას, მაგალითად, სასჯელის შეფარდებას მოქმედებისათვის, რომელიც ჩადენილია სხვების მიერ (მთელი სოფლის მცხოვრებთა დასჯა დანაშაულისათვის, რომელიც ჩადენილია ამ სოფლის რომელიმე მცხოვრების მიერ). ისტორიულად ობიექტური შერაცხვა არსებობდა განუვითარებელ საზოგადოებაში, რომელიც არ იცნობდა ისეთ პროგრესიულ სამართლებრივ მოვლენებს, როგორიცაა ბრალი და მხოლოდ ბრალის მიხედვით პასუხისმგებლობა. ძველ დროში სისხლის სამართალი არ იცნობდა ბრალის ცნებას, რომელიც შედეგა განზრახვისა და გაუფრთხილებლობისაგან. ადამიანთა მაღალი სულიერი ცხოვრების გამომხატველია ჩადენილი მოქმედებისათვის სასჯელის შეფარდების დროს პირის ფსიქიკური დამოკიდებულებას აუცილებელი გათვალისწინება, პირის მიერ ჩადენილი მოქმედების სამართლებრივი შეფასებისას თუ არ დადგინდება ბრალი, შეუძლებელია სასჯელის შეფარდება. ბრალის ცნების შემუშავება და მხოლოდ ბრალის მიხედვით დამნაშაულისათვის სასჯელის შეფარდება დამახასიათებელია მაღალგანვითარებული საზოგადოებისათვის.

როგორც ი. ჯავახიშვილმა დაადგინა შუა საუკუნეების საქართველოს სამართალში უკვე დიდი ადგილი უკავია ბრალს, ქართული სამართლებრივი კულტურა ისეთ მაღალ დონეზეა, რომ სასჯელის შეფარდებისას გადამწყვეტი მნიშვნელობა ენიჭება ბრალს და ბრალის ცნება მაღალ მეცნიერულ დონეზეა დამუშავებული¹⁴, მართლაც ცნობილი ქართველი მოაზროვნის ექვთიმე მთაწმინდე-

12 ვ. ნოზაძე, ძიარვით მოკალ სასიხო (ჟურნ. „კაკაპისინი“, XI, 1960, გვ. 116).

13 იქვე.

14 ი. ჯავახიშვილი, ქართული სამართლის ისტორია, წიგნი II, ნაკ. II, ტფილისი, 1929,

ლის (955-1028 წწ.) ნაშრომებში დამუშავებულია არა მარტო ბრალის ზოგადი ცნება, არამედ მისი ფორმებიც¹⁵. რუსთაველმა კარგად იცის, რომ უბრალო (ე. ი. ბრალის არ მქონე) ადამიანის სისხლის დაღვრა და მოკვლა ეწინააღმდეგება „მართალი სამართლის“ მოთხოვნებს. ამის ნათელი დადასტურებაა პოემის 543-ე სტროფი. „ასრე ქმენ, ჩემო ლომო და მჯობო ყოველთა გმირთაო, მიპარვიო მოკალ სასიძო, ლაშქართა ნუ მოირთაო, მისთა სპათაცა ნუ დაჰხოც, ზროხათა ვითა ვირთაო — სისხლი კაცისა უბრალო კაცმანცა ვით იტვირთაო“.

მეცნიერებაში ბევრჯერ აღნიშნულია, რომ ვ. ნოზაძის რუსთაველოლოგიური გამოკვლევები დადებით მოვლენად უნდა ჩაითვალოს, თუმცა როგორც აკად. ალექსანდრე ბარამიძე აღნიშნავს, მათში „ბევრი რამე... სადავოა“... ამის ნათელ წარმოდგენას იძლევა ზემოთ მოტანილი ჩვენი შენიშვნები.

ჩვენ ვფიქრობთ, ის გარემოება, რომ რუსთაველის სამართლებრივი იდეოლოგიის უმთავრესი შემადგენელი ნაწილები (ბრალი, მართალი, სამართალი და ა. შ.), საერთოდ უარყოფილია ვ. ნოზაძის მიერ ფაქტობრივად ემსახურება შუა საუკუნეების დიდი ჰუმანისტური მოძრაობის, კერძოდ, რენესანსის უარყოფას. ქართული რენესანსის იდეა შეიძლება ვინმემ არ გაიზიაროს, მაგრამ მისა საფუძვლების მიერ დაუშვებელია. 1966 წელს, როცა მთელი მსოფლიო აღნიშნავდა შ. რუსთაველის იუბილეს, უხერხულად ჩავთვალეთ საკამათოდ გაგვეხადა შ. რუსთაველის ჰუმანიზმი და რენესანსული შეხედულებანი. მაგრამ შემდეგში ჭეშმარიტი მეცნიერებისა და შუა საუკუნეების ქართული კულტურის მაღალი დონის წარმოსაჩენად ვ. ნოზაძის კრიტიკას ჩვენი მისამართით პასუხი გავუცით.

ქართველი ხალხის პოლიტიკური ცხოვრების რენესანსულმა გააზრებამ, რასაც დასაბამი მისცა შ. რუსთაველის „ვეფხისტყაოსანმა“, შექმნა უზარმაზარი სულიერი სიმდიდრე, რომლის მდიდარი ტრადიციები ყოველთვის ასულდგმულედა და ასულდგმულეებს ქართველი ხალხის ეროვნულ თვითმყოფადობას.

¹⁵ И. И. Сургуладзе, История государство и права Грузии, Тб., 1968, стр. 73.

**1993 წელს საქართველოს რესპუბლიკაში
ნასამართლობის მდგომარეობა**

1993 წელს საქართველოს რესპუბლიკის ყველა სასამართლოს მიერ განხილულ იქნა 5022 სისხლის სამართლის საქმე, რაც 1978 საქმით, ანუ 64.9 პროცენტით მეტია 1992 წელთან შედარებით.

1993 წელს განხილულ საქმეთა 22,8 პროცენტი (1148 საქმე) სასამართლოების წარმოებაში იმყოფებოდა ერთ თვეზე მეტი ხნით. 1992 წელს შესაბამისი მაჩვენებელი იყო 20,3 პროცენტი.

დამატებითი გამოძიების ჩასატარებლად საგამოძიებო ორგანოებს დაუბრუნდათ 320 საქმე, რაც 103 საქმით, ანუ 47,4 პროცენტით მეტია წინა წელთან შედარებით.

განხილულ საქმეთა საერთო რაოდენობის გაზრდასთან ერთად გაიზარდა ისეთი კატეგორიის საქმეთა რაოდენობა, როგორიცაა: 1. სახელმწიფო და პირადი ქონების დატაცება (ქურდობა, ძარცვა-ყაჩაღობა) — 1509-დან 2172-მდე, ანუ 43,9 პროცენტით; 2. დანაშაული დაკავშირებული ნარკომანიასთან 231-დან 577-მდე, ანუ 149, 7 პროცენტით, 3. ცეცხლსასროლი იარაღის, საბრძოლო მასალისა და ფეთქებად ნივთიერებათა უკანონო ტარება. შენახვა, შექმნა, გადაზიდვა, გადაგზავნა, დამზადება ან გასაღება — 179-დან 452-მდე, ანუ 153,9 პროცენტით; 4. სატრანსპორტო საშუალებათა გატაცება — 159-დან 174-მდე, ანუ 9,4 პროცენტით; 5. განზრახ მკვლელობა — 166-დან 208-მდე, ანუ 96,2 პროცენტით.

განხილულ საქმეთა რაოდენობის ზრდასთან ერთად გაიზარდა მსჯავრდებულ პირთა რაოდენობაც. თუ 1992 წელს მსჯავრი დაედო 3730 პირს, 1993 წელს მსჯავრდებულთა რაოდენობა გაიზარდა 7003-მდე (ე. ი. მსჯავრდებულთა რაოდენობა გაიზარდა 3273 პირით, ანუ 87,7 პროცენტით).

1993 წელს, წინა წელთან შედარებით, უმნიშვნელოდ, მაგრამ მაინც გაძლიერდა დასჯითი პრაქტიკა. თუ 1992 წელს თავისუფლების აღკვეთა შეეფარდა მსჯავრდებულთა 41,8 პროცენტს (1562 პირს), 1993 წელს ანალოგიური მაჩვენებელი გაიზარდა 52 პროცენტამდე (თავისუფლების აღკვეთა 1993 წელს შეეფარდა 3715 პირს).

1993 წელს დასჯითი პრაქტიკის მაჩვენებელი განსაკუთრებით მაღალია ისეთი დანაშაულისათვის მსჯავრდებულთა მიმართ, როგორიცაა: ყაჩაღობა — 90 პროცენტი, ძარცვა — 62,3, განზრახ მკვლელობა — 82,7, ადამიანის მოტაცება ან სხვაგვარი თავისუფლების აღკვეთა — 100, სატრანსპორტო საშუალებათა გატაცება — 73,9, ნარკოტიკულ საშუალებათა გასაღება — 81,5 პროცენტი.

1993 წელს გაუარესდა რესპუბლიკის სასამართლოების მიერ გამოტანილ განაჩენთა სტაბილობის მაჩვენებელი. თუ 1992 წელს სტაბილური იყო განაჩენთა 95,7 პროცენტი, 1993 წელს განაჩენთა სტაბილობის მაჩვენებელმა შეადგინა 94,7 პროცენტი.

1993 წელს ზემდგომი სასამართლოების მიერ გაუქმდა განაჩენი 223 პირის ანუ 3,1 პროცენტის მიმართ, მათ შორის, საკასაციო ინსტანციის მიერ —

81 პირის მიმართ, ხოლო ზედამხედველობის წესით — 142 პირის მიმართ.

შეიცვალა განაჩენი 159 პირის ანუ 2,2 პროცენტის მიმართ, მათ შორის, საკასაციო ინსტანციაში 119 პირის, ხოლო ზედამხედველობის წესით — 40 პირის მიმართ.

1993 წელს რესპუბლიკის სასამართლოების მიერ გამოტანილ იქნა 324 კერძო განჩინება, ანუ განხილულ საქმეთა 6,4 პროცენტი (1992 წელს 8,1 პროცენტი). 1993 წელს არცერთი სისხლის სამართლის საქმე არ განხილულა გამსვლელ სხდომაზე, (1992 წელს — 76 საქმე).

საქართველოს რესპუბლიკის იუსტიციის სამინისტროს სასამართლოს საქმიანობის ორგანიზაციული უზრუნველყოფის სამმართველოს სტატისტიკის განყოფილება.

პატივის მიგება

თინათინ ჯირათიანი — 90

1994 წლის 9 მაისს საქართველოს იუსტიციის სამინისტროს სხდომათა დარბაზში გაიმართა საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის წევრ-კორესპონდენტის, პროფესორ თინათინ წერეთლის დაბადებიდან 90 წლისთავისადმი მიძღვნილი საღამო, რომლის ორგანიზატორებიც იყვნენ საქართველოს იურისტთა კავშირი, იურისტ-დემოკრატთა ასოციაცია, მეცნიერებათა აკადემიის სახელმწიფოსა და სამართლის ინსტიტუტი და თბილისის ივანე ჯავახიშვილის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტის იურიდიული ფაკულტეტი.

საღამო შესავალი სიტყვით გახსნა საქართველოს იურისტთა კავშირის თავმჯდომარემ ზურაბ რატიანმა. დღევანდელი ჩვენი შეხვედრა, თქვა მან, დასტურია იმ განუზომელი სურვილისა, რომ კვლავც და კიდევ ერთხელ ღირსეული პატივი მივაგოთ იმ უმაღლეს ზნეობრიობას, რასაც ასე ამაღლებულად, თავისი ყოფითა თუ ცხოვრების არსის გააზრებით, ქალბატონი თინათინი უშურველად ნერგავდა და აფუძნებდა იმ დრამატული ცხოვრების გზაზე, რომელიც მისმა თანამედროვეებმა მასთან ერთად განვლეს, ეს დიდებული ქალბატონს უბადლო მაგალითი იყო იმისა, თუ როგორ უნდა იღვწოდეს ქართველი ადამიანი სამშობლოს, ერის ღირსეული არსებობის უფლების დასამკვიდრებლად. აღნიშნა, რომ ჩვენს ეროვნულ მეცნიერულ პოტენციაში იგი ტოლს არავის უდებდა, თუნდაც იმიტომ, რომ იგი დიმიტრი უზნაძის, კოტე ბაქრაძის დარად, ქართული იურიდიული სკოლის ჩამოყალიბების სათავეში იდგა.

სიტყვით გამოსულმა ბატონმა ნიკო ჭავჭავაძემ გულთბილად ისაუბრა ქალბატონი თინათინის დიდ ამაგზე, მისი პროფესიული ღირსებების ჩამოყალიბებაში, XX საუკუნის დამდეგის ავბედით პერიოდზე, იმ თავდაუზოგავ და ამასთან, უაღრესად გაბედულ ღვაწლზე, რომელიც თინათინ წერეთელს მიუძღვის საქართველოში სამართლის მეცნიერების განვითარების საქმეში.

დიდი მეცნიერის მოწაფემ და მისი იდეების ერთ-ერთმა გამგრძელებელმა პროფესორმა გიორგი ტყეშელაიძემ ხაზგასმით აღნიშნა, რომ გამოჩენილი ადამიანების მორალური თვისებები ზოგჯერ უფრო მეტად ღაღადებენ მისი პი-

როვნების ამდლებულობაზე, გიდრე ინტელექტუალური მიღწევები. ამდენად, ქალბატონი თინათინი მის მეხსიერებაში სამუდამოდ დარჩა როგორც უმწიკვლო პიროვნება და მოქალაქე. გამოთქვა მან სურვილი, რათა საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის სახელმწიფოსა და სამართლის ინსტიტუტს მიენიჭოს თინათინ წერეთლის სახელი.

თინათინ წერეთლის სხივმოსილ პორტრეტს საინტერესო შტრიხები შემატეს საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის წევრ-კორესპონდენტმა **სერგო ჯორბენაძემ** თბილისის ივანე ჯავახიშვილის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორმა **გივი ინწკირველმა**. გულთბილად გაიხსენეს მოსკოვის ასპირანტურაში სწავლის პერიოდში, თუ რა დიდ მზრუნველობას იჩენდა იგი მათდამი.

პროფესორმა **მზია ლეკვიშვილმა** დამსწრეთ მოუთხრო ეკონომიკისა და სამართლის ინსტიტუტში გამოჩენილ სწავლულთან ერთად გატარებულ წლებზე, იმ დიდ ჯაფასა და ამაგზე, რაც მეცნიერმა გაიღო კანონშემოქმედებით: საქმიანობის განვითარებისათვის.

საინტერესო მოგონებებით გამოვიდნენ ბატონები **იაკობ ფუტყარაძე**, **ჯამლეთ ბაბილაშვილი**, **ალექსანდრე შუშანაშვილი**, **ალბერტ აბესაძე**, **ოთარ გამყრელიძე**, **ანზორ გაბიანი**, **ვლადიმერ ბარათაშვილი**, **ვახტანგ კერესელიძე** და სხვები.

საიუბილეო საღამოს დამაგვირგვინებელ აკორდად იქცა საქართველოს უზენაეს სასამართლოს თავმჯდომარის, ბატონ **მინდია უგრუხელიძის** გამოსვლა. მან დიდი მადლობა გადაუხადა ამ საინტერესო შეხვედრის ორგანიზატორებს და გამოთქვა სურვილი, რათა ამგვარი შეხვედრები იქცეს ტრადიციად.

საღამოს ესწრებოდნენ საქართველოს საგარეო საქმეთა მინისტრი ბატონი **ალექსანდრე ჩიკვაძე**, საქართველოს პარლამენტის იურიდიული კომისიის თავმჯდომარე ბატონი **შალვა ნათელაშვილი**, აკადემიკოსები **ანდრია აფაქიძე**, **ვახტანგ ბერიძე** და ქართული საზოგადოებრიობის წარმომადგენლები.

მპა კაკანაძე,
ჟურნალ „სამართლის“ სპეციალური კორესპონდენტი

აღიარება

ამ რამდენიმე წლის წინათ, მოსკოვში დაარსდა უმაღლესი სკოლის მეცნიერებათა საერთაშორისო აკადემია, რომლის სტრუქტურაში წარმოდგენილია ჰუმანიტარული და საბუნებისმეტყველო მეცნიერებათა ცალკეული დარგი. აკადემიის წევრებად არჩეულნი არიან მსოფლიოს სხვადასხვა ქვეყნის უმაღლესი სასწავლებლების მეცნიერები, რომელთაც მნიშვნელოვანი ღვაწლი მიუძღვით მეცნიერების განვითარებაში, მაღალკვალიფიციური კადრების მომზადებასა და აღზრდაში. აკადემია ითვლის 300-მდე ნამდვილ წევრს და წევრ-კორესპონდენტს. მათ შორის ათი ცნობილი იურისტი, ამათგან კი რამდენიმე წარ-

მოადგენს მოსკოვის, პეტერბურგის, რუსეთის სხვა რეგიონების უმაღლეს იურიდიულ სასწავლებლებს. ყოფილი საბჭოთა რესპუბლიკებიდან ამ აკადემიის ნამდვილ წევრად სულ ახლახანს არჩეულია მხოლოდ ჩვენი თანამემამულე, თბილისის ივ. ჯავახიშვილის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტის იურიდიული ფაკულტეტის დეკანი, იურიდიულ მეცნიერებათა დოქტორი, სახელმწიფოსა და სამართლის თეორიის კათედრის გამგე, საქართველოს მეცნიერების დამსახურებული მოღვაწე, პროფესორი გივი ინწკირველი.

ეს მეტად მნიშვნელოვანი ფაქტი, ქართული იურიდიული სკოლისა და მისი ერთ-ერთი საპატიო წარმომადგენლის დამსახურებულად, საერთაშორისო მასშტაბით აღიარებაზე მიანიშნებს.

ბატონი გივი ინწკირველის მეცნიერული და საზოგადოებრივი მოღვაწეობა ამ სარბიელზე, მისგან უმწიკვლოდ, ტევადი შრომით, შემართებულად განვლილი ხანგრძლივი გზა, მაგალითია იმისა, თუ რა თვისებებს უნდა ფლობდეს მეცნიერი, პიროვნება, მოქალაქე; როგორ უნდა იღვწოდეს იგი საზოგადოების, მშობლიური ქვეყნის საკეთილდღეოდ.

ჭეშმარიტად ინტელიგენტურ, ზნეობრივ ოჯახსა და გარემოში აღზრდილი ბატონი გივი, თავადაა დახვეწილი ინტელიგენტი, ნიმუში თავდაჭერილი, გააზრებული ყოფისა და ქცევისა, რომ იტყვიან, ბ-ნი გივი ღვიძლი შვილია იმ უნივერსიტეტისა, სადაც იგი წარჩინებით დაეუფლა უმაღლეს განათლებას, სადაც პირველი ნაბიჯები გადადგა ძნელ და გრძელ სამეცნიერო გზაზე და დღეისათვის ამ ტაძრის გამოკვეთილი, საპატიო ფიგურაა, როგორც უნივერსიტეტის ტრადიციების შეუბღალავად მატარებელი.

ბ-ნი გივი ყოველთვის გამოირჩეოდა ანალიტიკური გონებით. მისი ასპირანტების პერიოდის თბილისელ თუ მოსკოველ მეგობრებს კარგად ახსოვთ იქ

მაშინდელ მეცნიერებათა საკავშირო აკადემიის სამართლის ინსტიტუტში, დაც იგი სამეცნიერო წვრთნას გადიოდა გამოჩენილი მეცნიერის კეჩიციანის საკმდგომობით, სრულიად ახალგაზრდა კაცის არგუმენტირებული გამოსვლები კოლოკვიუმებზე, სემინარებსა და კონფერენციებზე, რის გამოისობითაც მან მომავალი მეცნიერის შეუვალი ავტორიტეტი მოიპოვა და რამაც დღეისათვის მისი აკადემიის წევრად არჩევაც განაპირობა. ინწკირველის უმაღლეს დონეზე მომზადებულმა საკანდიდატო დისერტაციამ — „გერცენის პოლიტიკური წარმოსახვანი“, ნამდვილად მოწონება დაიმსახურა, ამიტომაც ერთხმად მიენიჭა მას საძიებელი ხარისხი. ასე დაიწყო და დღემდე ნაყოფიერად მიმდინარეობს ბატონი გივის მეცნიერული შემოქმედება. მის ნაშრომთა შორის გამოირჩევიან ფუნდამენტური მონოგრაფიები — „სახელმწიფოს და სამართლის თეორია“, „სამართლს საფუძვლები“, სახელმძღვანელოები, როგორც იურიდიული ფაკულტეტის ეტაპობრივი განვითარების ერთ-ერთი მაჩვენებელი.

პროფესორი ინწკირველი მოსილია მეცნიერების ორგანიზატორის შესაშური უნარით. მნიშვნელოვანია მისი პირადი როლი იურიდიული ფაკულტეტის ავტორიტეტის ყოველმხრივ ამაღლებაში. სხვადასხვა პერიოდში, როგორც ამ ფაკულტეტის დეკანად და სამეცნიერო საბჭოს თავმჯდომარედ არაერთხელ მოხმობილმა, საკმაო ენერგია უშურველად გაიღო ქართველ იურისტ-მეცნიერთა მთელი პლეადის ჩამოყალიბების, კვალიფიციურ პრაქტიკოსთა კადრების აღზრდის საქმეში. ამიტომაც აღიარებენ მას საქართველოს იურისტთა სამჭედლოს ფლაგმანტად. იგი ლაკონური, პრინციპული, ზომიერად სიტყვაძვირი, პირდაპირი, კოლეგათა და თანამშრომელთა მიმართ მომთხოვნი პიროვნებაა.

ფართოა ბ-ნი გივის საზოგადოებრივი მოღვაწეობის არიალი. იგი დღემდე წარმატებით მონაწილეობს მსოფლიოს მრავალ ქვეყანაში გამართულ იურისტთა საერთაშორისო კონგრესების, კონფერენციების მუშაობაში, სადაც ყოველთვის ღირსეულად წარმოაჩენს ქართველი კაცის, მეცნიერის სახეს. პროფესორი ინწკირველი ახლოწარსულში, ყოფილი საბჭოთა კავშირის სახელმწიფო კონსტიტუციური ზედამხედველობის კომიტეტის წევრი გახლდათ და ამ მიმართებით მას არაერთი პრინციპული მოსაზრება გამოუთქვამს, რაც უყოყმანოდ გაზიარებულა.

ბ-ნი გივი არასამთავრობო საერთაშორისო გაერთიანების, „იურისტთა კავშირის“, საქართველოს იურისტთა კავშირის გამგეობების, ჟურნალ „სამართლის“ სარედაქციო კოლეგიის აქტიური წევრია, რომლის სიტყვას და მოსაზრებას წონა და ფასი გააჩნია. სულ ახლახანს ზოგიერთ სხვა ქართველ კოლეგებთან ერთად იურისტთა მსოფლიო ასოციაციის წევრედაა მიღებული. ამჟამად იგი საქართველოს კონსტიტუციის შემუშავებელი სახელმწიფო კომისიის თავმჯდომარის პირველი მოადგილეა და ინტენსიურად წარმართავს მიზ საქმიანობას.

ბ-ნი გივი თავისუფალი, გულწრფელი მოქალაქეა. ადამიანურ სამწყოსა და საწიერში, ნათესავ-მეგობართა, კოლეგათა ჭირისა და ლხინის გამზიარებელია; ლაზათიანი თანამესუფრე, უმტკივნეული იუმორის მქონე, სპორტიკ გულშემატკივარი, განსაკუთრებით ჭადრაკის მოტრფიალეა, პოეზიის მოყვარული და რაც მთავარია თავდავიწყებული ბაბუაა.

ძვირფასო მკითხველო, დაბეჯითებით ვთხოვთ, პანეგირიკად ნუ აღიქვამთ ყოველივე ზემოთ ნათქვამს. არამც და არამც, ბ-ნი გივი ჩვეულებრივი არსებია და ჩვესტ მას სწორედ ამ მთლიანობით ვაფასებთ.

საქართველოს იურიდიული საზოგადოებრიობა, მისი კავშირის გამგეობა, ჟურნალის რედაქცია მიესალმებიან გივი ინწკირველის აკადემიკოსად ქმნას და გულწრფელად უსურვებენ მას ხანგრძლივ ჯანმრთელ სიცოცხლეს, მისთვის დამახასიათებელი გონიერების მუდმივ თანხლებას, ჩვენი სანუკვარი სამშობლოს წელში გამართვის საწინდრად.

საქართველოს იურისტთა კავშირის გამგეობა,
ჟურნალ „სამართლის“ სარედაქციო კოლეგია.

უმაღლესი ხარისხი იურიდიულ მეცნიერებაში

1994 წლის 6 მაისს, ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის სამეცნიერო-საატესტაციო საბჭოს სხდომაზე **ზაურ გიორგის ძე წულაია**მ წარმატებით დაიცვა სადოქტორო დისერტაცია თემაზე: „დატაცებებთან ბრძოლის კრიმინოლოგიური საფუძვლები მსუბუქ მრეწველობაში“ და მიენიჭა იურიდიულ მეცნიერებათა დოქტორის სამეცნიერო ხარისხი. ობონენტთა შეფასებით აღნიშნული თემა ქართულ და ყოფილ საბჭოთა იურიდიულ ლიტერატურაში შესწავლელი იყო და დისერტანტმა 20-წლიანი შრომის შედეგად შექმნა კომპლექსური ხასიათის ორიგინალური ნაშრომი. მოსკოველ კოლეგების (პროფ. ვ. კ. ზვირბული, პროფ. ვ. ბ. იასტრეჟოვი) გამოძახილებში ვკითხულობთ, რომ **ზაურ წულაიას** ნაშრომი „არსებითად არის პირველი, ღრმა მონოგრაფიული დამუშავება მსუბუქ მრეწველობაში დატაცებებთან ბრძოლის ღონისძიებებისა“.

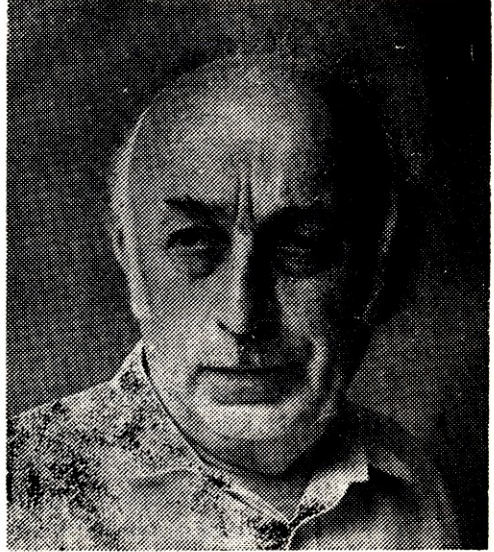

ზაურ წულაია დაიბადა 1942 წელს ქ. სამტრედიაში. 1958 წელს დაამთავრა სამტრედიის პირველი საშუალო სკოლა. ორი წელი მუშაობდა „საქჩაის“ ტრესტის სამტრედიის მექანიკურ ქარხანაში ხარატად. 1966 წელს წარჩინებით დაამთავრა თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის იურიდიული ფაკულტეტი,

იმავე წელს ჩაირიცხა ასპირანტურაში და სწავლა განაგრძო ქ. მოსკოვში პროკურატურის საკავშირო სამეცნიერო-კვლევით ინსტიტუტში. 1971 წელს დაიცვა საკანდიდატო დისერტაცია. 1972 წლიდან სისხლის სამართლის კათედრის დოცენტი. გამოქვეყნებული აქვს 5 მონოგრაფია, 4 ბროშურა და მრავალი სტატია.

* * *

1994 წლის 30 ივნისს ოთარ კალენიკეს ძე გამყრელიძემ ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის იურიდიული ფაკულტეტის სამეცნიერო-საატესტაციო საბჭოს სხდომაზე, დაიცვა დისერტაცია იურიდიულ მეცნიერებათა დოქტორის სამეცნიერო ხარისხის მოსაპოვებლად. დისერტაციის თემა იყო: „სისხლისსამართლებრივი უმართლობის პრობლემა და თანამონაწილეობის დასჯადობის საფუძველი“. ეს ნაშრომი ცალკე წიგნად დასტაშბა გამომცემლობა „მეცნიერება“ 1989 წელს.

ნაშრომში მოცემულია პრობლემის ახლებური დასმა და მისი გადაწყვეტის ორიგინალური ცდა. ეს არის თანამონაწილეობის დასჯადობის საფუძველი. საყურადღებოა პრობლემის განხილვის ახლებური მეთოდოლოგიური მიდგომა. ავტორმა უარი თქვა კაუზალურ-ნატურალისტურ მეთოდზე.

წიგნში კრიტიკულად არის გადმოცემული ორი ძირითადი მიმართულება ამ საკითხზე: 1) ბრალეული თანამონაწილეობის მოძღვრება და 2) თანამონაწილეობის მიზეზობრივი თეორია. ავტორი საფუძვლიანად იკვლევს უმართლობის პრობლემას და მიდის იმ დასკვნამდე, რომ უმართლობის ცნებას, ობიექტურ მომენტთან ერთად, ზოგჯერ სუბიექტური ელემენტებიც (მიზანი) განსაზღვრავენ. შემდეგ იგი მიზნად: კონსტრუირებულ უმართლობის ცნებაზე აფუძნებს თანამონაწილეობის დასჯადობას. მოცემულია ცდა თანამონაწილეთა ერთიანი უმართლობის დასაბუთებისა.

ოთარ გამყრელიძე ამჟამად ზელმძღვანელობს საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის სახელმწიფოსა და სამართლის ინსტიტუტის სისხლის სამართლისა და პროცესის განყოფილებას. არჩეულია საქართველოს პარლამენტის საკონსტიტუციო კომისიის და სისხლის სამართლის კოდექსის პროექტის შემუშავებელი სამთავრობო კომისიის წევრად. არის ჟურნალების „მაცნეს“ (სამართლის სერია) და „სამართლის“ სარედაქციო კოლეგიების წევრი, საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სამეცნიერო-საკონსულტაციო საბჭოს წევრი და სხვ.

იგი ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის იურიდიულ ფაკულტეტზე აქტიურად იღწვის სამეცნიერო კადრების მომზადებისათვის.

ჟურნალის რედაქცია გულწრფელად გილოცავთ ამ წარმატებას. გისურვებთ შემდგომ ნაყოფიერ სამეცნიერო საქმიანობას და ბედნიერებას პირად ცხოვრებაში.

პასტან კარენელიძე

ოცნება და სინამდვილე

(ნაწყვეთები ამავე სახელწოდების კომედიდან)

თეიმურაზი, რაინდი მეფე, მას საქართველოს ბედი ებარა,
დახმარებისთვის რუსეთს უხმობდა, რუსეთს კი ჩვენთვის ჯერ არ ეცალა...
და მეფის სურვილს აღსასრულებლად მას ვითარება გადაეფარა,
თავიც გასწირა, დედაც, შვილებიც, მერე დალუპა მთელი ქვეყანა...
განრისხებული ირანის შაჰი, ქართლსა და კახეთს შემოესია,
მტრობამ შემუსრა გარს ყოველივე, რაც კი სიყვარულს დაუთესია...
ბორის გოდუნოვს, ვასილ შუისკის, მეფე მიხეილ თეოდორის ძეს,
ირანთან მტრობა ჯერ არ აწყობდათ, არ სჭირდებოდა ქვეყნის ინტერესს.
და პოეტს მეფეს, ქველს თეიმურაზს მე მირჩევნია მეფე როსტომი,
რადგან ირანი სულ ახლოს იყო, ხოლო შორს იყო მაშინ მოსკოვი...
როსტომი სჯობდა ქრისტიან მეფეს, ის ხოსრომირზა ბაგრატიონი,
თეიმურაზმა ჭერი დაგვიმხო, მეფე როსტომმა იხსნა სიონი...
იავარქმნილი კვლავ აღადგინა, წმინდა ტაძრები, ხალხის სახლობა,
ქვეყანამ შვებით ამოისუნთქა და გადაგვირჩა ქრისტეს ნათლობა...
ეხლა მოსკოვი სულ ახლოს არის, ხოლო შორს არის სხვა დანარჩენი,
თუ „დიონისე არ გაიღიმებს“, არ გამოჩნდება სხვა გადამრჩენი...
თავიდან სჯობდა რომ ეს გვეცოდნოდა, ბევრი საუნჯე გადარჩებოდა,
და ჩვენი სული ტანჯულ-გვემული, ესე არასდროს დაემხობოდა...
„სამი კოლონა“ უკვე მოქმედებს, ოსი, აფსუა, თვითონ ქართველი,
„ორი კოლონა“ კი ნიშანს ელის, რათა წალეკოს ჩვენი სახელი...
სულხორცეულად დავიღუპებით, არვინ გვიშველის ძეხორციელი,
„ესე ვითარის კადნიერებით“ გაბატონდება გადამთიელი...
გონება ვისაც მოეთხოვება მათ ყოველივე კარგად უწყიან,
აქ, „შაგრენის ტყავს“ კვლავ შეკრეჭავენ, იქ, მიიღებენ რეზოლუციას...
„ქალაღდის ვეფხვზე“ შორს არვინ წავა, ტანჯვა-ვაება არ დასრულდება,
სანამ ძლიერის ინტერესები საქართველოში არ შესრულდება...
სხვა დანარჩენი არის ზღაპარი, არის ქიმერის ერთი ფანტელი,
მოხეტიალე ღრუბლებს მოვეშვათ, რათა გადარჩეს ერი ქართველი!..

* * *

იმ ათასცხრაას ოცდაოთხ წელში ასრულდა შმაგთა დანაპირები,
აღუბლის ფერად როცა შეღებეს კავკასიონის შენაპირები...
როდესაც წმინდა ტაძრებს გვეინგრევდნენ ჩვენს წინაპართა ლანძღვა ვინებით,
მუშებს და გლეხებს, მაღალ წოდებას როდესაც ხვრეტდნენ კომკავშირლები...
ხვრეტდნენ აგრეთვე მხოლოდ გვარისთვის, მამულისათვის ხვრეტდნენ ღირსებას,
ანადგურებდნენ სილამაზისთვის, რაც მახინჯ სულებს არ ეღირსებათ,
სპობდნენ ჭაბუკებს ვინც ქართველის დელებს იავნანაში დაურწყევიათ,
სპობდნენ ისინი, საქართველოში ვინც არასოდეს მოუწყევიათ...

იმათ შებიღწეს ერის ღირსება, სულიერებას დასცენ ზიანი,
როს კონსტანტინე მირზებად იქცნენ მრავალი წითელ ბილეთიანი...
მკბენარ დასეულ ურდოს რომ მოყვნენ, ვისაც შენდობა არ უწერია,
ვინც საქართველოს მოსახლეობას რომ არასოდეს აურჩევია...
ზისტებით მოსულ უხსენებლებზე ხალხი ხმარობდა სიტყვას — „ისინი“,
ვინც აჯანყებულ ერს დაატეხა სიკვდილი, სისხლი, კრულვა, ქვითინი,
ვინც საქართველოს გადაუწყვიტა მაღალანაგი სულის ძაფები,
„ისინი“ იყვნენ ჯალალ ედ დინის ჩვენი წითელი ყიზილბაშები...
რაც ურჯულებმა მოიმოქმედეს ეს არაფერი გასაკვირია,
რომ სისხლი იყო მათი საწყისი, იმათ ხომ ადრე მოკლეს ილია!...
ილიას მოკვლით ამ შერმადინებს სურდათ მოეკლათ ქართველი სული,
და მოიტანეს საქართველოში სიყალბის ხატი ჯერ არნახული...
წინ მოუძღვოდა „ის“ — „იმერელი“, ვინც გადაველო ერის იარებს,
ვის წიწამურის უმანკო სისხლთან მოიხსენიებს შემატანე.
მონღოლთ ნოინმა, კაცმა ველურმა, მაღალი სული გამოიჩინა,
ცოტნე დადიანს ახსნა ბორკილი, ყველა შეთქმული გადაარჩინა,
კოლხი რაინდის თავის დადებამ ის აღამაღლა, ბოროტს გაჰყარა,
და მოვლენილი სათნოების წინ ძლიერმა ძალამ თავი დაჰხარა...
ამას იზავდა ის სხვა ნოინი, რომ ბედისწერით რგებოდა წილი,
და ქართველების გადასარჩენად დანებებოდა ჩოლოყაშვილი?!..
„ის“ არ იზამდა, არ ეყოფოდა ველური კაცის სულის მარავი,
ვინც ძმა მოუკლა ვაჟა-ფშაველას და ვინც „აილო“ თბილის ქალაქი!...
ეს მათ გახლიჩეს ილიას ერი, მათ შემოიღეს „ჩვენ და ისინი“,
სად სახელმწიფო რანგში ავიდა ბეზლობა როგორც ჩუმი სისინი...
მათ გადაკიდეს ქართველს ქართველი და გზა გაუხსნეს ქვეწარმავლობას,
რომლისგან დღესაც ვერ ამოსულა სულგამარცხული შთამომავლობა...
ბოლოს მოვიდა განკითხვის ჟამი, ბედმა მიუზღო ერთი რამეთი,
ვით კეთროვანმა მშვიერმა მგლებმა ისე დაფლითეს მათ ერთმანეთი...
ადრე კი გასცეს ბნელი დეპეშა, გაუგონარი და უსახელო,
რომ უცხო ჯარით ქართველმა კაცმა როგორ აიღო თვის საქართველო...
აი, ასეთი მოგვდგამს გენები, „ისინი“ დღესაც კიდევ არიან,
და ვტირი როგორც გალაქტიონი — „ჩვენი ცხოვრების გზა სიზმარია...“

